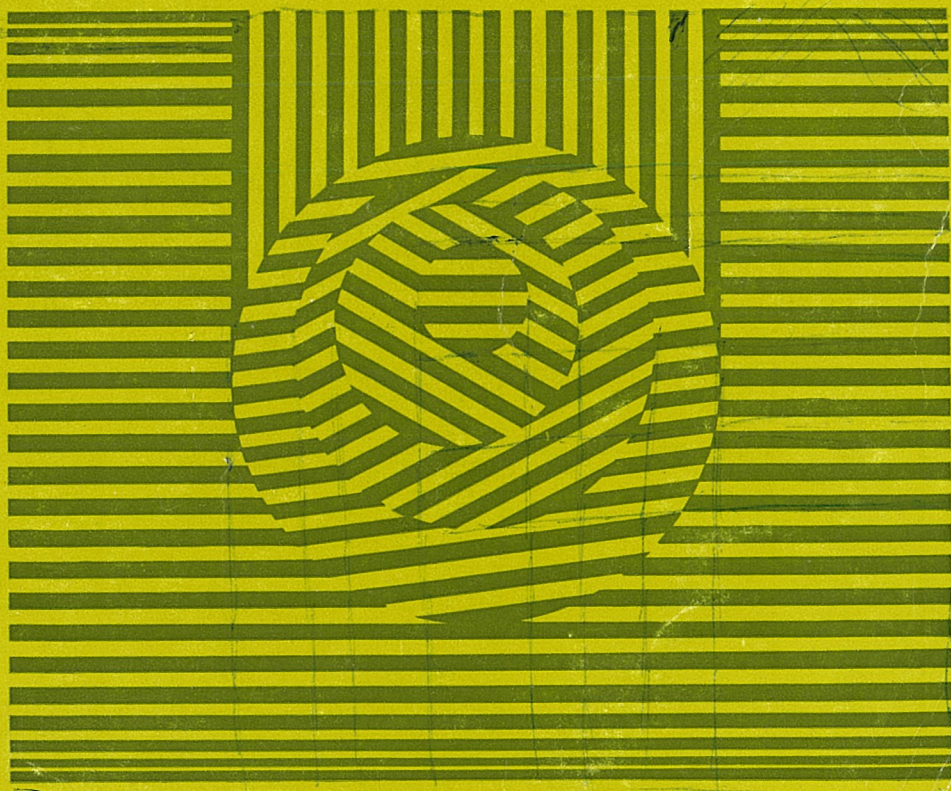

DRUŠTVO
DEFEKTOLOGOV
SLOVENIJE

SEKCIJA
MVO

ptički
brez
gnezda

17

Arabic Court

V S E B I N A :	stran
1. Za uvod	1
2. Domovi in vzgojni zavodi za osnovnošolske otroke v SR Sloveniji Prispevek za posvet v Žalcu (dipl.psih. Alenka Kobolt)	2
3. Vsebinska izhodišča in problematika dela v vzgojnih zavodih za mladostnike (dipl.psih. Franc Imperl)	45
4. Organizacije za usposabljanje mladostnic z motnjami vedenja in osebnosti (dipl.psih. Leon Lojk)	67
5. Prevzgojni dom Radeče (dipl.psih. Radovan Zupančič)	113
6. Kratka predstavitev procesa usposabljanja otrok in mladostnikov z MVO v Prehodnem mladinskem domu - stalna dekliška skupina (Jože Peklaj)	124
7. Kratka predstavitev vzgojnega zavoda Planina pri Rakeku - odd. za poklicno usposabljanje (dipl.psih. Jasna Šabjanič - Pupis)	128
8. 30 let VZ Planina	129

PTIČKI BREZ GNEZDA IZDAJA sekcija MVO Vzgojni
zavod F. Milčinskega, Smlednik
Izdajateljski svet: Irena Bizjak, Metka Lokovšek,
Franci Ravnikar, Vinko Skalar, Ivan Škoflek in
Janez Vivod

Uredniški odbor: Irena Bizjak, Metka Lokovšek,
Mjuša Sever, Franci Ravnikar, Ivan Škoflek in
Janez Vivod

Glavni in odgovorni urednik: Janez Vivod

Tiskala: Ovitek Tiskarna Ljubljana, razmnoževanje
in vezava Pleško, Ljubljana, Rožna dolina C. IV/36

Naklada: 500 izvodov

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo je
glasilo oproščeno temeljnega davka od prometa
proizvodov

ZA UVOD

Komisija za izvrševanje vzgojnih ukrepov pri Republiškem komiteju za zdravstvo in socialno varstvo SRS je leta 1980 obravnavala aktualne probleme zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti v Sloveniji. Člani komisije so menili, da gre za področje, ki je bilo zlasti v zadnjih letih deležno izredno majhne družbene in strokovne pozornosti.

V samih zavodih in pri obravnavanju populacije z MVO pa se je med tem nakopičilo mnogo odprtih vprašanj, bodisi zaradi nekoordiniranega dela vseh dejavnikov vzgoje in izobraževanja populacije z MVO, bodisi zaradi odsotnosti objektivnih pogojev, ki bi omogočili motnjam primernejše in sodobnejše oblike dela.

Na osnovi tovrstnih razmišljanj se je porodila misel, da bi se pristopilo k poglobljenejšemu in širše zasnovanemu delu in bi tako preučili, kakšna so vsebinska izhodišča vzgojnega dela zavodov, ki obravnavajo otroke in mladostnike z MVO, v kakšni meri so skladna z našimi družbenimi razmerami in strokovnimi razmišljanji znotraj in izven zavodov.

Kot začetek tega obširnega dela je načrtovan v juniju 1981 posvet v Žalcu, kjer bo predstavljeno več vsebinskih področij zavodske obravnave in kjer bomo tovrstna razmišljanja analizirali z širšega družbenega in strokovnega vidika.

Organizator posveta v Žalcu je Inštitut za kriminologijo v Ljubljani. Nekateri obširnejši referati ne bodo v celoti razposlani udeležencem posveta, zato smo se odločili za objavo celotnih prispevkov v dveh številkah Ptičkov brez gnezda.

Franc IMPERL

DOMOVI IN VZGOJNI ZAVODI ZA OSNOVNOŠOLSKE OTROKE V SR SLOVENIJI

(Prispevek za porvet v Žalcu)

Prispevek je nastal v sodelovanju članov študijske skupine zajetih ustanov: Slavica Nečimer, Jasna Pupis, Milica Knafelc, Metka Lokovšek, Marina Rop in Tajda Knez.

Predstavitev bo poskušala prikazati:

- obliko in način delovanja posameznih domov in zavodov za šoloobvezne otroke na Slovenskem,
- diferenciacijo le-teh,
- nekatere značilnosti populacije v teh ustanovah,
- teoretične koncepcije trenutnega praktičnega dela v teh ustanovah,
- dileme in nekatere rešitve, ki smo jih pri delu našli, pa tudi nekoliko pogleda v naprej, v razvoj in morebitne spremembe.

Zajema pa naslednje ustanove:

- 1) MLADINSKI DOM "TONE KOZEL" FRAM PRI MARIBORU,
- 2) DOM "MALČI BELIČ" V LJUBLJANI,
- 3) PREHODNI MLADINSKI DOM V JARŠAH V LJUBLJANI,
- 4) VZGOJNO IZOBRAŽEVALNI ZAVOD VERŽEJ,
- 5) VZGOJNI ZAVOD PREDDVOR PRI KRANJU,
- 6) VZGOJNI ZAVOD "FRANA MILČINSKEGA" V SMLEDNIKU,
- 7) VZGOJNI ZAVOD PLANINA PRI RAKEVKU.

I. MLADINSKI DOM "TONE KOZEL" FRAM

Dom je namenjen usposabljanju osnovnošolskih otrok, ki zaradi čustvene, vzgojne in socialne ogroženosti potrebujejo posebne oblike vzgoje, prevzgoje in usposabljanja.

Dom lahko sprejme do 36 otrok, od tega 10 deklic

in 26 dečkov. Namenjen je predvsem čustveno, vzgojno in socialno ogroženim otrokom in ne sprejema otrok z utirjeno disocialno problematiko in tudi ne otrok z izrazitejšo motenostjo, ki bi bila posledica organskih okvar. Njihove siceršnje intelektualne sposobnosti pa morajo zadoščati zahtevnosti programa na redni osnovni šoli.

Malá kapaciteta doma omogoča koncipiranje družinske oblike in organizacije dela v domu. Obiskovanje zunanje šole omogoča postavljanje otrok v realne in zahtevne učnovzgojne situacije. Tako so podani osnovni pogoji za intenzivni specialno-pedagoški tretman, ki je vezan na krajše obdobje in je preventivno usmerjen. Učno in vzgojno delo se izvaja v treh vzgojnih skupinah, ki so sestavljene glede na strukturo populacije otrok.

Otroci v domu obiskujejo OŠ Bračičeve brigade v Framu, kjer njihova psihološka služba sodeluje tudi z domom in opravlja psihološki del obravnave in dela s starši.

Osnovne naloge doma so:

- Specialno pedagoški tretman, zagotavljanje bivalnih pogojev,
- ustvarjanje pogojev za interesne dejavnosti, za družabnost in razvedrilo,
- svetovanje in delo s starši in rejniki (skupinsko, individualno),
- strokovno sodelovanje in povezava s šolo in matično socialno službo.

Ker je dom v neposredni bližini Maribora, je prvenstveno namenjen reševanju perečih socialnih in vzgojnih problemov otrok iz tega področja.

Izmed značilnih domskih dejavnosti so razvite predvsem: taborništvo, glasbeni krožek, športno rekreacijske dejavnosti, likovni, kulturni krožek,

deluje klub mladih ribičev, izdajajo svoje glasilo in so vključeni v eksterno društvo Partizan.

II. MLADINSKI DOM "MALČI BELIČ V LJUBLJANI

V sorazmerno prostorsko mali stavbi je našlo tu dom kar preko sto otrok. Obiskujejo osnovno šolo od 1. do 8. razreda kot šole s prilagojenim programom, nekateri pa nadaljujejo svoje poklicno usposabljanje tudi na poklicnih in srednjih šolah.

V domu Malči Beličeve se zavedajo, da je najboljša za otroka družina in da je dom lahko le nadomestek, v primerih, ko pa je družina razpadla in njeni odrasli člani ne morejo nuditi otroku vsega, kar potrebuje za svojo rast in razvoj, je dom lahko primerna rešitev (zlasti, če je namestitev v rejniški družini odpovedala).

Njihovo bistveno vprašanje, ki ga dopolnjujejo in dograjujejo, je, kako izvesti optimalno modifikacijo doma kot nadomestitev družine. Zavedajo se, da dom ne bo mogel in ne bo ostal zaokrožena in edina oblika zaščite ter da je potrebna imamentna inovacija vsebine in uvajanje različnih alternativnih oblik zaščite, primerne potrebam okolja, prostora in potrebam otrok.

V domu je našla namestitev, vse osnovne pogoje za razvoj in šolanje predvsem tista skupina otrok iz cele Slovenije, ki so socialno ogroženi (kar 20 % očetov in 10 % mater otrok, ki so bili v domu v preteklem šolskem letu, ni zaposlenih).

V večini primerov motnje otrok, ki so v tem domu, niso tako očitne, zato občasno izrečejo tudi mnenje, da so njihovi otroci brez motenj v razvoju. Res je, da so nekateri izmed njih relativno dobro prestajali dosedanje težave, preizkušnje in neugodne vplive v življenju, kljub temu pa pri večini otrok

opažajo zaostajanje pri osvajanju učne snovi, neosvojene delovne in učne navade, občutja nesigurnosti in sovražnosti do odraslih ali do okolja nasploh. Menijo, da je emocionalno doživljanje otroka v domu najbolj ogroženo, zato se zavedajo pomembnosti kompenzacije, ki se lahko ustvari z zdravo tradicijo, specifičnim stilom življenja in z atmosfero, ki povezuje otroke z vzgojitelji, dom z družino, zunanjim okoljem, saj njihovi otroci obiskujejo zunanje šole in se tako neposredno in vsakodnevno integrirajo iz domače sredine tudi v življenje izven zavoda.

Njihove izkušnje z vključevanjem otrok, ki obiskujejo šole s prilagojenim programom, so ugodne, opažajo celo, da je pri teh otrocih manjši upad motiviranosti, oziroma obratno, da je v večini primerov navezanost na odrasle večja, večja pa tudi motiviranost za delo.

Do 1959. leta je njihovo delo potekalo na podlagi homogenih skupin, odtlej pa so skupine heterogene in so organizirane v takoimenovanem družinskem sistemu, ki s pomočjo skupnega življenja različnih osebnosti želi ustvariti osnove za prilagajanje realnim življenjskim situacijam. V teh skupinah, imenovanih družine, se izgrajuje sposobnost sprejemljivega vedenja in se uči člani, da pričakujejo določene situacije in jih razrešujejo na primerne načine, upoštevajoč svoje in potrebe drugih članov v družini.

Med najčeščimi vzroki za prihode otrok v dom so:

Alkoholizem v družini, hospitalizacija staršev, ki so kronično ali duševno obboleli, grobo ravnanje staršev z otrokom, spolna zloraba, razvezni postopki, subnormalne osebnosti staršev, zaporne kazni roditeljev, odpoved ali neuspela rejništva, odhod staršev v tujino. Ti objektivni vzroki so

spremljani tudi z vedenjsko problematiko otrok, kot je izostajanje iz šole, od doma, šolska neuspešnost in podobno.

Otroci iz doma so vključeni v šolanje v naslednjih OŠ v Ljubljani:

OŠ Bičevje, Vič, Prežihov Voranc, dr. Vita Kraigherja ter OŠ s prilagojenim programom Janez Levec. V srednje in poklicne šole: Gimnazija Vič, Center strokovnih šol, Šola za blagovni promet, Poklicna kovinska šola.

Interesne dejavnosti: Otroci se vključujejo v krožke na šolah, kjer obiskujejo pouk, v domu pa imajo knjižnico, pevski zbor, plesne vaje. Izdajajo svoje glasilo in pripravljajo tudi interne proslave, katerih program pripravi dramski krožek.

Pri širjenju prostočasnih aktivnosti pa so prostorsko omejeni.

III. PREHODNI MLADINSKI DOM V LJUBLJANI

Je vzgojna ustanova, ki ima prvenstveno funkcijo diagnostike in razvrščanja otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti, obeh spolov v starosti od 7 do 18 let.

Po letu 1972, ko so se pri centrih za socialno delo oblikovale komisije za razvrščanje, se je primarna in osnovna dejavnost te ustanove pričela postopno zmanjševati in se je zavod istočasno usmeril tudi na izvajanje vzgojnih ukrepov oddaje v vzgojni zavod. Tako opravlja danes zavod obe funkciji. Del otrok, ki prihajajo v ustanovo, razvršča in napoti v druge ustanove, rejništva ali v druge oblike pomoči, del populacije pa tvorijo takoimenovani stalni gojenci. To so na eni strani gojenci, ki obiskujejo v zavodu interno osnovno šolo, in gojenci, ki so že izpolnili šol-

sko obveznost in se šolajo na zunanjih šolah (poklicnih in srednjih), ali pa so vključeni v delovni proces v organizacijah združenega dela na področju mesta Ljubljane. V zavodu zadržujejo predvsem tiste otroce, ki ne izražajo izrazitejše simptomatike, ki bi jih uvrščala v ostale zavode v Sloveniji, in tiste, ki kažejo večjo odzivnost in sposobnost za hitrejšo vključitev v zunanje okolje.

Osnovno vodilo usposabljanja te kategorije otrok in mladostnikov je optimalna integracija v zunanje okolje.

Tako so se tekom razvoja oblikovali osnovni nameni ustanove:

- Ugotavljanje vrste, stopnje in vzrokov motenosti otrok in mladostnikov (diagnostična in prognostična ocenitev),
- usmerjanje otrok in mladostnikov v okolje, kjer bo zagotovljeno njihovo ustrezno usposabljanje,
- pedagoško in psihološko vplivanje na otroke in mladostnike, ki ostajajo v zavodu z namenom doseganja ustreznih pozitivnih sprememb v njihovem doživljanju in vedenju ter istočasno tudi vplivanje na mladostnikovo domače (izvenzavodsko) okolje.

Diagnostično obravnavanje otrok in mladostnikov v zavodu temelji na principih teamskega dela, zato je tudi pristop k obravnavanju posameznika multidisciplinaren.

Zaradi kombinacije triažno-diagnostičnega in dolgoročnega terapevtskega dela, velikega starostnega razpona (od 7 do 18 let) ter obeh spolov je populacija v zavodu zelo heterogena. Iz teh razlogov so prisiljeni prilagajati metode dela vsakokratni situaciji. To zahteva več načinov vodenja in usmerjanja, vsestransko poznavanje teoretičnih izhodišč in plastičnost ter visok nivo sposobnosti

prilagajanja različnostim. Ob tem se v zavodu pojavlja tudi visok odstotek otrok, ki jih komisije za razvrščanje pri centrih za socialno delo niso uspeli usmeriti v nobeno drugo ustanovo, Prehodni mladinski dom pa jih mora sprejeti na ponovno triažo in kasneje tudi vodenje, če se ugotovi, da zanje primernega zavoda, v katerega bi jih razvrstili, ni.

Vse to pa ima za posledico nihanja v skupinah in celotni zavodski dinamiki ter večjo probojnost problematike.

Kljub vsemu naštetemu pa ima heterogenost skupin tudi prednost, saj stalni člani tvorijo pozitivno jedro, v smislu bolj motivirajočega in življenjskega vzdušja v skupinah.

IV. VZGOJNO IZOBRAŽEVALNI ZAVOD VERŽEJ

Ustanova združuje izobraževanje v osnovni šoli za celoten okoliš in zavod hkrati. Kapaciteta zavoda je 96 otrok in mladostnikov od 1. do 8. razreda osnovne šole obeh spolov. V domu je 8 vzgojnih skupin, 2 deklišli in 6 fantovskih. Integracija z okoljem je dobesedna, saj so v času učno-izobraževalnega procesa v šoli združeni z vrstniki iz okolja zavoda. Tako so tudi dejavnosti, v katere se domski otroci vključujejo, hkrati dejavnosti osnovne šole.

Sistem njihovega dela, ki je bil koncipiran že leta 1973, temelji na principih obče in specialne pedagogike, grupne dinamike, ob tem pa so se kopičila tudi določena praktična spoznanja, ki so vgrajena v koncept dela.

Zavod je prvenstveno namenjen vzgoji in usposabljanju otrok, katerih oddaja v ustanovo ima predvsem šolsko in socialno indikacijo. Razlogi oddaje

v zavod pa so seveda tudi vedenjske motnje, ki se izkazujejo zlasti v beganju od doma, neopravičenem izostajanju od pouka, krajah, potepanju.

S svojim konceptom dela zmorejo ob specialni pomoči dosegati spremembe in korekcijo tudi pri lažjih oblikah cerebralne oškodovanosti z vsemi spremljajočimi simptomi.

V ustanovi deluje učiteljski in vzgojiteljski zbor, ter celoten ostali del strokovnega teama, se pa po potrebah pri specifičnih individualnih obravnavah povezuje tudi z drugimi institucijami, zlasti v Murski Soboti (Psihohigienski dispanzer).

Dejavnosti, ki bogatijo vzgojno delo v domu, so predvsem naslednje:

Modelarski, likovni, dramski in folklorni krožek. Potem so tu še športne dejavnosti z vsemi spremljajočimi tekmovanji v občini ali tudi medobčinska tekmovanja. Gojenci so aktivno vključeni v vaško gasilsko četo. Ker pa imajo tudi mlajše, ki obiskujejo prve razrede osnovne šole, deluje tudi pravljlični krožek.

Za izvajanje vzgojno-zobraževalnega dela pa jim primanjkuje zlasti telovadnica, zato je razmah športne dejavnosti vezan predvsem na poletje, saj je pozimi s tem težje. V zavodu v srednjeročnem programu zajemajo tudi rešitev teh stisk z načrtovanjem gradnje telovadnice.

Poleg omenjenega načrtujejo tudi prehod na celodnevno šolo, s čimer bi otroci v domu bili še bolj kot doslej vključeni v šolske dejavnosti in bi šola prevzela celotno skrb za učni napredek, medtem ko bo čas bivanja v domu lahko še bolj kot doslej namenjen terapevtskim dejavnostim.

V. VZGOJNI ZAVOD PREDDVOR

Je prav tako ustanova namenjena vzgoji in izobraževanju otrok, predvsem s socialno in pedagoško indikacijo oddaje v zavod. Sprejemajo otroke od 1. do 8. razreda osnovne šole, obeh spolov. Vsi otroci obiskujejo šolo "Matija Valjavec" v Preddvoru. Dom lahko sprejme 72 otrok (6 vzgojnih skupin). Od tega so v treh skupinah fantje in dekleta skupaj, 1 skupina je dekliška in 2 skupini fantovski.

Vodilo pri njihovem delu so znana teoretična spoznanja, obogatena s praktičnimi izkušnjami. Metode dela so opredeljene za osnovnošolsko populacijo v starosti od 7 do 15 let, v posameznih primerih tudi do 16 let, kadar nadaljujejo gojenci šolanje tudi po končani šolski obveznosti.

Njihova populacija je sicer izbrana, vendar bi bila klasifikacija motenj otežkočena, saj nastopajo težave kombinirano. Opažajo, da je v zadnjih letih simptomatika otrok, ki prihajajo v zavod, na eni strani obsežna, na drugi strani pa dokaj poglobljena. Tudi število otrok, katerih intelektualno funkcioniranje je mejno, se pa kombinira z motnjami vedenja, se v zadnjem času večja.

Pri obravnavi in vzgoji otrok sodelujejo prvenstveno domski vzgojitelji s strokovnim teamom, pa tudi učitelji na eksterni šoli.

Sodelovanje s šolo se ugodno razvija, saj na tedenskih sestankih razrešujejo nastala vprašanja in načrtujejo skupno delo. Domski otroci se tako v neki meri udeležujejo interesnih aktivnosti na eksterni šoli, nekatere pa so organizirane interno v zavodu.

Doslej so razvili predvsem taborništvo, planinstvo, interno knjižnico in športne dejavnosti.

Uveljavlja pa se tudi zbirateljstvo in gospodinjski krožek.

Nov poskus je tudi kolesarski krožek, za kar imajo ugodne pogoje. Gojenci so vključeni v šolsko športno društvo, v okviru tega se poleg zavoda udeležujejo različnih tekmovanj, tako v vasi kot tudi v občini Kranj.

Tudi v prihodnje načrtujejo nadaljevanje začetega dela s tem, da ga bodo vsebinsko še razširili, poglobili.

Uspešno je tudi sodelovanje z zunanjimi strokovnimi institucijami (na primer z Mentalnohigienskim dispanzerjem v Kranju).

Delno so utesnjeni zaradi prostorskih možnosti, vendar v kratkem pripravljajo (nekaj pa so že postorili) pridobitev novih prostorov za interesne dejavnosti.

VI. VZGOJNI ZAVOD "FRANA MILČINSKEGA" V SMLEDNIKU

Je ustanova, ki v interni osnovni šoli usposablja otroke z motnjami vedenja in osebnosti obeh spolov od 5. do 8. razreda osnovne šole. Po znani klasifikaciji naših ustanov naj bi bila namenjena intenzivni obravnavi čustveno in nevrotsko motenih otrok in mladostnikov, kar v večini primerov tudi še sedaj velja, vendar pa se navedene motnje močno kombinirajo tudi z hujšo šolsko neuspešnostjo (več let trajajočo) in z izrazito socialno indikacijo.

Otroci prihajajo s področja celotne Slovenije, praviloma iz neugodnih razmer. Že vrsto let pa se v tej ustanovi pri veliki večini otrok kaže kombinacija izrazitejših cerebralnih disfunkcij, specifičnih učnih težav, hiperkinetičnega sindroma, bralno napisovalnih motenj s posledičnimi učnimi neuspehi, vedenjskimi motnjami in razvojnimi težavami.

V ustanovi deluje 7 oddelkov interne osnovne šole, ki ima za svoje delo dobre pogoje, ter štiri vzgojne skupine, kar jo uvršča med manjše vzgojne zavode. Ta maloštevilnost sicer ekonomskih prednosti nima, ima pa veliko prednost v pedagoškem in psihološkem pogledu, saj omogoča ustvariti relativno osebno in domače vzdušje, kar je za naravo motenosti otrok, ki jih zavod sprejema, odločilnega pomena. Ustanova lahko sprejme 48 otrok.

Osnovni koncept dela ustanove temelji na pedagoških, specialpedagoških ter terapevtskih načelih, ki so namenjena doseganju naslednjih ciljev:

- preusmeritvi doredanjega poteka dogodkov in izkušenj otroka tako, da bo lahko začel sebe doživljati kot uspešnejšega in bolj sprejetega kot doslej,
- omogočiti mu doseg spremenjenega vedenja tako na šolskem storilnostnem kot tudi na vedenjskem in osebnostnem področju (omogočiti to tako s splošnimi kot individualnimi pogoji in metodami dela in pomoči).

Pri realizaciji tako zastavljenih ciljev, ki so kompleksni, pa je potrebna tudi celovita in vsestranska definirana vsakodnevna vzgojna praksa, ki temelji na načelih skupnega dela z otrokom in teamskega dela. Osnovno za vzgojo je postopno iskanje primernih alternativnih vedenjskih oblik na celotnem življenjskem področju. V ta okvir sodi poleg skrbi za storilnostno in učno napredovanje tudi enakovreden poudarek na strukturiranju življenja v ustanovi.

Tako je program vzgojnega dela planiran za delo v vzgojnih skupinah, kjer se prilagaja specifičnim potrebam vsakokratne sestave vzgojne skupine.

Istočasno pa potekajo dejavnosti za vse otroke v zavodu tudi na naslednjih področjih:

Že vrsto let se uspešno razvija likovna dejavnost, tehnični, dramski in foto krožek. Deluje tudi krožek vozlanja, obiskana je interna knjižnica. Potekajo tekmovanja za bralno značko, urejajo in izdajajo interno glasilo. Planinstvo in taborništvo je zadobilo obsežen in tudi realiziran program.

V ustanovi deluje tudi igralna terapija za mlajše (5. in 6. razred) ter skupina osmošolcev, ki ima poleg terapevtske vloge tudi dodaten namen priprave za odhod iz zavoda v relativno samostojno življenje in nadaljevanje šolanja.

Športne aktivnosti so pestre in pomenijo poleg ostalih oblik tudi večkratno sodelovanje z drugimi šolami v občini Šiška in v Ljubljani, kar je za to ustanovo še zlasti pomembno, saj dejstvo, da se otroci šolajo v interni šoli po eni strani pomeni prednost in garancijo za primerno učno napredovanje, je pa lahko tudi velika pomanjkljivost, ki predstavlja nevarnost hospitalizacije in ustvarjanje preveč hermetičnega prostora.

Ustanova se zaveda nujnosti odpiranja, zato že realizira in išče še nove oblike takšnega sodelovanja, tako v krajevni skupnosti, kot tudi na medobčinski ravni (tekmovanja, razstave, obiski, izleti, skupna letovanja ob morju).

Deluje domska skupnost in pa terapevtske skupnosti v posameznih vzgojnih skupinah, kar pomeni vključevanje otrok in delavcev zavoda v kolikor se da enotno skupnost, ki na istem prostoru in času ustvarja primerno vzdušje za delo in življenje v ustanovi in izven nje.

VII. VZGOJNI ZAVOD PLANINA PRI RAKEKU

Usposablja vedenjsko in osebnostno motene ter lažje duševno manj razvite otroke in mladostnike obeh

spolov od 7. in 21. leta starosti. Ustanova lahko sprejme 72 otrok, od teh je večina vključena v interno šolo s prilagojenim učnim programom.

Skupina mladostnikov pa se usposablja tudi v kovi-narski, lesarski in kuharski stroki. Intelektu-alna raven teh otrok in mladostnikov se giblje ve-činoma v mejah od 60 do 80 IQ točk.

V zavodu deluje 6 vzgojnih skupin, v okviru kate-rih se odvija vzgojno in terapevtsko delo, katerega cilj je:

Pridobivanje higienskih navad, delovnih navad, raz-vijanje ročnih in telesnih spretnosti, širjenje interesov, sprejemanje skupinskih norm in obliko-vanje pozitivnih vzorcev vedenja, ter oblikovanje gojenčevega samospoštovanja in samozaupanja.

V ta namen delujejo v ustanovi različne prostočasne aktivnosti: Modelarski, likovni, športni, folklorni, politehnični krožek, krožek za ročna dela, ki se jim pridružujejo še različni izleti, ekskurzije, športna srečanja, planinstvo, knjižnica ipd.

Po načelih družinske vzgoje deluje v vsaki skupini vzgojitelj in vzgojiteljica, ki vodita skupaj z otroki vse dejavnosti tudi v skupini. Uspehe bi tež-ko izrazili v številkah, saj je vsak otrok zase raz-ličen, kot je različna tudi njegova problematika. Trdimo pa lahko, da se hude vedenjske in osebnostne motnje omilijo, pogosto tudi povsem izginejo. Šol-sko neuspešnih otrok skorajda nimajo, agresivnost, nevrotičnost in negativizem ne prihajajo več toliko v ospredje, z dozorevanjem pa se ob ustreznem wo-denju vzpostavlja tudi čustvena stabilnost.

Analiza spremljanja gojencev po odpustu je pokaza-la, da se tisti, ki so se poklicno priučevali po končani šoli v zavodu, uspešno zaposlujejo v polovi-ci primerov v stroki, v kateri so se usposabljali.

Pri dosedanjem delu so prišli do spoznanj, da je delo za otroke, ki jih sprejemajo v nadaljno vzgojo in prevzgojo, osnova vsega, tudi vzgojno izobraževalnega procesa v zavodu. S tem ni mišljena le fizična aktivnost, temveč vsakršna smotrna aktivnost, ki zaposluje otroka tudi umsko. Dejstvo, ki se jim vedno znova potrjuje, je, če otroka ne naučijo aktivno posegati v svoje okolje (z delom, s kakršnokoli smotrno aktivnostjo), ima le-ta zaradi vrste neugodnih dejavnikov v svojem življenju (tudi po odhodu iz zavoda) veliko manj možnosti za življenjsko uspešnost.

Po tej uvodni predstavi posameznih ustanov za osnovnošolske otroke z motnjami vedenja in osebnosti pa si pogledjmo še diferenciacijo le-teh, ki je delno vidna že v predstavitvi, morda pa ne bo odveč, če se ozremo po njej še enkrat, tokrat strnjeno.

Domova, kot sta Dom "Tone Kozel" v Framu in Dom "Malči Belič" v Ljubljani, sta namenjena predvsem sprejemanju socialno ogroženih kategorij otrok, ki pa zaradi neugodnih življenjskih okoliščin, v katerih so živeli, že kažejo bolj ali manj izrazite motnje, ki jih uvrščamo v kategorijo motenj vedenja in osebnosti. Kljub vsemu pa v teh domovih prevladuje socialna indikacija sprejema v dom in temu primerna je tudi koncepcija dela v domovih. Sodišča v te domove otrok ne pošiljajo, sprejemajo jih na osnovi sklepov komisij ali svetov pri centrih za socialno delo.

Prehodni mladinski dom v Ljubljani deloma še vedno vrši tudi diagnostično-triažno funkcijo in razvršča šoloobvezne otroke kljub temu, da imajo tudi sami šolske skupine.

Zavoda v Veržejju in Preddvoru sprejemata otroke od 1. do 8. razreda osnovne šole, enako velja tudi za

Planino, vendar ta zavod sprejema otroke, ki obiskujejo šolo s prilagojenim programom, Vzgojni zavod v Smledniku pa je namenjen le populaciji od 5. do 8. razreda osnovne šole.

Za oba domova je značilno, da so gojenci vključeni v šolanje izven ustanove (Fram in Dom Malči Belič), enako velja tudi za zavod v Preddvoru.

V Veržeju je šola združena z zavodom in praktično otroci iz vasi obiskujejo tudi zavodsko šolo. V Planini in Smledniku pa sta organizirani interni šoli.

Našteta dejstva v neki meri tudi določajo značilnosti populacije otrok, ki jih v zavod napotijo, kar bo razvidno v naslednjem prikazu nekaterih značilnosti populacije v omenjenih ustanovah.

NEKATERE ZNAČILNOSTI POPULACIJE V TEH USTANOVAH

Vsi podatki se nanašajo na šolsko leto 1979/80. V tem letu je bilo v omenjenih ustanovah 476 šolo-obveznih otrok. Vse so v ustanove s sklepi napotili centri za socialno delo, od tega pa še dodatno 34 % sodišča, 5 % zdravstvene ustanove in 0,6 % drugi zavodi (PMD, Sprejemališče v Mariboru).

Vsi otroci in mladostniki so bili pred prihodom v ustanove že obravnavani in vodeni na pristojnih centrih za socialno delo. Poleg tega pa v 28 % tudi pri šolskih svetovalnih službah, ki so vodile in spremljale otroke dalj časa med njihovim šolanjem. 8 % otrok je bilo obravnavanih tudi v psihiatričnih dispanzerjih in drugih zdravstvenih psihohigienskih inštitucijah, 9 % v vzgojnih posvetovalnicah in 12 % v drugih ustanovah (PMD, Sprejemališče v Mariboru ali drugih zavodih). Področja, iz katerih otroci prihajajo, pokrivajo celotno Slovenijo.

Zanimalo nas je, v kakšne poklicne kategorije se razvrščajo roditelji teh otrok. Podatki kažejo naslednje:

53 % očetov je fizičnih delavcev, 2 % umskih ali administrativnih delavcev, 6 % kmetov, 1 % v samostojnih poklicih in obrtniki, v 4 % so očetje upokojenci, v 9 % so očetje nezaposleni, v 3 % so očetje otrokom že umrli, v 17 % pa so njihovi poklici v drugih kategorijah.

Matere otrok v teh 7 ustanovah so v 25 % gospodinje, 45 % fizične delavke, 2 % kmetice in 2 % umske ali administrativne delavke, v 4 % upokojenke, 8 % mater je nezaposlenih, v 10 % so v drugih poklicnih kategorijah, 1 % otrok pa so matere umrle.

Glede na poklicno strukturo roditeljev med zavodi ni pomembnih razlik, zato navajamo le skupne odstotke. Razlike med zavodi pa obstajajo glede na družinsko patologijo (družine otrok, ki so v teh ustanovah).

Kot družinsko patologijo smo zajeli naslednjo kategorijo: V najvišjem odstotku je v vseh ustanovah zastopan alkoholizem v družini, in sicer z 52 % na prvem mestu, osebostna devianost s 27 %, nevroza z 12 % in duševna podnormalnost z 10 %. Ostale kategorije obsegajo od 1 % do 7 %.

V zavodu v Smedniku je alkoholizem v družini prisoten kar v 89 %, v Veržejju 50 %, v Preddvoru pa v 58 %, medtem ko je v drugih domovih ta odstotek znatno nižji (od 30 % do 40 %).

Tudi nevrotičnih motenj v družinah je največ pri otrocih v smledniškem zavodu (46 %), v ostalih ustanovah je ta odstotek od 1 do 13 %.

Staršev, ki so označeni kot delinkventni, imajo največ otroci, ki so v zavodu v Planini in Veržejju (14 %).

Suicidi v družinah otrok, ki so v zavodih, se gibljejo od 2 do 7 %. Duševna podnormalnost pa pri 2 do 16 % staršev otrok, ki so v zavodih. Kot kažejo ti podatki, je alkoholizem najbolj razširjen pojav v družinah, iz katerih izvirajo otroci, ki so svoje šolanje in vzgojo nadaljevali v naših osnovnošolskih zavodih.

Glede na starost otroka smo ločili med zakonskimi, izvenzakonskimi, posvojenimi, pastorki in rejenci. Zakonskih je 74 % otrok, izvenzakonskih 23 %, posvojenih je 1 % otrok, 4 % imajo status rejencá tudi v času bivanja v zavodu. Med zavodi večjih razlik ni, ponovno prednjači Smlednik, kjer je 44 % izvenzakonskih otrok, v drugih zavodih pa je ta odstotek največ 25 %.

Kot vemo, so presaditve otroka iz okolja v okolje obremenilne situacije za otrokov razvoj. Po enkrat že pred prihodom v zavod je bilo presajenih iz enega okolja v drugega kar 49 % otrok, 2 krat 24 % otrok, 3 krat 12 % in 4 krat 5 %. Po 5 in večkrat sta menjala okolje 2 % otrok, ki so nato pristali v institucijah, o katerih je v tem referatu govora.

Ko smo se ustavili pri poteku zgodnjega razvoja otroka, ki so v zavodih, smo ugotovili, da je leta v 32 % potekal brez posebnosti, v 35 % je zaostajal za razvojem vrstnikov. Pri otrocih, ki so v domovih in zavodih, pa je bila in je še v 20 % prisotna razvojna težava enureza, v 1,4 % enkopreza, v 6 % govorne motnje, v 5 % težja somatska obolenja. Pri 5 % otrok so v anamnezi razvidne tudi težje travme (porodne in poporodne).

V prvi vzgoji teh otrok so bili udeleženi lastni starši v 78 %, v 12 % pa stari starši (kot celovita skrb za otroka, ne le pomoč pri vzgoji), v 3 % sorodniki in v 7 % rejniki.

Že iz doslej navedenih podatkov je nekoliko jas-

nejša slika, kakšne so značilnosti okolja in posebnosti v razvoju otrok, ki so v zavodih.

Zanimal nas je tudi potek šolanja pri naših otrocih in mladostnikih, kjer smo ugotovili, da je 39 % ponavljalo razred 1-krat, 15 % 2-krat, in 3 % tri in večkrat.

Pogosto je bilo tudi napredovanje po členu oziroma sklepu zbora OŠ. Od 20 do 30 % otrok je napredovalo v višji razred po sklepu. To je zlasti značilno za zavod v Smledniku, ko je kar 27 % otrok napredovalo po členu v višji razred in 11 % otrok po tem členu tudi 3 krat.

Za večji del otrok, ki so v zavodih, je značilna tudi prisotnost specifičnih učnih težav, kar dodatno otežuje njihovo napredovanje na šolskem področju.

Kar se tiče vzgojnih stilov okolja, kjer so otroci odraščali, sta predvsem značilna nedosledna vzgoja v 33 % in pa dvotirna vzgoja v 27 %. Trda vzgoja je zastopana v 16 %.

Začetek javljanja simptomatike seže v prva leta šolanja pri 43 % otrok, po 5. razredu osnovnega šolanja pa se je simptomatika pojavila pri 27 % otrok, v višjih razredih osnovne šole pa pri 13 %.

Posebej zanimivo je vprašanje, kakšna je vedenjska simptomatika pri otrocih, ki so v osnovnošolskih ustanovah pri nas.

Simptomatiko smo razdelili na naslednja področja: Vedenjsko simptomatiko, sem smo zajeli pavlihovstvo, laž, kraje, beganje od doma, izostajanje iz šole, destruktivnost, impulzivno vedenje, agresivnost, samopoškodbe, direktne oblike upora, pasivne oblike odpora in promiskuiteto. Pri celotni populaciji, zajeti v vzorec (katere numerus šteje 476 otrok), se najpogosteje pojavlja izostajanje iz šole, ki je prisotno pri 54 %. Temu sledi lažanje, ki je prisotno pri 40 % otrok. Kraje sledijo s 34 %, to so

manjše kraje, večje pa so prisotne pri 8 % zajete
zvođodske populacije. Naslednje vedenjske oblike so
po intenzivnosti enako izražene. To so beganje od
dome v 24 %, agresivnost v 20 %, procent, ki velja
za pasivne oblike odpora pri otrocih in mladost-
nikih, pa je tudi 20 %. Direktne oblike upora so
prisotne pri 14 % te populacije, ostale, že prej
naštete oblike vedenja, kot so destruktivnost,
pavlihovstvo, so prisotne v 8 %, v 4 % samopo-
škodbe in promiskuitetno vedenje.

Med posameznimi zavodi so znotraj teh kategorij
dokajšnje razlike. Očitno je, da je vedenjska
problematika najbolj izrazita zlasti v Prehodnem
mladinskem domu (pri šolski populaciji), nato
sledijo zavodi, kot so Smlednik, Preddvor, Planina
in Veržej, z najmanjšo pogostostjo pa sta zasto-
pana domova (Dom Malči Beličeve in Toneta Kozela).

Sicer pa bo podrobna analiza razvidna iz naslednje-
ga tabelarnega prikaza.

Prikaz pogostosti posameznih vedenjskih motenj pri otrocih v zavodih in domovih (zajetih 476 otrok in mladostnikov, ki so se šolali in usposabljali v teh ustanovah v šolskem letu 1979/80)

Vedenjske motnje v %	DOM	MD	PMD	VZ	VIZ	VZ	VZ
	M. Belič Fram Jarše Planina Veržej Smledn. Preddv.						
Pavlihovstvo	3	17	14	6	7	20	7
Laganje	19	12	93	37	63	62	30
Večje kraje	-	-	47	6	14	30	-
Marjše kraje	28	29	60	15	56	51	22
Beganje od doma	11	33	86	26	21	52	21
Izostajanje iz šole	23	38	87	67	80	78	19
Destruktivnost	-	-	46	-	9	30	11
Impulzivno vedenje	2	-	40	39	24	72	7
Agresivnost	1	20	46	36	14	33	24
Samopoškodbe	1	-	13	5	3	13	-
Direktne oblike upora	9	4	53	9	16	28	5
Pasivne oblike upora	13	18	66	4	72	19	9
Promiskuiteta	4	-	6	9	-	4	1

Ta simptomatika pa ni vezana le na bivanje v zavodih in domovih, pač pa se v veliki meri nanaša na vedenjske motnje pred prihodom v zavod in so otroke v zavode prav za prav privedle. Nekatere so med bivanjem v zavodu izzvenele, nekatere so tudi v zavodih še prisotne. Tabela kaže, da so med zavodi dokajšnje razlike.

To deloma že opredeljuje vrsto in specifično namembnost posamezne ustanove, ali vsaj kaže določeno diferenciacijo med ustanovami glede na manifestno simptomatiko.

Zanimalo nas je tudi, v koliki meri se pri osnovnošolski populaciji že pojavljajo zlorabe alkohola, tablet ali drugih mamil. Tu ne gre za huđe zlorabe, pač pa le za večkratne poskuse, ki pa so lahko začetek resnejšega. Razveseljivi so podatki, da nekateri zavodi tega sploh ne poznajo (to so MD M. Beličeve, Dom Toneta Kozela, Preddvor in Veržej), medtem ko se v zavodu v Planini in Smledniku takšni poskusi pojavljajo le sporadično (v 1 ali 2 primerih alkohola in v 1 do 2 primerih tablete). Nekoliko pogostejše so zlorabe pri osnovnošolcih v Prehodnem mladinskem domu, kjer je poleg nekaj zlorab alkohola prisotno tudi "fleksanje" (oblika omamljanja z lepilom). Skupni odstotek za vse ustanove pa je 0,2 in manj.

Poleg naštetega smo poiskali tudi pogostost javljanja ostalih značilnih vedenjskih motenj in simptomov, ki se v zvezi bodisi z nevrotsko ali organsko pogojeno simptomatiko.

Kar za 55 % otrok v zavodih so značilne motnje v koncentraciji, pri 22 % je diagnosticiran sindrom minimalne cerebralne diafunkcije (kot sklop značilnosti, ki dodatno omejujejo in ovirajo otroka zlasti pri šolskem in storilnostnem delu). Motnje branja in pisanja kot del težav iz kroga specifič-

nih učnih težav so zastopane pri 18 % otrok, ki so v teh ustanovah. V 15 % je najti hiperkinetični sindrom. Cerebralna disfunkcija kot težja oblika organske disfunkcije je diagnosticirana pri 7 % zavodske populacije. Motnje spanja in govorne motnje so manj pogoste (od 7 do 9 %) nezgovornost in izrazita nespretnost v 5 %. Enako velja za tike. Hipokinetičnost je najti pri 3 % otrok.

Seveda so tudi pri naštetih simptomih in sindromih razlike med otroki v posameznih ustanovah. Največji % otrok, ki imajo težje motnje iz sklopa cerebralne disfunkcije in specifičnih učnih težav, je v zavodu v Smledniku (37 % z diagnozo cerebralne disfunkcije, 15 % z diagnozo MCD in 20 % otrok z bralno-napisovalnimi motnjami). Precej velik % otrok s temi težavami je tudi v Veržejju (38 % otrok z diagnozo MCD), medtem ko so v drugih zavodih ti % okoli 15 do 17 %, kar velja za sindrom MCD in bralno-napisovalne motnje.

Motena koncentracija pa, kot že rečeno kaže, je locus minoris resistentiae pri dobri polovici otrok, ki so v zavodih. Kar se tiče intelektualne ravni otrok, ki so v zavodih, so seveda med zavodi razlike. V Planini se usposabljuje lažje mentalno manj razviti in nekateri tudi z mejnim intelektualnim funkcioniranjem (41 % je takih otrok). V Domu Malči Beličeve je takih otrok 19 %. Vendar se tudi v ostalih zavodih srečamo z 9 do 13 % otrok, katerih intelektualno funkcioniranje je spoznano za mejno. Procent otrok s podpovprečno intelektualno ravni je v zavodih, kot so Veržej, Predvor in Smlednik, kar 32 do 33 %.

Otrok, katerih intelektualna raven je nadpovprečna, je v zavodih malo, v vseh zavodih le okoli 1,6 %. Glede na dokaj visok numerus, ki smo ga v to analizo zajeli, bi lahko zaključili, da je ta vzorec lahko reprezentativen pokazatelj navedenih značilnosti.

Analiza rezultatov nam pokaže, da je velika večina otrok, ki so v teh ustanovah, bila v rizičnih skupinah že pred tem, bodisi da je obstajala socialna ali vzgojna ogroženost, ali pa razvojne šibkosti in odalonji, ki so ob spletu dodatnih neugodnih dejavnikov težave še poglobili in razširili tudi na ostale vedenjske vzorce, ki so kot posledični dejavniki privedli do oddaje v zavod.

Do pred nekaj let so zavodom otroci s sindromom SMCD pomenili rizično skupino otrok. To pa sedaj ne velja več, saj se z intenzivnejšim načinom in korektivnimi oblikami dela ter z drugače koncepiranimi tretmanskimi oblikami dosegajo tudi pri teh otrocih dokajšnji uspehi in lahko rečemo, da smo sedaj tem težavam kos.

Pač pa predstavlja problem zavodom takoimenovano "aziliranje" otrok v zavodih, ki se pojavlja nekako pri 1 do 4 % otrok. To so otroci, ki so prišli v zavode iz neuspešnih rej in so brez staršev, tako da jim je bivanje v zavodu edina možnost in preostala varianta, ki se, žal, nadaljuje v zavodu zaradi pomanjkanja primernih in intenzivnejših internatskih oblik vzgoje.

Drugo, ne manj pomembno rizično skupino, pa predstavljajo otroci in mladostniki z že stabilizirano disocialno naravnostjo, ki v večini primerov tudi nadaljujejo zavodsko oskrbo po končani osnovni šoli. % tako diagnosticiranih otrok v osnovnošolskih zavodih je tudi nekako do 5 %. Pri tej skupini otrok manjka prav nesposobnost vzpostavljanja tesnejšega psihosocialnega kontakta kot enega temeljnih "kamnov" našega vplivanja, zato smo pogosto nemočni in zmoremo dosežati le omejene cilje.

Ob tem je treba poudariti tudi dejstvo, da tako strukturirani otroci v skupini socialno ogroženih ali nevrotsko in čustveno motenih otrok moteče vplivajo na celotno dinamiko dogajanja v skupini in

otežujejo potek dela, kljub temu, da ga poskušamo individualizirati, kar pa vemo, da v vseh situacijah le ni mogoče.

Za Vzgojni zavod v Planini pa pomenijo rizično skupino otrok tudi tisti, ki imajo nižjo intelektualno raven, na primer IQ 50, pa tudi tisti, kjer je IQ nad 80 točk, pa je druga motenost, na primer epilepsija, tako močna, da tudi medikamentozna terapija ne daje pravega učinka, ali pa gre za težjo kombinirano motenost. Pa tudi starejši otroci (14 do 15 letniki), ki obiskujejo nižje razrede OŠ, na primer 4. ali 5. razred, kjer prihaja do izrazitega razkoraka med socialno in šolsko zrelostjo, pomenijo rizično skupino.

Po tej kratki predstavitvi nekaterih značilnosti populacije otrok, ki se šolajo in usposabljujejo v teh ustanovah, bi rada orisala tudi teoretične koncepcije trenutnega praktičnega dela.

TEORETIČNE KONCEPCIJE DELA

V vseh navedenih ustanovah so v bistvu eklektične. Zajemajo vse od spoznanj in izhodišč specialne pedagogike, splošne pedagoške teorije in prakse, psihologije (z vsemi vejami, relevantnimi za to področje - pedagoška psihologija, socialna psihologija, teorija učenja), pa vse do različnih terapevtskih in psihoterapevtskih oblik in metod, ki imajo svoj izvor v psihodinamični teoriji, teoriji vedenjske terapije, humanistični psihologiji.

Izhajamo iz načel skupinsko-dinamičnih procesov in sprememb pa tudi iz splošnih in specifičnih spoznanj ego psihologije. To je seveda le okvirno in načelno zakoličenje teoretičnih izhodišč, podrobnejša opredelitev le-teh pa je bolj razvidna v navedbi ciljev, ki si jih pri svojem delu prizadevamo dosežati.

Osnovni in načelni cilji so: Pri posamezniku, ki je v zavodu in s tem seveda pri vseh, preusmeriti dosedanja potek dogodkov v socialno in za otroka osebno bolj zadovoljujoče oblike. Izključitev osnovnošolskega otroka iz primarnega okolja v zavod ima predvsem dva temeljna cilja, ki jih spremlja tako pričakovanje okolja (doma, družine, CSD, družbe kot celote), otroka samega in naše pričakovanje. Ta temeljna cilja sta:

- Doseganje notranjega osebostnega, čustvenega ravnovesja in razvoja pri otroku, ki se navzven kaže tudi v spremenjenih vedenjskih vzorcih,
- uspešno nadaljevanje učnega in vzgojnega razvoja. Cilji so tako na eni strani postavljeni dokaj objektivno in tudi merljivo (česarno le z arbitrarno ocenjevalno lestvico), na drugi strani pa z odsotnostjo in izzvenevanjem nepri-

mernih ter socialno nezaželenih oblik in nadomestitev le-teh z bolj uspešnimi in polnovrednimi načini.

Ker je naša naloga torej kompleksna, so multidimenzionalni tudi naši pristopi.

To, da je naša naravnost usmerjena tako v iskanje in razumevanje vzrokov, ki so do težav privedli, v sprejemanje otroka kot subjekta in takšnega, kot je, da je naš osnovni in temeljni odnos human, so, upam, znana in tudi uporabljena dejstva.

Enako velja, da je doseganje prej navedenih ciljev prilagojeno posamezniku tako časovno, kakor tudi po obsegu (skladno s simptomatiko, oceno etiologije in oceno možnosti sprememb).

Tak odnos pa je seveda opremljen tudi s strokovnimi znanji in sledi nekaterim splošno uveljavljenim načelom, kot so:

- Načelo postopnosti sprememb tako v doživljanju kot v vedenju,
- načelo skupnega dela z otrokom (skupnega tako v smislu teamskega strokovnega pristopa, kot v smislu, da v vzgojo pritegnemo in aktiviramo tudi otroka, da mu damo možnost soddločanja glede lastne prihodnosti in lastnega vedenja),
- to pomeni skupno postavljanje ciljev z otrokom in tudi skupno doseganje teh ciljev,
- načelo spodbujanja in nagrajevanja primernih vedenjskih oblik,
- načelo postopnega iskanja primernih nadomestnih oziroma alternativnih vedenjskih oblik na celotnem življenjskem področju (s čimer mislimo na to, da poskušamo ustvariti kolikor se v zavodskem okviru da optimalne pogoje tudi za razvoj tistih sposobnosti, ki jih otrok v svojem razvoju doslej še ni uveljavil),

- s tem v zvezi je tudi načelo postopnega spreminjanja doživljanja vrednosti samega sebe in približanje podobe o samem sebi s podobo o "idealnem sebi", o želenem sebi,
- z navedenim je povezano tudi ustvarjanje priložnosti za pozitivno uveljavljanje na čim širšem vedenjskem področju (šolskem, delovnem, interesnem, športnem, socialnem);

Foleg tega sodijo sem tudi konkretni cilji, kot so:

- Spremembe in izboljšanje učnih in delovnih navad ter učnih in delovnih tehnik,
- razširitev udejstvovanja in interesnih področij,
- načelo individualnosti vsakega posameznika, kar pomeni, da si prizadevamo skupni vzgojni prostor, ki ga zavod kot ustanova vsekakor ima, v največji možni meri prilagoditi potrebam posameznika (sem sodi upoštevanje specifičnosti posameznika, pa tudi prilagajanje zahtev, pričakovanj in oblik ter vrst pomoči in dela z otrokom).

Praksa, menim, da ji lahko damo kompliment, da je del torišča preverjanja teoretičnih spoznanj iz tega širokega področja, ki se dotika tako pedagogike, psihologije, psihohigiene, medicine, socialnega dela, kriminalogije in pravosodja, v splošnem kaže v smer, ki si jo prizadevajo realizirati vsi zavodi osnovnošolskega tipa.

Le-ta pa je v naslednjem: Gre za iz prakse izvedeno in teoretično podkrepnjeno potrebo po čim večjem in bolj bogatem strukturiranju življenja in dela v zavodu. Da ne bi bilo pomote - to ne pomeni točnejše določenosti v dobesednem pomenu besede, pač pa pomeni čim bolj pestro in bogato in kolikor se le da življenju približano dinamiko dogajanja. Le-ta pa naj bi vsebovala predvsem tiste premise, ki so pomembne za osebno in tudi storilnostno rast osnovnošolca v zavodu.

Zavedajoč se nevarnosti hospitalizma, ki je posebej kritična v ustanovah, ki imajo tudi interno šolanje (Planina, Smlednik, delno tudi Veržej) zaradi posledic zavodskega življenja, skušamo na eni strani čim bolj strukturirati dogajanje v samih ustanovah, dodajati nove dimenzije za doživljanje in učenje otrok (socialno, delovno učenje) ter se hkrati odpirati in vraščati tudi navzven (bodisi s sodelovanjem v krajevnih skupnostih, ki jim posamezne ustanove pripadajo, bodisi s sodelovanjem na različnih razstavah, srečanjih, skupnih letovanjih, obiskih, predvsem pa z individualnim poseganjem otrok iz zavoda v svoja primarna okolja - pogostejši obiski doma, samostojno urejanje življenjskih opravil).

Tako je že nekaj let trajajoča tendenca širjenja različnih oblik dejavnosti v posameznih ustanovah, ki je bila vidna že v prikazu ustanov. Tu bi omenila le naslednje: Zavedajoč se dejstva, da vzgoja osnovnošolcev ni le verbalizacija in učenje s šolskim programom določenih predmetov, temveč mnogo več, bolj življenjsko učenje po modelu in preko aktivnega poseganja v samo dogajanje, v soustvarjanje tega dogajanja, skupinsko vplivanje na posameznika in obratno, je večina predstavljenih ustanov krenila po tej poti. Tako je koncept razvoja in tudi trenutna praksa teh ustanov dvoplastna.

Hkratna so namreč prizadevanja po zadostitvi tako storilnostnega šolskega napredovanja, kot enakovrednega vzgojnega, osebostnega napredovanja, rasti in modifikacije.

Za dosego obojega pa ni dovolj le posredovanje pravil, norm, določenost zahtev in dnevnega dogajanja, pač pa je potrebno nenehno živo ustvarjanje vsakodnevnega življenjskega vzdušja. Tega pa sestavljajo kot mozaik drobni, včasih tudi neopazni elementi, ki pa vendarle ne smejo manjkati, sicer bi v "sliki" zaznali praznino.

Zavedajoč se nevarnosti in hkrati potrebnosti nekoga zavodskega okvira in tudi pravil ustanove ga prilagajamo potrebam posameznika, kar nam je omogočeno z realizacijo teamsko zastavljenih in v sodelovanju s pristojnimi centri ali drugimi institucijami realiziranih individualnih načrtov.

Ta metoda se je v vseh zajetih ustanovah teoretično že pred več leti uveljavila in tudi praktično zanimala.

Zavod kljub vsemu ne sme biti uniformiran in tog prostor, kajti tak ne bo orogočil polne rasti in razvoja, po drugi strani pa ne sme biti prostor, kjer je vse dovoljeno in se razen trenutnih kratkotrajnih iniciativ nič ne dogaja. Oba pola sta po našem mnenju škodljiva in neumestna ter iz pozicij humanističnega presojanja tudi obe enako nehumana. Upoštevajoč značilnosti populacije, ki je v osnovnošolskih zavodih in domovih, je praksa nakazala zdravo-razumsko rešitev.

Osnovna naloga in s tem tudi osnovni koncept metodologije dela v teh ustanovah se nam kaže in preverja kot tisti, kjer je dogajanje v zavodu šir bolj približano zdravo organiziranemu življenju. V takšnem življenju pa ima svojo mesto tako red kot spontanost, tako pravila, kot iniciativa posameznika, v političnem jeziku bi lahko to imenovali, da pride do upoštevanja pluralizma različnih interesov, potreb in idej.

Kaotično okolje bi zmedo v otroku še povečalo, togo okolje bi ga omejilo in zavrlo v rasti, dovolj plastično a zanesljivo okolje, kjer se otrok lahko orientira in tudi samostojno vede, ozirajoč se na posledice, ki iz tega vedenja izhajajo, pa mu šele lahko da tisto priložnost samoodločanja, ki je nujna, če želimo, da bomo dosegli v vzgoji in izobraževanju zastavljene cilje.

Trenutna vzgojna praksa v teh ustanovah je tako koncipirana na dveh premisah: Na eni strani izhaja iz etiologije motenosti in hkratno s tem uporablja metode za odpravljanje teh težav in neprilagojenih oblik vedenja pri otrocih, na drugi strani pa se ozira tudi na pričakovanja širšega in ožjega socialnega in družbenega okolja in skuša ta pričakovanja realizirati.

Poleg doslej navedenih teoretičnih izhodišč je potrebno dodati še kratek opis splošne metodologije dela v osnovnošolskih zavodih.

Osnovno vzgojno delo poteka v vzgojnih skupinah, v Domu Malči Beličeve in domu v Framu je koncept dela v skupinah utemeljen po principih družinskega dela, medtem ko so v vseh ostalih ustanovah to takoimenovane vzgojne skupine, kjer poteka osnovno terapevtsko delo in se odvíja tudi velika večina ostalega skupnega življenja. Načini vodenja skupin temeljijo na upoštevanju grupnodinamičnih procesov. V zavodu v Preddvoru v zadnjem času prihajajo do spoznanja, da obstaja tako imenovanje neformalnega vodenja skupine med gojenci, da vpliva ugodno na potek dogodkov in prenašanje vplivanja, ter skušajo to nadomeščati z metodo nepoudarjanja vodje in hkratnim menjavanjem - takoimenovanih dnevnih vodij skupine. Na ta način so po njihovih izkušnjah bolj upoštevani principi demokratičnega vodenja in brez stalnega vodje ima sleherni član skupine možnost enakovredno posegati v dogajanje v skupini. V vseh ustanovah potekajo terapevtske skupnosti porameznih skupin, v Prehodnem mladinskem domu so to domaške terapevtske skupnosti kot ena izmed oblik skupnega vodenja in usmerjanja ter načrtovanja dejavnosti in analiziranja trenutnega dogajanja v skupini (skupnosti).

Tudi velika večina ostalih dejavnosti (kot so vzgojne ure, učne ure z domačim učenjem ter vsa

ostala nujna življenjska opravila) se odvijajo v matičnih vzgojnih skupinah.

Obstoj skupnih dejavnosti in dogajanj v savi ustanovi (kot so navajane interesne dejavnosti, proslave, predavanja, praznovanja) ipd. pa predstavlja takoimenovani skupni del - skupni vzgojni prostor za vse otroke v ustanovah.

K osnovni metodologiji dela v zavodih sodi poleg omenjenega tudi sprotno preverjanje izvajanja individualnih vzgojnih načrtov. Le-to se preverja tako na rednih sestankih teamov in ostalih strokovnih sestankih, kot tudi v polletnih in letnih poročilih, ki jih zavodi pošiljajo zunanjim institucijam (CSD, sodiščem) kot sklepno obliko preverjanja razvoja in sprememb pri posameznikih. Spremljanje otrok in mladostnikov po odpustu pa je bilo doslej sporadično in nesistematično. Posamezne ustanove to za svoje otroke opravljajo že več let, vendar sistematičnih študij za vse ustanove še nimamo.

V zavodu v Veržejju, Planini in Smledniku že nekaj let spremljajo odpuščene otroke tudi kasneje (z metodo vprašalnikov za mladostnike in CSD).

Omeniti je potrebno tudi sodelovanje zavodov z OSSS, sodišči in drugimi relevantnimi ustanovami. Za to sodelovanje lahko rečemo (kar se zavodov tiče), da poteka primerno in brez večjih zapletov. Večina skupnih dogovorov se upošteva (tako glede trajanja bivanja v ustanovi, kot glede namestitve in nadaljevanja šolanja).

V nekaj % se predlogi zavodov ne upoštevajo, vendar ti niso tolikšni, da bi pomenili razhajanje v bistvenem. Izkušnje kažejo, da ob stalnem testnem sodelovanju med zavodi in pristojnimi CSD, sodišči ne pride do zapletov, ker je obveščanje sprotno in so tudi končni dogovori in sklepi skupni in upoštevajo kom-

pleksno situacijo.

Pomemben vidik dela v zavodu je tudi delo in sodelovanje s starši, ki je v večini zavodov stalna in pomembna oblika dela. V nekaj zavodih so to obliko dela tudi intenzivirali s posebnimi skupinami staršev (izven terminov roditeljskih sestankov) glede na problematiko otrok. Problem pri tem delu pa predstavlja večja oddaljenost staršev od zavodov, zato je ta način dela vezan predvsem na sobote in nedelje.

Na tem področju dela z otrokovim okoljem se kaže tudi eden temeljnih problemov celotne vzgoje in prevzgoje otrok, ki so v zavodih. Dejstvu, da so otroke napotili v zavod, je v večini primerov botrovala ugotovitev, da domače okolje ne bo kos otrokovim težavam, ali pa je to okolje sploh botrovalo, da je do težav prišlo.

Ker pa so večji del to že zelo zasidrani in stabilizirani vzorci funkcioniranja družinskega okolja, so verjetno pričakovanja, ki jih zavodi imamo do CSD, da bodo okolje do vrnitve otroka domov "savnirali", prevelika.

Vemo pa tudi, kaj pomeni vrnitev otroka nazaj v isto okolje in kakšne posledice ima to za nadaljnji razvoj otroka, ki še ni toliko samostojen, da bi bil sposoben "postaviti se na lastne noge". Pri nemalem številu otrok se zgodi, da je to le prevelika preizkušnja, ki ji kljub dobri volji in željam niso kos. Verjetno je dejstvo, da v nekaterih primerih tudi velika prizadevanja tako CSD kot zavodov pri delu s starši, domom ali drugimi relacijskimi osebami, ne spremenijo veliko. Drugo dejstvo pa je tudi to, da je taka oblika dela tudi za zavode nujna in da povsem brezuspešna le ni. Obstajajo določena področja, zlasti odnosa in čustvenega doživljanja in sprejemanja otroka, kjer lahko zlasti za-

vodi mnogo spremenijo, če delamo tudi s starši in domom sistematično in individualno (prilagojeno otroku in domu).

Nekatere ustanove se pri delu z otrokovim okoljem opirajo in sodelujejo s hkratnimi obravnavami družine v drugih ustanovah, kot so psihohigienske in psihiatrične ustanove.

Kljub temu, da se zavodom očita, da pomenijo izolacijo otroka iz okolja v neko umetno sredino, je ta očitak le toliko utemeljen, kolikor so ustanove preveč toge in zaprte. To pa ne morejo biti, zlasti tiste ne, kjer se otroci vključujejo v šolanje izven ustanove. Pa tudi v ustanovah, ki imajo interno organizirano šolanje, je povezanost z okoljem že bistveno večja, kot je bila pred leti. Izkušnje kažejo, da pripravljenost ustanove, da se tesno poveže z okoljem, ne ostajajo brez odmeva.

Potrebne pa je veliko dela in potrpljenja preden takšno sodelovanje zadobi širše oblike in postane kontinuirano in ne vezano le na občasne dogodke.

Tudi vračanje otrok nazaj v primarna okolja (družine, rejniške družine) je med bivanjem otroka v ustanovi pogosto. Osnovni režim odhodov otrok domov je vezan na 14 dni (od petka do nedelje zvečer), se pa pri mlajših otrocih (zaradi pomembnosti čustvenih vezi) in pa pri osmošolcih in tistih, ki bodo iz ustanov odšli, preide na tedenske odhode domov. Tako biva otrok v ustanovi le med tednom in se intenzivnost stikov z domom poveča.

Seveda pa veljajo določeni kriteriji, ki jih otroci in mladostniki morajo izpolnjevati, da gredo domov po omenjenih terminih. Sem sodi primerna šolska uspešnost, splošni vedenjski vzorci. Odhodi pa so odvisni tudi od skupnih dogovorov s starši, centri za socialno delo in upoštevajo pomembne okoliščine v zvezi z domačim okoljem.

Pomemben vidik zavodske vzgoje je tudi trajanje zavodskega bivanja. Le-to je različno pri posameznih ustanovah, odvisno od tipa doma in zavoda. V domovih (DDBM in Framu) je bivanje v domu lahko tudi zelo kratko, začasno zaradi trenutnih razmer doma (bolezen, zapornih kazni roditeljev, odhodov v tujino ipd.), ali pa tudi zelo dolgotrajno (otroci brez roditeljev, otroci iz neuspešnih rej itd.).

Pomemben kriterij je tudi čas prihoda otroka v zavod in pa temeljni razlogi za oddajo v zavod, ki so v nekaterih primerih takšni, da dom trajno ni sposoben nučiti primerne vzgoje.

V večini primerov pa so glede trajanja bivanja otroka v zavodu odločilni naslednji kriteriji:

- Dosežena stopnja sprememb glede na motnje in problematiko ob prihodu otroka v zavod (izzvenenje simptomov, pridobitev učnih in delovnih navad, odnos do samega sebe in okolja, vrstnikov, sposobnost relativno neodvisnega ravnanja, dosežena stopnja socialne zrelosti),
- šolska uspešnost in dokončanje osnovnošolske obveznosti,
- domače razmere otroka in možnosti nadaljevanja vzgoje in izobraževanja.

Omeniti pa velja dejstvo, da otroci in mladostniki, ki zapuščajo osnovnošolske zavode v svojem razvoju (15, 16-letniki) še niso dosegli stopnje, da bi bili sposobni za samostojno življenje, zlasti, če vemo, da bo pomoč in opora s strani doma prešibka ali pa neprimerna.

Poskusi, da bi otroka že pred iztekom osnovnošolske obveznosti prešolali nazaj na matično šolo, so se v nekaterih primerih izkazali kot izredno težavni. Sole so namreč pred oddajo v zavod poskusile z različnimi oblikami pomoči in dela z otrokom in

jim je oddaja v zavod v bistvu pomenila zadnji in skrajni ukrep, zato so tudi manj pripravljeni sprejemati te učence nazaj.

Dejstvo pa je, da se v nekaterih ustanovah že krajša čas bivanja, kajti vedno več prihaja otrok v zavode predvsem v višjih razredih osnovne šole (v 7. in 8. razred), tako, da je bivanje omejeno na leto ali leto in pol.

Zavodi že razmišljajo in tudi uvajajo intenzivnejše oblike dela. Zavedajo se dejstva, da je le intenzivnost vzgoje (s tem je mišljena intenzivnost in obseg ter primernost vplivanja in dela z otrokom) tisti porok, ki omogoča, da se v omejenem času dosežejo zelene spremembe.

KONKRETNE TEŽAVE, S KATERIMI SE USTANOVE SREČUJEJO, IN NAKAZANE REŠITVE

Težave so na eni strani vezane na del populacije, ki v te ustanove ne sodi, je torej rizičen del zavodske populacije. Katere so te skupine, smo že navedli pri opredelitvi nekaterih značilnosti otrok, ki so v osnovnošolskih zavodih.

Tu bi si podrobneje ogledali vzroke rizičnosti teh skupin. Omenili smo, da se določen % otrok v zavode takorekoč azilira, kar pa ni v skladu z namembnostjo in cilji zavodske vzgoje. Kot rečeno, so to otroci iz neuspešnih rej (po navadi več), ki so brez roditeljev ali pa roditelji zanje že od rojstva ne skrbijo. Kljub morda dokaj uspešni vzgoji in razvoju ti otroci skorajda nujno nadaljujejo zavodsko bivanje tudi v kasna leta doraščanja in poklicnega usposabljanja, in to zaradi pomanjkanja primernih intenzivnih oskrb (internat ne prevzame celovite skrbi in oskrbe za otroka, ki nima doma in iz internata nima kam odhajati).

Kot rizičen se kaže tudi del tiste populacije, katere intelektualno funkcioniranje je mejno in dodatno kombinirano z vedenjskimi motnjami. Ta del otrok težko zmore program rednega usposabljanja, pa tudi celotna dinamika življenja v zavodih je zanje preveč kompleksna (zlasti ob upoštevanju dejstva, da živijo v nehomogenih vzgojnih skupinah).

V Domu Malči Beličeve, kjer sprejemajo tudi otroke, ki obiskujejo šole s prilagojenim programom, imajo namreč za ta del populacije posebne skupine in specifičen tretma, medtem ko ostali zavodi, kot so Veržej, Preddvor, Smlednik, niso organizirani tako, da bi zmogli tej skupini otrok nuditi primer-no vzgojo in izobraževanje.

Poseben problem predstavljajo tudi otroci - že mladostniki, katerih starost je višja, obiskujejo pa zaradi 2 - 3 kratnega ponavljanja razredov nižje razrede osnovne šole. Pri tej skupini otrok prihaja namreč do vidnega razkoraka med kronološko, socialno in šolsko zrelostjo, kar deluje demotivirajoče na celoten prevzgojni proces.

Dilema, ali sodijo otroci, katerih vedenjske vzorce bi lahko označili že za dokaj stabilizirano disoci-alne, v omenjene osnovnošolske zavode, bi lahko imela različne in utemeljene zaključke. Dejstvo je, da zajetim ustanovam ta skupina otrok predstavlja rizično skupino, pri kateri smo zmožni dosežati le omejene vzgojne in terapevtske cilje. Ali je to naša nesposobnost, ali gre za pomanjkljivo terapevtsko vplivanje ali napačno zastavljeno delo, ali pa je sodobna specialna pedagogika z vsemi sorodnimi ve-dami ta "oreh" že sposobna v celoti razrešiti ("stretti"), je naslednje vprašanje, ki tudi terja opredel-itve in odgovore.

V naši vzgojni praksi pa se pri tej skupini otrok kaže naslednje: V večini primerov dosegamo le ome-

jene cilje, ta skupina večji del nadaljuje zavodsko bivanje v pošolskih zavodih, verjetno njen del kasneje tudi v penalnih institucijah.

Kam torej sodi ta skupina otrok? Zavodi jo sprejemamo (verjetno tudi na račun pomanjkljive diagnostične obravnave pred prihodom v zavod, na katero tudi zaradi lastne nedoslednosti pristajamo), kasneje pa si jo prelagamo iz "rok v roke". Ta del populacije sicer ni obsežen, v posameznih ustanovah dosega od 2 do 5 %, vendar povzroča nemalo dilem, vprašanj in tudi konkretnih težav.

Posebna situacija pa nastaja pri rizičnih skupinah populacije v Prehodnem mladinskem domu v Jaršah. Zaradi specifičnega ploščaja, ki ga imajo, morajo sprejemati vso populacijo. In če se po triaži izkaže, da del populacije ne morejo usmeriti v nobeno drugo obliko usposabljanja in vzgoje (bodisi, da noben od obstoječih zavodov ni primeren ali pa ne odgovarja starost in druge okoliščine), so prisiljeni tudi te otroke in mladostnike zadrževati v svojem zavodu. S tem pa je pogojeno tudi ustvarjanje izrazito nehomogene problematike, ki se ne zmore zadovoljivo razreševati v okviru enega vzgojnega prostora.

Za PMD je nadalje tudi značilno, da zelo narašča % otrok in mladostnikov, ki so jih v zavod napotila sodišča. Ta % znaša za leto 1980 kar 53 % (velja za celotno šolsko in pošolsko populacijo).

Specifična je tudi populacija glede na rizičnost populacije v zavodu v Planini. Kot rizično doživljajo ob delu nižjo ali višjo intelektualno raven od tiste, za katero je njihov način šolanja in dela izdelan in izvajan. Potem so tu še razne kombinirane motnje, ko se lažja mentalna manj razvitost prepleta še z izrazitimi organskimi prizadetostmi, ali motnjami, ki imajo že obeležja psihičnih obolenj (mejna ali psihotična stanja).

Naštete rizične skupine predstavljajo razne dileme pri vsakodnevnem vzgojnem delu, saj vnašajo v vzgojne skupine tudi glede na upoštevanje individualnih različnosti in individualnih potreb posameznikov v skupinah le prevelika izstopanja, ki pa jih je v vsakodnevnem konkretnem delu vselej težko usklajati.

V zvezi s tem se postavlja vprašanje, kaj narediti v primerih, ko je očitno, da je bivanje določenega otroka v danem zavodu neprimerno in tretman zanj neustrezen. V nekaj primerih to zavodi razrešujejo s premeščanjem otrok v druge zavode.

Tako se včasih zgodi, da ugotovijo (na primer v "DFB"), da otrokova motenost presega okvire, ki so jih sposobni nuditi. V teh primerih obstaja možna premestitev otroka v drug zavod osnovnošolskega tipa (Veržej, Smlednik, Preddvor ali Planino, če gre tudi za mentalno manj razvitost). Našteti zavodi pa imajo po ugotovitvi, da otrok ali mladostnik ne sodi v njihov zavod, veliko več težav. Občasno rešujejo situacijo z namestitvijo in ponovno triažo v PMD, kar pa ni dokončna ampak le trenutna rešitev, ki tudi ne privede do pričakovanega. Pa tudi PMD dobiva s tem vlogo "odlagališča" za tiste otroke, kjer drugje ustreznih pogojev ni.

Iz prakse izhaja tudi potreba po tem, da bi poskušili opredeliti simptome, značilnosti vedenja in druge okoliščine, v katerih je oddaja v vzgojne zavode upravičena, in v katerih primerih bi bile bolj ustrezne druge oblike reševanja nastalih težav.

Iz analize značilnosti zavodske populacije in uspešnosti zavodov pri njeni obravnavi že izhajajo nekatere indikacije primernosti ali neprimernosti oddaje v zavod. S podrobnim proučevanjem teh indikacij bi se lahko izognili tudi predolgemu odlašanjem oddaje v zavod, ki potem ne zmore razreševati vseh nakopičenih problemov, po drugi strani pa bi se izognili

oddajam v zavode, ki za otroka niso primerne in bi se dalo iskati druge primernejše oblike obravnave.

Ob praktičnem delu se javlja tudi dilema, ki jo posamezne ustanove različno razrešujejo. Dejstvo je, da je število članov v posamezni vzgojni skupini določeno z okvirnim številom (12) ne glede na vrsto in stopnjo otrokove motenosti. Vemo pa, tudi prikaz značilnosti populacije to potrjuje, da je leta v posameznih ustanovah dokaj različna.

Težje oblike motenosti terjajo intenzivnejše oblike obravnave in pomoči, zato je nujno število članov skupine zmanjšati, če želimo, da bo obravnava uspešna. Teoretično in praktično pa je to težje izvedljivo, na eni strani zaradi prostorske omejenosti, na drugi strani pa zaradi kadrovske določenosti števila vzgojnih oseb na skupino.

Drugi del konkretnih težav, s katerimi se ustanove srečujejo, pa je vezan na kadrovska in prostorska vprašanja. Fluktuacija kadra je v nekaterih ustanovah precejšnja. Vzroki zanjo so različni. Segajo tako od neugodnih pogojev dela (popoldansko, večerno, sobotno, nedeljsko in nočno delo), neizbežnih obremenitev, ki jih to delo prinaša, do drugih vzrokov, kot so oddaljenost nekaterih ustanov od centrov, nesorazmerno nagrajevanje dela glede na delovne zahteve.

Zaradi finančnih sredstev pa ustanove, zlasti tiste, katerih kapaciteta je manjša, ne morejo zaposliti toliko delavcev in takšne profile, kot bi to bilo potrebno.

Raznolikost dela v zavodu, zahtevnost obravnave problematike, predvsem pa kontinuiran vzgojno-izobraževalni program zahtevajo, namreč, nenehno prisotnost in angažiranje, če želimo, da ne bodo ostale teoretične koncepcije dela v zavodih res le teoretične, ampak da bodo koristno in primerno izvajane v vsakodnevni praksi.

Zaradi finančnih problemov je nemalokrat otežkočeno tudi zaposlovanje zunanjih sodelavcev za vodenje prostočasnih aktivnosti ali nekaterih terapevtskih oblik dela, saj so za to namenjena sredstva zelo omejena.

Kot specifičen problem se kaže premajhna praktična pripravljenost, ustrezno formiranje kadrov za vzgojo. S tem imamo v mislih, da bi bilo potrebno študentom ustreznih šol (PA - MVO, Pedagogika - Domske vzgoje na FF v Ljubljani) omogočiti dalj časa trajajočo kontinuirano prakso v teh ustanovah, kjer bi se temeljiteje soočili z naravo vzgojnega dela. Takšno praktično delo naj bi bilo sestavni del teoretičnega študija. Poleg tega se nam kaže kot umestna ideja o nekoliko razširjeni pripravljenosti teh kadrov, s čimer mislim, da bi poleg specialnih teoretičnih znanj in metodike dela obvladali tudi eno izmed interesnih dejavnosti. Praktikumi, ki jih opravijo, so sicer koristni in potrebni, menimo pa, da manjka tudi intenzivnejša priprava in obvladanje ene izmed interesnih dejavnosti, s katero bi lahko v svojem praktičnem delu v ustanovah svoje primarno vzgojno terapevtsko delo razširili.

Zavedamo se dejstva, da vsak strokovni profil (učitelj, vzgojitelj, psiholog), ki pride v specifično ustanovo, kar vzgojni zavodi in domovi vsekakor so, potrebuje določenih izkušenj, preden zmore samostojno in odgovorno prevzeti delo. Vendar se tudi v tem času srečuje in odločilno vpliva na otroka in mladostnike v zavodu. Veliko iskanj in dilem bi s tako koncipiranim študijem, kjer bi imeli že med študijem več možnosti za kontinuirano delo v teh ustanovah, bilo krajših in lažjih.

Prostorske omejitve in težave so drugi pol problemov, ki jih zavodi krepko čutijo. To, da smo vsi po vrsti (razen FMD) v starih graščinah, samostanih, smo že sprejeli kot dejstvo, ki ga skušamo čim boljše in

smotrno prilagoditi sodobnim potrebam. Večina ustanov je delno že preurejala svoje stavbe, pač v okvirih možnosti, ki jih prostori nudijo. Zavedamo se tudi dejstva, da "dom ni hiša, ampak ljudje v njej", kakor pravi Frane Milčinski - Ježek, zato so naši naporii usmerjeni predvsem v vsebino vzgoje. Kljub vsemu pa so prostori le tista muijna osnova, ki nekaj dopušča ali pa popolnoma onemogoči.

S prostorskimi težavami se otepajo v Domu Malči Belič. Te težave jim onemogočajo dosledno izvajanje vzgojnega programa in bolj smotrno organiziranje prostega časa otrok, zlasti rekreacije. Stavba je za število otrok, ki ga sprejemajo, zelo tesna in ne omogoča individualnosti in ne more zadovoljevati občasne potrebe otroka, da bi bil sam, kar je za vsakega izmed otrok pomembna prvina.

Stalno življenje v grupi in nezmožnosti, da bi bil lahko kdaj otrok tudi res sam s seboj, je v večini ustanov precej pogosta težava. Zlasti prostori za rekreacijo (kot so telovadnice) manjkajo vsem ustanovam. S tem je možnost rekreacije vezana predvsem na letni čas, medtem ko postanejo pozimi in ob slabem vremenu dejstva, da so tudi siceršnji prostori v skupinah tesni, še bolj izrazita.

Nekatere ustanove načrtujejo v prihodnjem srednjeročnem razvoju razrešiti tudi te težave. Veržej bo poskušal pridobiti v tem obdobju telovadnico. V zavodu v Planini že imajo izdelan program dokončne izgradnje zavoda, ki so ga ustreznim institucijam že predstavili. Predvidevajo, da bodo do konca srednjeročnega obdobja ta plan izpeljali, posebej, ker bodo eden izmed nosilcev usmerjenega izobraževanja prizadete mladine.

Dom Malči Beličeve pa je vključen v plan za izvedbo samoprispevka III in predvidevajo novo gradnjo.

V zavodu v Preddvoru je gospodarska komisija že

izdelala načrt za preureditev ustanove, vendar ni sredstev, zato poskušajo v okviru lastnih možnosti pridobiti vsaj prostor za interesne dejavnosti in za delo strokovnega delavca - psihologa.

V Smladniku je prostora sicer veliko, vendar je nefunkcionalen in bi bila potrebna temeljita in namembna obnova. Prav tako pa ni prostora za rekreacijo. Doslej so bile v tem zavodu opravljene le sprotne obnovitve, da so prostori kolikor toliko primerni za bivanje, za večje investicije pa ni bilo sredstev.

Vzdrževanje starih stavb, v katerih zavodi delujejo, zahteva že sproti mnogo drobnih popravil, ki pomenijo finančno obremenitev, ne spreminjajo pa stanja celovito.

Kakor vidimo, načrti so, vendar se čakajo realizacije. Bojimo pa se, da ne bo to čakanje le preveč dolgo. Vse ustanove doživljajo, da je družbeni interes za to vrsto vzgoje sicer prisoten, vendar v primerjavi z drugimi vejami na tem področju še vedno premalo, da bi se stvari kompleksno lotili.

Čim prej in čim bolj poglobljeno se bomo morali lotiti vprašanja, ali so nam te ustanove takšne, kot so, potrebne in če ne, kakšne potrebujemo glede na trenutni in pričakovani razvoj gibanj na področju, ki ga domovi in zavodi pokrivajo.

Zavedamo se, da zavodi tega sami in brez vsestranskega pogovora ter osvetlitve situacije iz vseh zornih kotov ne bomo zmogli urediti in načrtovati, niti nismo edino pristojni za to. To je vprašanje, ki se tiče tako ustanov, če jim lahko rečemo "izvajalcev" tega dela, kot tudi tistih institucij, ki z nami sodelujejo in s katerimi skupno delamo, kot širše družbene skupnosti.

Zato tudi od tega posveta pričakujemo, da bomo skupno načeli in iskali odgovore na nakazane dileme.

Smlednik, 23. april 1981

Alenka KOBOLT -
dipl. psihologinja
Vzgojni zavod Frana
Milčinskega v Smledniku

VSEBINSKA IZHODIŠČA IN PROBLEMATIKA DELA V VZGOJNIH ZAVODIH ZA MLADOSTNIKE

Po svoji celotni dejavnosti lahko uvrstimo med vzgojne zavode za mladostnike Vzgojni zavod Slivnica in Vzgojni zavod Logatec. Kot dopolnilni ustanovi za posamezne primere vedenjsko in osebnostno motene mladine (MVO) pa veljata Vzgojni zavod Planina in Prehodni mladinski dom v Ljubljani.

Delo v vseh zgoraj navedenih zavodih opredeljujemo kot vzgojo in izobraževanje v smislu jasno načrtanega tretmana, primerne za MVO populacijo. To želimo poudariti že na samem začetku, kajti za omenjene zavode ni običajen "terapevtski pristop", kot ga razumemo v klasično psihološko-psihiatrični praksi. So pa vzgojni zavodi v toliko terapevtski, v kolikor pri svojem delu izhajajo iz spoznanja, da obstajajo za mladostnikovo nesprejemljivo vedenje določeni vzroki, katere so pri svojem delu sposobni identificirati. To etiološko spoznanje je bistveno vodilo vzgojnega ravnanja. Vpleteno je v metodologijo in vsebino celotnega vzgojnega delovanja.

Ob vključitvi psiho-dinamčnih in socialno-pedagoških vsebin pa se celoten proces naslanja na življenjsko realne in družbeno uveljavljene cilje. K temu štejejo predvsem pridobivanje delovnih in učnih navad ob neposredni vključitvi v programe rednega izobraževanja, razvoj samoupravljaljske miselnosti in prakse v okviru opredeljene soodgovornosti, uveljavljanje tistih oblik stimuliranja, ki so značilne za naše družbeno življenje in obenem zagotovilo zdravih socialističnih odnosov, evaluacije lastnih stališč in referenčnih vsebin z vsakodnevnimi družbenimi in interpersonalnimi problemi in dilemami na osnovi metod in oblik, ki so primerne za doseganje tovrstnih ciljev, vključevanje v družbeno in rekreativno-športno živ-

ljenje mladine v krajevni skupnosti in podobno.

Vse to pa ne gre poenostavljati in razumeti kot odsotnost motnjam specifičnega pristopa. Iz kliničke povzet naziv "terapija" nas je v vzgojnih snovanjih v polpreteklosti vse propoceni reševal iz vzgojne zagate, če smo želeli poudariti, da so naša stremljenja in posegi tudi visoko strokovni. Prav zaradi tega želimo vse bolj opredeliti in razčleniti naše metode in vsebine dela, ki v okviru vzgojnega zavoda zadobivajo motnjam in starosti mladoletnikov primeren strokovni tretman. Glede na trenutno prakso in trende v obravnavanju mladostnikov z MVO v Sloveniji je to tudi nujno. Želja je, da bi posamezni neinstitucionalni ukrepi za mlade prestopnike pridobili na pomenu in se vse bolj uveljavljali. S tem pa postaja ukrep oddaje v vzgojni zavod ukrep, ki zadeva zlasti bolj motene oziroma huje osebnostno prizadete mladostnike, katerim so bili v večini primerov neuspešno izrečeni neinstitucionalni vzgojni ukrepi. To pa torej pomeni večjo specializiranost, nujnost sodobnejših pristopov in intenzivnejšo družbeno angažiranost. Prav tako je nujno preseči miselnost večje koncentracije mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti v okviru enega zavoda, kot tudi statičnost v tretmanu ene same ustanove.

Glede na relativno večje število vzgojnih zavodov, ki obravnavajo mladostnike z motnjami v vedenju in osebnosti, bi pričakovali tudi medzavodsko diferenciranost kar zadeva vrste in stopnje motenosti ter delno glede na tretman. V kolikor je to, naj prikaže krajši prikaz posameznih teh ustanov.

VZGOJNI ZAVOD SLIVNICA

Zavod lahko obravnava istočasno 72 mladostnikov, razporejenih v šest vzgojnih skupin, to je pet rednih vzgojnih skupin (drugi nivo) in delovno terapevtsko

skupino (prvi nivo).

Teoretična zasnova dela v Vzgojnem zavodu Slivnica ne bazira na katerikoli določeni psihoterapevtski šoli. Pri svojem delu strokovni delavci izbirajo različne psihoterapevtske oziroma tretmanske pristope od psihodinamičnih do behaviorističnih.

Od specialnih psihoterapevtskih pristopov se v zadnjem desetletju uveljavlja zlasti grupno delo. Le-to uporablja v zavodu na različnih nivojih.

Pri specialno pedagoških oziroma defektoloških pristopih upoštevajo vse principe, metode in tehnike, ki so jih osvojile naše kadrovske šole: Pedagoška akademija v Ljubljani, Filozofska fakulteta, katedra za domsko pedagogiko v Ljubljani, Fakulteta za defektologijo v Zagrebu in Beogradu.

Kot pomembnejša teoretična izhodišča v sedanji praksi navaja zavod:

1. Teamski način strokovnega dela kot osnovna kvaliteta snovanja in usklajevanja dela med strokovnimi delavci,
2. metoda teamske obravnave na nivoju vzgojne skupine, kar pomeni aktivno prisotnost članov strokovnega teama v posamezni vzgojni skupini, skupno planiranje ter medsebojno razreševanje vzgojnih problemov,
3. sestanki terapevtske skupnosti, kar pomeni tedensko srečanje vseh gojencev in članov strokovnega zbora v smislu razgrajevanja vsebin, pomembnih za vse ali vsaj za večino gojencev,
4. individualizacija vzgojnega procesa, kar je pogojeno z elementi individualnih vzgojnih načrtov,
5. koncept delovno-terapevtske skupine kot specifične oblike dela znotraj širšega, internatsko usmerjenega vzgojnega dela,

6. dopolnilne vzgojne vsebine na nivoju sodelovanja s starši in predstavniki skrbstvenih organov,
7. aktivizacija v interesnih dejavnostih znotraj zavoda kot utrjevanje in generaliziranje interesnih področij mladostnikov,
8. sodelovanje z zunanjimi faktorji vzgoje in izobraževanja (delovne organizacije, šole, krajevna skupnost, športna društva).

Kar zadeva vrsto in stopnjo motenosti, ki jo lahko obravnavajo v Vzgojnem zavodu Slivnica, zavod opredeljuje vedenjsko in osebnostno motene mladostnike v starosti od 15. do 21. leta, pri katerih pa ni kot dodatno zaznati:

1. Duševne motnje,
2. psihoorganski sindrom (epilepsija, posttravmatska stanja, postencefalitična stanja),
3. mentalno podnormalnost
4. močnejšo telesno prizadetost,
5. zelo nizko stopnjo samokritičnosti in samostojnosti, zaradi česar ni možno vključevanje mladostnika v izobraževanje in usposabljanje v izvenzavodske ustanove.

Prav tako ugotavljajo, da je njihov tretman neuspešen za mladostnike z minimalno cerebralno disfunkcijo in za begavce.

Vzgojno pedagoško delo v zavodu se odvija na dveh nivojih, na nivoju vzgojne skupine in na nivoju delovno-terapevtske skupine.

Po sprejemu v zavod vključujejo mladostnika v redno vzgojno skupino z relativno sproščenim režimom, v katerem so mladostniki že aktivno udeleženi pri določanju življenjskih obveznosti in odgovornosti. V tem režimu se mladostnik vključuje po predhodnem svetovanju in usmerjanju (kar bi bilo potrebno opra-

viti že med pripravami za oddajo v zavod) v poklicno usposabljanje izven zavoda oziroma dopolnilno ali poklicno šolanje izven zavoda.

Osnovni režim na tej ravni pomeni istočasno preizkus za vsakega novinca. Kolikor se mladostnik na tej ravni ni sposoben prilagajati, ga vključijo v delovno-terapevtsko skupino (prvi nivo), ki je navzven bolj zaprt, znotraj nje pa poteka intenzivnejši pedagoški tretman. Gojenci te skupine se vključujejo tudi v fizično delo v okviru zavoda.

Osnovni namen mladostnikovega bivanja v delovno-terapevtski skupini je zlešti v tem:

1. Da bi z intenzivnim vzgojnim tretmanom uspeli mladostnika v čim krajšem času toliko notranje urediti, da bi ga lahko vključili v glavnino zavoda,
2. da bi se dodobra odkrili dejanski osebni konflikti in problemi,
3. da bi se v določenem času zaradi intenzivnejšega obravnavanja in bolj omejenega režima mladostnik odločil za odgovornejše vedenje in s tem pridobil nekakšen socialni "vzgon" za življenje in delo v zavodu.

Izobraževanje in poklicno usposabljanje opravlja zavod izključno v izvenzavodskih ustanovah. Izoblikovano imajo dopolnilno in poklicno izobraževanje z oblikami praktičnega usposabljanja.

Dopolnilno izobraževanje je v zavodu organizirano po načelih izobraževanja odraslih (osnovna šola) na delavski univerzi v Mariboru. V to obliko šolanja so vključeni gojenci, ki so imeli med rednim šolanjem učne težave, ki razpolagajo s slabim in nepopolnim šolskim predznanjem, ki imajo slabe učne in delovne navade in so zato učne metode in tehnike, pa tudi zahtevnost pouka na delavski univerzi prilagojeni tem potrebam.

Poklicno izobraževanje in usposabljanje zavod intenzivno nadzoruje in vodi v sodelovanju s šolami, delovnimi organizacijami in privatniki. Pri tem se povezuje s kadrovske, socialne, pedagoške in drugimi strokovnimi službami v organizacijah, kjer se gojenci usposabljaajo.

Tak način osnovnega in poklicnega izobraževanja oziroma usposabljanja je ustrenejši od izobraževanja in usposabljanja znotraj zavoda zlasti iz naslednjih razlogov:

1. Možna je velika izbira poklicev,
2. Mladostniki se usposabljaajo v normalnem okolju, pod normalnimi pogoji in zahtevami, ki jih postavlja naše gospodarstvo odnosno družba,
3. poklicno usposabljanje izven zavoda odgovarja sodobnim težnjam po integraciji zavodske populacije v čim svobodnejše, odprte oblike prevzgojnega dela,
4. manjša možnost poznejše stigmatizacije.

V procentih izražena trenutna slika celotnega izobraževanja v VZ Slivnica je naslednja:

- 46 % od vseh mladostnikov je vključenih v izobraževanje,
- 27 % jih dela kot NK ali KV delavci v različnih OZD,
- 27 % pa jih je vključenih v zavodsko delovno-terapevtsko skupino, ki jo tvorijo mladostniki, ki so opustili šolo ali delovno mesto ali so novinci v zavodu in čakajo na delo.

V povprečju absolvirajo en razred osnovne šole v sklopu delavske univerze v petih mesecih. Vendar jih konča izobraževanje le 70 % vpisanih mladostnikov. En letnik poklicne šole pa traja v povprečju eno leto, medtem ko jih tukaj dokonča načrtovano izobraževanje 64 % vpisanih mladostnikov.

V smislu priprav na usmerjeno izobraževanje zavod načrtuje za mladostnike, ki bodo vključeni v dopolnilno šolanje na DU, še intenzivnejšo skupinsko in individualno pomoč pri učenju ter intenzivno nadzorovanje dela mladostnika v šoli. Za poklicno izobraževanje načrtujejo vključevanje v osnovne in skrajšane programe srednjega usmerjenega izobraževanja. Pričakujejo, da bodo s sodelovanjem z Interesno skupnostjo za zaposlovanje v Mariboru v novih razmerah in okoliščinah še načrtnije izvajali poklicno usposabljanje svojih gojencev in se pri tem tudi opirali na določila zakona o usposabljanju in zaposlovanju oseb s telesnimi in duševnimi motnjami, če bo to v posameznih primerih potrebno.

Med načrte za prihodnje navaja zavod predvsem naslednje:

1. Realizacijo že obstoječega idejnega in srednjeročnega načrta za novo gradnjo na sedanji lokaciji, na kateri že obstaja komunalno opremljeno gradbeno zemljišče. Novo gradnja je mišljena v paviljonskem sistemu.
2. Intenzivnejše delo v delovno-terapevtski skupini. V njej naj bi delali štirje strokovni delavci:
  - terapevt,
  - dva vzgojitelja,
  - psihiater (kot zunanji sodelavec).

Delo terapevta naj bi opravljali diplomirani psiholog, ki bi bil za takšno delo posebej usposobljen. Osnovna poglobljena metoda dela z mladostniki v delovno-terapevtski skupini bi naj bilo grupno in individualno delo.

3. Dopolnitev športnih objektov in naprav v okviru programa KS Slivnica.
4. Izpolnitev in specializacija pedagoških kadrov zavoda,

5. Zaradi multidisciplinarnosti obravnavanja pove-zovanje s psihohigienskim centrom pri zdravstvenem domu v Mariboru.

VZGOJNI ZAVOD LOGATEC

VZ Logatec uvrščamo glede na kapaciteto med manjše tovrstne ustanove v Sloveniji, saj lahko sprejme največ 45 gojencev. Le-ti so razporejeni v petih vzgojnih skupinah, ki se po svojem tretmanu med sabo ne ločijo. Zavod ima interno osnovno in poklicno izobraževanje ter lastne delavnice za poklicno usposabljanje.

Teoretična zasnova vzgojnega dela v Vzgojnem zavodu Logatec je bila v svoji osnovi podana že v času t.i. "logaškega eksperimenta". To znanstveno raziskovalno delo je opravil s celotnim strokovnim zborom VZ Logatec Inštitut za kriminalogijo pri pravni fakulteti v Ljubljani v letih 1967-1972. Izhajal je iz spoznanj sodobnih psiholoških šol in izoblikoval v vzgojni praksi t.i. permissivni pristop do mladostnikov, ki vsebuje predvsem naslednje kvalitete:

1. Vzgojo, ki dopušča mladostnikom, da se vključujejo v vzgojni sistem zahtev in nalog na osnovi svojih dejanskih zmožnosti in sposobnosti. Sistem zahtev in nalog se v času obravnavanja mladostnika progresivno stopnjuje s ciljem čimbolj realne usposobitve za življenje.
2. Vzgojo, ki terja, da ima osebnost do mladostnikov priroden, human in razumevajoč odnos. Tak odnos, ki je sicer deklarativno načelo vsake sodobne vzgoje, ima moč zблиževanja med vzgojnim osebjem in mladostniki, ustvarja ozračje sproščenosti, kjer lahko mladostniki izpovedo ali izživijo svoje resnične osebne probleme ne da bi bili zaradi tega zavrnjeni, odklonjeni, frustrirani. Permissivni pristop je v bistvu tak odnos vzgojitelja

do mladostnika, v katerem mladostnik ne doživlja utesnjenosti, strahu zaradi svoje nesposobnosti, nezmožnosti za določeno (pri odraslih) pričakovano vedenje.

3. Odgovornost za dogajanje, vsebino življenja in dela v zavodu prevzamejo na osnovi dejanskih možnosti in sposobnosti tudi mladostniki in v tem oziru ta odgovornost ni izključno odgovornost vzgojnega osebja. Mladostnik se namreč v vzgojo vključuje kot subjekt. Spremembe njegovih nesprejemljivih stališč in odnosov so možne ob načrtnem obravnavanju le, če se mladostnik odloča za to prostovoljno in na osnovi lastnih motivov. Zato je vzgojno osebje dolžno upoštevati vse pozitivne iniciative in nagnjenja mladostnikov.
4. Grupa in moč njene dinamike se uporablja kot sredstvo in metoda za doseganje ciljev resocializacije. To je tudi osnovna metoda dela, ki se uporablja v različnih oblikah in različnih nivojih (vzgojna, delovna, interesna, razredna, terapevtska skupnost, grupa vzgojnega osebja).

Vzgoja mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti s permissivnim pristopom doživlja svojo preizkušnjo v VZ Logatec od začetka eksperimenta pa vse do danes. Pred verifikacijo so postavljena določena teoretična izhodišča in metodologija, ki bazira na tako postavljenih izhodiščih. Naj takoj omenim, da praksa ni ovrgla ali razvrednotila katero od osnovnih predpostavk permissivnega pristopa pri delu z vedenjsko in osebnostno moteno mladino. Vendar pa je prav ta praksa jasno opozorila na določene pomanjkljivosti in na potrebno preciziranje nekaterih vzgojnih dejavnikov in pogojev dela.

Gre torej za to, da se permissivni pristop pri delu z disocialnimi mladostniki ne posplošuje na delo

s kakršno koli populacijo in pod katerimi koli pogoji, skratka, da se za permisivnost ne išče obrazec s tako širokim skupnim imenovalcem, da je lahko že vsak pristop, ki ni represiven, avtomatsko permisiven.

Ene izmed izhodiščnih hipotez logaškega eksperimenta je bila, da vzgoja disocialne populacije s permisivnim pristopom po svojih pozitivnih učinkih ne zaostaja za ostalimi pristopi. To jim je takrat tudi uspelo dokazati. Toda za uspešnost nekaterih takratnih poizkušanj, ki so bila še premalo oplojena s prakso, je bilo treba izredno veliko truda. Vzgojno osebje je postajalo utrujeno. Spoznanje, ki je sledilo, je jasno pokazalo, da vzgojo s permisivnim pristopom ni moč uspešno izvajati pod istimi objektivnimi pogoji, kot vzgojo, ki vsebuje kaznovalne elemente, piramidalno strukturo vzgojnega vplivanja, principe formalne avtoritete itd. Treba bi bilo torej spremeniti te objektivne pogoje, ali jih pa čim bolj interferirati z določenimi vzgojnimi kvalitetami. Vseh negativnih dejavnikov oziroma pomanjkljivih pogojev se tako ne odpravi, zato so pred nami še nove naloge, ki pa jih ne bomo mogli rešiti brez širše družbene pomoči.

Zaradi večje jasnosti naj to razmišljanje malo konkretiziram pa vendar, zaradi namena tega prispevka, samo v točkah.

A. S katerimi pomanjkljivimi objektivnimi pogoji dela smo se oziroma se srečujemo:

1. Vzgojno nefunkcionalna in prostorsko utesnjena zgradba vzgojnega zavoda - skoraj 400 let star grad, ki je pod spomeniškim varstvom, deluje razen tega ekološko "depresivno", kar je alegorično posrečeno "interpretiral" pred nekaj dnevi naš gojenec, ki je bil na obisku v edinem po vojni zgrajenem vzgojnem domu v

Jaršah in je ob prihodu v notranjost zgradbe dejal: "Tu pri vas pa je tako fajn svetlo!"

2. Razen zunanjih (odprtih) športnih objektov v parku zavoda tako rekoč nimamo nobenih posebnih prostorov za rekreativne, družabne in interesne dejavnosti (le dva mala prostora v skupni izmeri približno 16 m²).
3. Kljub razvejanemu izobraževanju (osnovno in poklicno izobraževanje) nimamo niti enega šolskega kabineta - ni niti prostorov niti denarja za morebitno opremo.
4. Pomenjkljiva oprema nekaterih učnih delavnic in s tem v zvezi nestimulativni pogoji dela.
5. Nadalje bi lahko sem prišteli tudi določene zunanje negativne dejavnike, ki so po svoji naravi subjektivno, pa tudi pravno pogojeni, mi pa jih doživljamo pri vzgojnem delu kot objektivno zavoro:
  - Neažurnost sodišč in s tem v zvezi odsotnost vzgojnega učinka pri mladostniku, saj le-ta po eno- ali dvoletnem razmaku med izvršenim kaznivim dejanjem in izrekom ukrepa le-tega ne doživlja kot posledico lastnih dejanj, temveč deluje kot avtomatiziran družben stroj, ki umazano perilo sicer opere, toda za ceno prenosa problemskih vsebin pri mladostniku na obsodbo sodišča, za ceno ponovne generalizacije negativnih izkušenj na družbo v celoti,
  - neupoštevanje strokovnih stališč teama vzgojnega zavoda s strani nekaterih sodišč oziroma OSSS,
  - odločilen kriterij za premestitev težje motenega mladostnika v prevzgojni dom so kazniva dejanja, brez teh še tako vedenjsko in osebnostno moten mladostnik, pri katerem ni v odprtem vzgojnem sistemu na kaj graditi,

ne more biti premeščen,

- pomanjkljivo sodelovanje nekaterih OSSS, še posebno v fazi priprav na odpust. Nemalokrat se zgodi, da so pri centrih za socialno delo v ospredju težnje, kako bi se mladostnika znebili in ne, kako bi mu ob prestopu pomagali.

6. Narava dela samega v VZ je taka, da izredno psihično utruja strokovnega delavca. Posledica je precejšnja fluktuacija predvsem vzgojiteljev. To doživljamo kot objektivni problem, ki bi ga z določenimi ukrepi oziroma možnostmi vmesnih sprememb dela morali sistemsko urediti.

B. S katerimi vzgojnimi problemi smo bili tudi zaradi teh pogojev soočeni:

1. Resonančni problemi prenatrpanosti negativne problematike, npr. vzgojne skupine, ki ima na voljo le en nočni in en dnevni prostor. Septičnost življenjskega prostora mladostnikov se tako umetno poveča za ceno pozitivnih vzgojnih procesov. Če izhajamo iz dejstev, da so številne motnje mladostnikov na področju komunikacije, interpersonalnih odnosov, uveljavljanja itd. sekundarne pojavne oblike, je možno do neke mere določene neprilagojene vzorce korigirati že z odpravo navedenih problemov.
2. Pomanjkanje objektivnih pogojev za dovolj ustrezno individualizacijo vzgojnega procesa.
3. Odsotnost pogojev za zagotovitev zasebnosti pri mladostnikih in do zasebnosti kot procesa, v katerem mladostnik ali skupina v celoti nadzoruje možnosti stika med seboj, možnost prenosa informacij ter svobode izbire, s komi se bo znotraj skupine družil. Zasebnost

ime namreč več funkcij, med katerimi je osnovna potreba po osebni samostojnosti, nadalje čustveni razbremenitvi, samovrednotenju in omejenem in zaščitnem sporazumevanju. Vse to gojencu kaj malo nudijo objektivni pogoji v obstoječem zavodu.

4. Eden od teh osrednjih problemov vsake združbe ljudi so statusni problemi. Še posebno je to delikatno področje v skupini neprilagojenih, frustriranih mladostnikov. Problem je povezan tudi s prevrednotenjem vrednot. motene populacije. V pogojih z minimalno možnostjo doseganja zasebnosti, v relaciji do prostorov in dolžnosti, kjer je vsak udeležen v vsem in v ničemer itd., zadobivajo statusni problemi neprimerno širše in drastičnejše razsežnosti, kot bi jih, če bi bile odpravljene te pomanjkljivosti.
5. Zaradi odsotnosti učnih kabinetov moramo verbalno podajanje snovi nemalokrat ponavljati na večih nivojih, kar gre na škodo časa in denarja, pri fantu pa še na račun dolgovčenja in demotiviranja. Za sistem, ki gradi predvsem na notranjih motivih, je tudi to dodaten problem.

C. Katere vsebine smo še posebno poudarili oziroma katere smo nanovo vnesli v vzgojni tretman:

1. Še posebno v zadnjih letih vse bolj proučujemo vsebino permisivnega odnosa in analiziramo pojem, ki ga v vsakdanji rabi imenujemo "kontakt". V smislu permisivnih kvalitet, kot so: akceptiranje mladostnika, human odnos, omogočanje dovolj širokega življenjskega in psihološkega prostora oziroma sproščenosti in odprtih komunikacij na vseh področjih itd. smo natančneje definirali vsebino pojma kontakta.

Le-ta med drugimi vsebuje kvalitete, kot so:

- prisotnost emotivne komponente oziroma aktiviranje čustvenih vsebin, običajnih na nivoju prijeteljstva, kar pomeni preraščanje zgolj sprejetja, empatije in odnosa subjekt-subjekt. Vsak vzgojitelj ni sposoben realizirati teh vsebin, kdor pa jih, pa lahko veliko uspešneje rešuje mnoge probleme, ne nazadnje tudi statusne,
  - čim večja interferenca takih vsebin iz psihološkega prostora mladostnika in vzgojitelja, ki so blizu po intenziteti in enake miselne smeri,
  - doživljanje avtoritete znotraj vzgojno relevantnega prostora primarno na osnovi osebnih kvalitet,
  - zelo pogosti medsebojni stiki mladostnika in vzgojitelja in realizacija le-teh na različnih področjih.
2. Stalno dopolnjevanje psihodinamično ugodnih vsebin, ki preraščajo v samodejne notranje motive. Tu štejemo predvsem oblikovanje kratkoročnih ciljev, omogočanje doživljanja uspeha in s tem sproščanje dinamike na novem (višjem) nivoju, vnašanje novih interesnih vsebin v psihološki prostor mladostnika, pravilno doziranje socialne kontrole, vključevanje v možnosti soodločanja na nivoju skupine in zavoda itd.
3. Pomemben dejavnik v vzgojnem procesu je sistematično načrtovano delo s starši. Izkušnje so pokazale, da tovrstna oblika dela precej pripomore k večji motiviranosti mladostnika za delo v času bivanja v zavodu, ob enem pa nudi garancijo lažjega vključevanja mladostnika po

odpustu iz zavoda v realno življenje. Smotrna pa je tovrstna oblika dela še predvsem v primerih, kjer so odnosi med starši in mladostnikom precej porušeni, obstaja pa upanje za sodelovanje. Delo teče v obliki skupinskega dela. Želimo, da se udeležujeta pogovorov oba starša oziroma rejnika, tudi če sta razvezana, obstaja pa še vplivna relacija obeh do mladostnika. Pri pogovoru poleg njiju in mladostnika sodeluje še njegov vzgojitelj, eden od delavcev svetovalne službe, v nekaterih primerih pa tudi delavec socialnega skrbstva (dobre izkušnje imamo z OSSS Ljubljana - Bežigrad). Pogostost pogovorov se glede na potrebe sproti določa - enkrat do dvakrat mesečno.

4. Tretman s permisivnim pristopom ima za svoj končni cilj resocializacijo mladostnika s poudarkom na njegovi samostojnosti. Pot do tega cilja je precej ovirana zaradi že prej omenjenih slabih pogojev. Vendar so težnje zavoda v čim večji meri omogočiti pogoje za ta proces. Brez zavedanja in uresničevanja te naloge se lahko kakršnikoli vzgojni rezultati v območju konkretnega vzgojnega režima po mladostnikovem odpustu iz zavoda razblinijo, mladostnik pa brez režimske opore ali imperativa regresira na prejšnjo raven ali propade zaradi nanovo nakopičenih nerešenih problemov še v večjo disocialnost in težavnost komuniciranja.
5. Zavod posveča izredno veliko dela izobraževanju in poklicnemu usposabljanju mladostnikov. V zadnjem času postaja izobraževanje pri fantih tudi element notranje motivacije za delo v zavodu na splošno. V smislu izobraževanja in poklicnega usposabljanja imamo organizirano:

- a) dopolnilno osnovnošolsko izobraževanje v okviru osnovne šole Edvarda Kardelja v G. Logatcu, oddelek za odrasle pri VZ Logatec z vzporednim priučevanjem na delovnem mestu v učnih delavnicah zavoda,
- b) poklicno izobraževanje (in pridobivanje praktičnega znanja prav tako v okviru zavodskih učnih delavnic), in to:
  - poklicno vozničarsko šolo (za avtoličarje) - matična šola je CSS v Ljubljani,
  - poklicno lesno šolo (za strojne mizarje) - matična šola je Poklicna lesna šola v Škofji Loki,
  - poklicno kovinarsko šolo (za strugarje, rezkalce, splošne strojne in stavbne ključavničarje, varilce, galvanizerje itd.) - matični šoli sta poklicni kov. šoli v Ljubljani in Domžalah.

Za ilustracijo: en razred osn. šole absolvirajo mladostniki v sedmih mesecih in ga uspešno konča približno v 95 %, en letnik poklicne šole pa v osmih mesecih in od vseh vpisanih v poklicne šole dokonča 60 % mladostnikov celotno poklicno izobraževanje, 40 % pa samo letnik ali dva.

V usmerjenem izobraževanju bomo osnovnošolsko izobraževanje ohranili v sedanji obliki, le da bodo mladostniki dobivali za vzporedno poklicno usposabljanje verificirana spričevala za opravljanje določenih opravil, poklicno izobraževanje pa bomo imeli v obliki skrajšanih in osnovnih programov za iste poklicne profile, kot doslej.

D. Odprti problemi in naloge za prihodnje:

1. Predvsem smo nezadovoljni z nemožnostjo kontinuiranega vzgojnega tretmana v smislu pravičnega doziranja stopnje soodločanja, sokreiranja lastnih življenjskih vsebin, zahtevnosti

objektivnega okolja, nudenja motivov vedno na višjem nivoju, omogočanja ustrežnejših pristopov v smislu individualizacije itd. Po določenem času (tretmanu) mladostnik preraste stopnjo motivacijskih dejavnikov in kaj potem? Diferencirane tretmane znotraj "ene strehe" odklanjamo, možnosti vidimo samo v dislociranih enotah v večjih centrih, kjer bo pa matični zavod za začetno obdobje opravljal še vedno pomembno vlogo.

2. Nivo sodelovanja, ki ga imamo z ljubljanskim območjem Zavoda za zaposlovanje (možnosti zaposlovanja na osnovi zakona o usposabljanju in zaposlovanju oseb s telesnimi in duševnimi motnjami) je potrebno razširiti tudi na ostala območja skupnosti za zaposlovanje. Seveda, v tem trenutku, ko je z resolucijo omejeno zaposlovanje, nam tudi tovrstno sodelovanje ne prinaša zadovoljivih možnosti za zaposlovanje mladostnikov po odpustu.
3. Nujno moramo razmišljati o izboljšavi objektivnih pogojev dela v zavodu (predvsem glede na točke A 1,2,3,4), čeprav bi se le-to delno izboljšalo z odpiranjem dislociranega oddelka (oddelkov), ker bi tako zmanjšali število gojencev v matičnem zavodu.

VZGOJNI ZAVOD PLANINA

Primarno je VZ Planina namenjen vzgoji in izobraževanju vedenjsko in osebnostno motenih otrok z mentalno mejnim in lažje podnormalnim funkcioniranjem. Sprejemajo otroke obeh spolov. Zavod pa opravlja tudi funkcijo poklicnega usposabljanja za tiste gojence, ki so pred tem dokončali v njihovem zavodu osnovnošolsko obveznost. Tako poteka v zavodu poklicno usposabljanje v kovinarski, lesni in kuhar-

ski stroki. V kovinarski in lesni stroki se lahko usposablja največ 7 gojencev, v kuharski pa 5. Trenutno je v poklicno usposabljanje vključenih 28 % od vseh gojencev. En letnik poklicne šole gojenci absolvirajo v enem šolskem letu. Poklicno usposabljanje uspešno zaključi 97 % mladostnikov (podatek za zadnja tri leta).

Težave pri izvajanju vzgojnega programa ima zavod pri mladostnikih, ki so vključeni v poklicno usposabljanje, predvsem zaradi neustreznih prostorov.

VZ Planina opravlja vzgojo in izobraževanje torej tudi za mladostnike, vendar zaradi premajhnih kapacitet ne pokrivajo vseh tovrstnih potreb, še posebej, ker ne sprejemajo v zavod mladostnikov z že dokončano šoloobveznostjo.

Podrobnejši opis zavoda in njihove problematike je vsebovan v referatu o osnovnošolskih zavodih.

PREHODNI MLADINSKI DOM V LJUBLJANI

PMD v Ljubljani je ustanova, ki je namenjena predvsem diagnosticiranju in razvrščanju otrok in mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti obojega spola, starih od 7 do 18 let. V zadnjih letih se je ta primarna funkcija PMD začela zmanjševati, usmerja se pa vse bolj tudi na izvajanje vzgojnih ukrepov oddaje v vzgojni zavod. Tako izvaja PMD tudi vzgojni tretman za skupino mladostnikov, ki so vključeni v zunanje šole oziroma delovni proces v organizacijah združenega dela na področju mesta Ljubljane. V PMD zadržijo zlasti tiste mladostnike, ki ne izražajo izrazite simptomatike oziroma tiste, ki kažejo večjo odzivnost in sposobnost za hitrejšo vključitev v zunanje okolje. Osnovno vodilo usposabljanja teh mladostnikov je optimalna integracija v zunanje okolje. Povprečno je vključenih v ta tretman 8 mladostnikov.

Podrobneje o PMD govorita referata o diagnostici-
ranju in o zavodih za mladostnice.

S k l e p n i p r e d l o g i

Na koncu bom povzel nekatere že opisane ali naka-
zane predloge za bodoče delo z vedenjsko in osebn-
nostno motenimi mladostniki, nekaj bo pa tudi takih,
ki so splošni in veljavni za nekatere ali celo vse
zavode.

1. Omogočiti je treba večjo medzavodsko diferen-
cijo. Še vedno obstaja določen procent mladostni-
kov, ki nimajo možnosti njim ustreznega tretmana:
kombinirane vedenjske motnje z duševnimi, nadalje
s psihoorganskimi (epilepsija, posttravmatska
stanja, postencefalitična), z mentalno podnormal-
nostjo, močnejšo telesno prizadetostjo. Zakono-
daja predpostavlja zavode za tovrstno zdravljenje,
toča, kje so? V Planini imamo zavod za mentalno
podnormalne, toča mladostnike zaradi pomanjklji-
vih možnosti ne sprejemajo. Nadalje, kakšno vlo-
go naj bi imel na tem področju PMD v Ljubljani in
ali je potrebna tolikšna razdrobljenost za popu-
lacijo, ki jo bosta z realizacijo načrtovanih do-
polnil oziroma sprememb lahko ustrezno obravnavala
osrednja vzgojna zavoda za mladostnike v Sliv-
nici in Logatcu?
2. Znotraj vsakega zavoda je nujno zagotoviti konti-
nuiran vzgojni proces, ki bo zagotavljal motiva-
cijske in osebnostnemu razvoju ustrezne dejavnike.
Temu razmišljanju je najbližji predlog vzgojnega
zavoda Slivnica o paviljonskem sistemu sicer si-
cer internatskega tipa vzgojnega zavoda in pred-
log vzgojnega zavoda Logatec o dislociranem od-
delku (oddelkih) v večjem izobraževalnem in indu-
strijskem centru, kjer ne bi šlo zgolj za nove
objektivne možnosti usposabljanja oziroma zano-

slovenja, temveč predvsem za mladostnikovi stopnji osebnostnega razvoja primernejši tretman, ki ne bo obremenjen z vrsto obrobnih, pa vendar zelo vplivnih motečih faktorjev.

3. V obeh zavodih (v Slivnici in Logatcu) opredeljujejo določen del njihove populacije (približno 15 do 20 %) kot neustrezne za njihov tretman. Sem štejemo predvsem huje vedenjsko in osebnostno motene ter begavce, ki imajo skupno predvsem nezmožnost prostovoljnega obstanka v predvidenem zavodu, sicer je pa njihova problematika različna. Izkušnje kažejo, da sta omenjena zavoda za tovrstno problematično populacijo neuspešna. Zato bi morali razmišljati o nekje lociranem oddelku z intenzivnim in tem motnjam prilagojenim tretmanom. Do sedaj je to funkcijo le delno opravljal PD Radeče, in to delno iz dveh ozirov: prvič, ker nima znotraj zavoda definiranega tovrstnega tretmana, in drugič, ker tja ne morejo zelo problematični pa vendar nesodni primeri. Omogočiti je treba prvo in drugo ne glede na to, kje !
4. Dosedanja praksa premeščanja huje motenih mladostnikov v PD Radeče je pokazala še eno močno hibo. O tej premestitvi če je imel mladostnik, seveda, že ukrep sodišča, je odločalo predvsem sodišče. To "predvsem" velja posebno za nekatera slovenska temeljna sodišča, kjer se za strokovno mnenje zavodskega teama kaj malo ali zapozneno zmenijo. Smatram, da bi bilo za mladostnika in za zavod veliko smotrnejše, da o premestitvi odloča OSSS (njihov svet) na osnovi predloga strokovnega teama zavoda. Tu je seveda zakonska ovira:
zavod - prevzgojni dom. V prejšnji točki omenjen odderek bi lahko bil tako lociran, da bi ne bil "obremenjen z vzdevkom prevzgojni", ali pa spremenimo tovrstno zakonodajo.

5. S tem v zvezi naj bi bil motiv za spremembo tretmana stopnja vedenjske in osebnostne motenosti in ne kazniva dejanja - delinkventnost. Delinkventnost, ki predstavlja najpogostejši vzrok za oddajo v nek zavod oziroma za premestitev, je sociološko-pravna kategorija, ki nima etiološko dinamičnih korelaktov in zato ne vsebuje izhodišč za resocializacijski postopek.
6. Samo diferenciacija med zavodi govori o tem, da obravnavajo zavodi med sabo več ali manj različno motene mladostnike (predvsem glede intenzitete motenj). Pri tem pa ne razmišljamo, da imamo isti normativ za število vzgojiteljev (trije vzgojitelji na 12 gojencev), kar negira potrebnost različnih tretmanov tudi kar zadeva številčnost vzgojnih skupin. Pri planiranju različnih tretmanov je nujno tudi to upoštevati.
7. Problem vzgoje mladostnikov z MVO, ki obenem zelo segajo po alkoholu, je izredno pereč. Na Slovenskem nimamo ustreznih rešitev. Iz izkušenj vemo, da se ti rekrutirani potencialni alkoholiki pozneje tudi prelevijo v alkoholike, kjer jim še tako uspešno pridobljena formalna izobrazba nič ne velja. Po drugi strani so pa izredno moteč element v vzgojnem procesu so-gojencev. Ponekod po svetu rešujejo to ali z nadomestnimi ukrepi (analogno narkomanom) ali s posebnimi dislociranimi skupinami, ki le imajo večje ali manjše uspehe. S tem želim vzbuditi le tovrstno razmišljanje brez konkretnega predloga.
8. Vzgojni zavodi za mladostnike nimamo ustreznih katamnestičnih podatkov. Morda bi bila možna kakšna vsestransko sprejemljiva oblika spremljanja mladostnikov po odpustu, ki nam bi le dala določene odgovore na uspešnost ali neuspešnost naših tretmanov !

9. Za strokovne delavce naj bi se po določenem obdobju dela sistematsko rešila psihična preutrujenost in s tem prevelika fluktuacija z možnostjo preusmeritve dela v sorodne ustanove, kjer bi bil poudarek na širjenju strokovnega znanja in na razbremenitvi na interpersonalnih oziroma kontaktnih področjih. Po letu dni naj bi se strokovni delavec ponovno vključil v vzgojno delo matičnega zavoda. Na tovrstne odide naj bi šli seveda tisti, ki bi bili voljni delati še naprej v vzgojnem zavodu.
10. Kar zadeva izobraževanje vzgojiteljskih kadrov (Pedagoška akademija, Filozofska fakulteta - domska smer) bi bilo vredno razmišljati o ustreznejši praksi študentov, saj bi bili pri tem zainteresirani zavodi (da bi dobili pozneje boljše in bolj preverjene kadre) in verjetno tudi izobraževalne ustanove. Študentje naj bi se odločali za prakso v tistih zavodih, kjer bi želeli v perspektivi tudi delati. Dvo ali trome-sečna praksa bi obojestransko marsikaj razčistila.

Logatec, 4.5.1981

Franc Imperl
dipl. psiholog

ORGANIZACIJE ZA USPOSABLJANJE MLADOSTNIC S MOTNJIAMI VEDEDNJA IN OSEBNOSTI

V tem prispevku bomo govorili o Dekliškem vzgajališču v Višnji gori kot osrednji organizaciji za usposabljanje mladostnic z motnjami vedenja in osebnosti, o dveh stalnih dekliških skupinah v Prehodnem mladinskem domu za mladostnice z motnjami vedenja in osebnosti, katerim ustreza ustanova bolj odprtega tipa, kot je Dekliško vzgajališče, in o Vzgojnem zavodu Planina pri Rakeku, ki obravnava duševno podnormalne mladostnice, ki končajo osnovno šolo s prilagojenim programom, niso pa še pri njih odpravljene motnje vedenja in osebnosti v tolikšni meri, da bi se lahko vključile v zunajzavodsko življenje.

A) OBRAVNAVANJE MLADOSTNIC Z MOTNJIAMI VEDEDNJA IN OSEBNOSTI V DEKLIŠKEM VZGAJALIŠČU V VIŠNJI GORI (odslejš: DVVG)

I. Osnovni podatki o Dekliškem vzgajališču

Značilnosti populacije: mladostnice z motnjami vedenja in osebnosti od 15. do 21. leta starosti, ki so zaradi kršenja zakona, manjših prestopkov, kršenja pisanih ali nepisanih moralnih norm ogrožale okolje ali pa bile ogrožene v okolju.

a) Vzroki oddaje v zavod, kot jih navajajo skrbstveni organi za leto 1980 (podobne odstotke smo dobivali tudi v prejšnjih letih):

- tatvine	pri 50 % vseh gojenk
- potepi, begi	" 93,7 % "
- promiskuiteta	" 62,5 % "
- šolski neuspeh	" 42,5 % "
- ostali vzroki	" 12,5 % "

b) Inteligentnost gojenk:

- podnormalna	pri 2,50 % vseh
- mejna	" 8,75 % gojenk
- normalno podpovprečna	" 30 % "
- povprečna	" 47,50 % "
- nadpovprečna	" 11,20 % "

Kategoriziranih je bilo v letu 1980 6 gojenk ali 7,5 %.

c) Šolska izobrazba ob prihodu:

Končani razr.OŠ	Končani razr.OŠ s pril. programom
4 raz. 1 gojenka	5 raz. 1 gojenka
5 raz. 3 "	6 raz. 2 "
6 raz. 13 "	7 raz. 0 "
7 raz. 10 "	8 raz. 4 "
8 raz. 49 "	

č) Družine, iz katerih izhajajo gojenke, kot jih navajajo skrbstveni organi za leto 1980:

- iz popolne družine	38,8 %
- iz enoroditeljske družine	23,7 %
- iz dopolnjene družine	28,8 %
- iz rejniške družine	6,2 %
- iz družin posvojiteljev in sorodnikov	2,5 %

d) Značilnosti staršev oziroma njihovih namestnikov, kot jih navajajo skrbstveni organi za leto 1980:

- alkoholizem	56,2 %
- delinkventnost in prostitucija	13,6 %
- duševne in živčne bolezni	12,5 %
- incest	5 %

e) Način vzgoje, kot ga navajajo skrbstveni organi:

- nedoslednost, dvotirna vzgoja v družinah	23,7 %
--	--------

- popustljiva vzgoja in vzgojna zanemarjenost	32,5 %
- groba, stroga vzgoja	26,2 %
- direktno zavajanje	6,3 %
- primitivna vzgoja	7,5 %
- skladna vzgoja	2,5 %
- brez podatkov	1,3 %

f) Od 83 gojenk, ki so bile v Dekliškem vzgajališču v trenutku, ko smo snemali te podatke, je bilo poslano v organizacijo za usposabljanje s sodnim sklepom 33,7 % deklet, ostalih 66,3 % pa z odločbo skrbstvenih organov.

Kapaciteta Dekliškega vzgajališča je 85 deklet.

Z mladostnicami dela 36 strokovnih delavcev in 10 administrativno-tehničnih delavcev.

Vzgoja poteka v 8-ih skupinah, od katerih sta dve posebni skupini s posebnim namenom. Ti dve skupini sta: sprejemna skupina, kjer skušamo do neke mere dopolniti diagnozo deklet za lastne potrebe, in terapevtska skupina za dekleta, katerim lahko pomagamo samo s posebnimi vzgojnoterapevtskimi metodami. Doslej smo imeli tudi tretjo posebno skupino, ki smo jo imenovali intenzivna skupina in je služila intenzivno motenim mladostnicam, ki so stalno begale. Na zahtevo komitejev za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo in Komiteja za zdravstvo in socialno skrbstvo smo to skupino ukinili. Ukinitev skupine za intenzivno motene mladostnice smo načrtovali že v prejšnjih letih, vendar smo želeli ukiniti to skupino postopno. Postopnost naj bi bila odvisna od pripravljenosti znotraj in zunaj zavoda za tako ukinitev.

Poleg vzgoje se v Dekliškem vzgajališču ukvarjamo tudi z izobraževanjem, in sicer: z osnovnošolskim izobraževanjem odraslih in pa s poklicnim usposabljanjem. Z začetkom šolskega leta 1981/82 bomo, seveda, presli na usmerjeno izobraževanje. V tem

prvem šolskem letu v treh usmeritvah, in sicer: v tehnično-tehnološki, gostinsko-turistični in kmetijski usmeritvi. Zadržali bomo še naprej osnovnošolsko izobraževanje odraslih.

II. Metode dela

1. Osnovni pristop k mladostnicam z motnjami vedenja in osebnosti v Dekliškem vzgajališču

Osnovni pristop sloni na prepričanjih: a) da do motenj vedenja in osebnosti pride zaradi neustreznega zadovoljevanja specifično človeških potreb, pa naj je do takega zadovoljevanja prišlo zaradi pomanjkljive vzgoje, zavajanja ali po naključju; b) da odpravimo motnje vedenja in osebnosti najlažje z dejavnim učenjem (dejavno vzgojo in samovzgojo) ustreznih oblik zadovoljevanja omenjenih potreb.

Upoštevajoč stopnje osebnostne, socialne in moralne zrelosti in vzgojljivosti, upoštevajoč kakovost in težo dekletove motenosti in okoliščin, zaradi katerih je do motenj prišlo, skušamo preko skupinskih in diačnih stikov:

- Vzpostaviti vzajemni odnos. Osebe kot tudi zrelejše gojenke ponudijo prijateljestvo in pomoč. Zanimajo se za njene želje in potrebe. Skušajo se izogniti kakršnekoli kaznovanju, žalitvam ali moraliziranju.
- Skupaj z gojenko vzgojitelj analizira aktualno vedenje in početje in se pri tem izogiba poseganju v gojenkino preteklost zato, da ne bi bilo po eni strani preveč možnosti za opravičevanje, drugič pa zato, da ne bi dekleta občutilo tega vraščevanja kot očitanje njenega vedenja v preteklosti.

- Tako, kot je ne sprašujemo preveč o preteklem vedenju, je tudi, ko analiziramo aktualno, sedanje vedenje. Ne sprašujemo, zakaj se tako vede, zakaj nekaj počne. Mnogo smotrnejše je skupaj z njo ugotoviti, ali njeno početje vodi k izpolnitvi njenih želja in zadovoljitvi njenih potreb, o katerih smo se že prej pogovarjali.
- Ko gojenka ugotovi, da njeno vedenje in početje ne vodi k ciljem, ki si jih je zastavila, ji ponudimo pomoč in skupaj sestavimo načrt, kako bi vendarle dosegla svoje cilje.
- Gojenka, skupina, v kateri živi in osebje, ki dela z njo in s to skupino, se medsebojno obvežejo, da bo vsakdo izpolnjeval svoje obveznosti in da bodo vsi, vključno z gojenko, spremljali njen razvoj oziroma izpolnjevanje načrta.
- Nato se preide od besed k dejanjem. Prične se z osrednjim delom dejavne vzgoje, kar pomeni dejavno izpolnjevanje načrta. Načrt zajema tako vzgojno, terapevtsko kot tudi izobraževalno delo. Vsi člani dogovora se pri tem držijo svojih obvez.
- V primeru, če se kdo svojih obvez ne drži, ne sprejemamo opravičil za neizpolnjevanje teh obvez, načrtno pa se pri tem izogibamo kaznovanju, kritiziranju, poniževanju in podobnemu. Ne odstranjujemo pa blažjih dogovorjenih ali "logičnih" posledic neizpolnjevanja obvez.
- Če gojenka dalj časa ne more uspjeti, skupaj z njo spremenimo načrt, da bi lažje uspela. Postavimo kratkoročnejše, poenostavljene, bolj strukturirane, drugačne načrte z novimi oblikami pomoči itd.

2. Kristop k različnim stopnjam osebnostne, socialne in moralne zrelosti gojenk

V skladu z nekaterimi tujimi in domačimi študijami opazujemo, da mladostnicam z različno osebnostno, socialno in moralno zrelostjo ustreza vzgojno okolje z različno stopnjo kompleksnosti oziroma strukturiranosti. Manj zrele mladostnice se ne znajdejo v okolju, ki je prezahtevno zanje. Zrelejšim mladostnicam pa nezahtevno okolje in preveč strukturirani programi ne predstavljajo zadostne vzpodbude, tako da lahko v svojem razvoju stagnirajo ali celo nazadujejo. Za nezrele mladostnice bi bilo torej treba pripraviti enostavne, jasne situacije, strukturirane programe dela itd., mladostnicam na drugem koncu kontinuma osebnostne, socialne in moralne zrelosti pa zahtevnejše situacije, manj strukturirane programe in čim več možnosti za samostojno odločanje.

Da bi tem razvojnim potrebam deklet vzgojne programe čim bolj prilagodili, Dekliško vzgajališče v Višnji gori nudi in izvaja programe za tri zrelostne stopnje:

Za prvo stopnjo osebne, socialne in moralne zrelosti nudimo dekletu zelo strukturiran program s stalno podporo vzgojitelja, spremljanjem in dajanjem takojšnjih in jasnih povratnih informacij, kaj v njenem vedenju je v redu in kaj ni, z jasno postavljenimi zahtevami, s striktno organizacijo dela, prostora in časa, z nazornim prikazovanjem in učenjem vedenja, ki se od mladoletnice pričakuje itd.

Na tej stopnji se na skupinskem sestanku dekletu postavi zahteve, ki so jasne in sorazmerno nezahtevne. Tako, npr. ji rečemo, da od nje pričakujemo, da bo sodelovala na vseh skupinskih se-

stankih in delovnih akcijah, da se bo seznanila s hišnim redom in ga upoštevala, da bo upoštevala navodila vzgojiteljev in drugih delavcev, da se bo vključila v prostočasne dejavnosti znotraj zavoda, da bo sprejela odgovornost za svoje vedenje in prihodnje vedenje ter za svoj napredek itd.

Za drugo stopnjo osebnostne, socialne in moralne zrelosti nudimo dekletu nekoliko manj strukturiran program, ki ji dopušča več avtonomnosti v odločitvah. Posvetimo se analizi njenih problemov, ki jih ima s seboj in z okoljem, operacionaliziramo njene vedenjske in osebnostne motnje, jih registriramo v obliki, kot se aktualno kažejo v vzgojnem zavodu in naredimo z njo načrt, kako bi te motnje čimprej odpravila. Pričakovanja so s strani delavcev in zrelejših gojenk jasna in odmerjena po sposobnosti in zrelosti posameznice. Izpolnjevanje pričakovanj in napredek preverjamo redno na skupinskih sestankih pa tudi individualno. Da bi po drugi zrelostni stopnji lahko napredovala k še večji samostojnosti, vzgojitelj v začetku spremlja napredek gojenke zelo očitno, kasneje pa vedno bolj "oč daleč".

Na drugi stopnji postavimo na skupinskem sestanku prednjo cilje in ji povemo, kaj od nje pričakujemo. Rečemo ji, n.pr., da od nje pričakujemo, da si bo v sodelovanju z vzgojiteljem, s starši, socialnimi delavci, sodniki, poleg dosedanjih ciljev na individualnem načrtu zastavila še nove ter jih skušala čim prej doseči, da bo opustila neustrezno vedenje oziroma da se bo aktivno spoprijela z osnovnimi težavami, zaradi katerih je prišla v zavod, da bo prevzela odgovorne naloge znotraj zavoda kot so dežurstva, vodenje krožkov, delegatske funkcije itd., da bo samokritična in ne bo lažno prikazovala svojega napredka,

da bo razumela in da se ne bo slepila s tem, da je zavod kazen in krivica, ampak da se bo zavedala, da ji je v pomoč itd.

Na tretji stopnji osebnostne in socialne ter moralne zrelosti nudimo gojenki mnogo širše in kompleksnejše socialno okolje, ki je zanjo precej težka preizkušnja. Na tej stopnji se mora posvetiti ne le svojim lastnim problemom, ampak tudi že problemom sogojenk, ki še niso dosegle zadostne ravni osebne in socialne zrelosti. V tem času dekleta prevzema v mladinski organizaciji pomembne naloge in funkcije, lahko je izvoljena v samoupravne organe delovne organizacije itd. Na tej stopnji običajno ne operacionaliziramo več njenih motenj, ampak se o težavah pogovarjamo širše z vidika ožje socialne skupnosti (zavod) in z vidika širše družbene skupnosti.

Na tej zrelosti stopnji postavimo gojenki pred vse dekleti in vse strokovni delavci naša pričakovanja. Povemo ji, da od nje pričakujemo, da se bo odgovorno vedla do sebe in drugih, da bo povsem opustila vedenje, ki škoduje njej in so ljudem in da bo osvojila takšne oblike sodelovanja med ljudmi, ki bodo osrečevale njo in druge, da bo ne le opustila tiste oblike vedenja, zaradi katerih se je znašla v zavodu, ampak da bo tudi razumela, kakšno vlogo je pri opuščanju tega vedenja imel njen lastni napor in kakšno vlogo so imele družbene ustanove, kot so skrbstveni organi, sodišča, vzgojni zavodi itd., da ne bo neobčutljiva do težav sogojenk in zavodskih delavcev, ampak da jim bo skušala pomagati, da bo kot delegatka ali članica OO ZSMS znala zastopati resnične interese deklet v svetu organizacije za usposabljanje, v domski skupnosti, v vzgojni skupini, v delavniški in razredni skupnosti itd., da bo znala pokazati drugim dekletom z zgledom in besedo, kaj je prav;

pošteno, realno in kaj ni prav, ni pošteno in ni realno ter da bo znala podpreti njihove - v začetku negotove - korake k srečnejšemu in zrelejšemu življenju itd.

Vse to prehajanje iz ene stopnje zrelosti v drugo je seveda zelo motivirano, saj dekleta s sprejemanjem večjih odgovornosti uživa tudi več samostojnosti in s tem večje pravice. Poleg splošnega pristopa k dekletu, o katerem smo govorili pod točko ena in ki predstavlja dejavno vzgojo v vsakdanjem življenju zavoda, imamo še nekaj programiranih oblik učenja, ki so osnovane na transakcijski analizi, poznavanju grupnodinamičnih in psihodinamičnih procesov, za drugo in tretjo stopnjo zrelosti pa imamo tudi programirano moralno vzgojo, ki sloni na šestih Kohlbergovih stopnjah moralnega presojanja. Seveda je tu še veliko drugih pedagoških in psiholoških metod, ki jih tu ne bomo naštevali.

3. Pristop glede na različno odzivnost gojenke na vzgojne vplive

Nekatere aktivacijske teorije osebnosti, genetske raziskave, statistično natančno obdelane klasifikacije in nekatere naše študije in opazovanja kažejo na to, da poleg miljejskih dejavnikov obstajajo tudi konstitucionalni dejavniki, ki lahko znatno vplivajo na razvoj pa tudi na odpravo motenj vedenja in osebnosti.

Tako skušamo ugotoviti stopnjo odzivnosti na vzgojne vplive (stopnjo vzgojljivosti) z raznimi standardiziranimi tehnikami in opazovanji ter potem prilagoditi frekvenco, jakost in trajanje vzgojnih vplivov stopnji te odzivnosti oziroma občutljivosti.

Dekleta, ki je manj odzivna in rabi večjo frekvenco vzgojnih vplivov, razporedimo v eno od skupin,

kjer delata vzporedno po dva vzgojitelja, tako da so vplivi stalnejši. Dekle, ki je nadpovprečno odzivno, razvrstimo v posebno terapevtsko skupino, kjer se med introvertiranimi dekletimi lažje znajde, hkrati pa zmanjšamo možnosti, da bi se konformistično prilagodila bodisi normam vzgojiteljev, bodisi normam zavodske subkulture. Hkrati vzgojni program skupine in predvsem individualni načrt posameznice prilagodimo njeni stopnji odzivnosti z načrtovanjem kratkoročnejših ali dolgoročnejših oblik motiviranja, z večjo oziroma manjšo frekvenco povratnih informacij, z različno dolgim vztrajanjem pri individualnih pogovorih itd. Torej so vsi strokovni delavci obveščeni o osnovnih značilnostih posameznega dekleta in svoje vedenje do nje skušajo prilagoditi tudi značilnosti večje oziroma manjše odzivnosti.

4. Pristopi glede na različne kvalitativne kategorije mladostnic z motnjami vedenja in osebnosti

Literatura, tuje in naše izkušnje kažejo, da bi vzgoja in prevzgoja v zavodih bila lahko uspešnejša, če bi zmogli kompleksnost pojava motenj vedenja in osebnosti nekoliko bolj razvozlati, če bi uspeli ustrezno razlikovati med posameznimi kategorijami mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti in če bi na tej osnovi znali najti ustrezne oblike pomoči, ustrezno vrsto ustanove (nezavodske oblike, odprte, polodprte, zaprte tipe zavodov itd.), najustreznejšo vzgojno-svetovalno-terapevtsko metodo dela z mladostniki in najustreznejšo osebnost vzgojitelja za posamezno kategorijo mladostnikov z MVO.

Zaradi tega skušamo v Dekliškem vzgajališču poleg določitve splošnega humanističnega pristopa k dekletu (II/1), razvojnega vidika (II/2) ter upoštevanja relevantnih konstitucionalnih posebnosti (II/3) razlikovati mladostnice z motnjami ve-

denja in osebnosti po določenih kategorijah. Za te kategorije potem iščemo najustreznejše oblike pomoči v vseh treh opisanih komponentah: vrsta vzgojnosvetovalnih oziroma terapevtskih metod, osebnostne značilnosti vzgojitelja, prilagoditev okolja gojenki.

Naj na kratko naštejemo kategorije mladostnic, ki jih razlikujemo v Dekliškem vzgajališču in naj hkrati te kategorije primerjamo z nekaterimi znanimi kategorizacijami pri nas in v svetu. (Primerjava kategorij raznih avtorjev, kot so: L. Bregant, H.C. Quay, C.F. Jesness, T. Palmer in M.Q. Warren z našimi internimi kategorijami se zadržujejo na deskriptivnem nivoju.)

a) Situacijsko reaktivno pogojene motnje vedenja in osebnosti.

Gre za tiste motnje vedenja in osebnosti, pri katerih je okolje prezahtevno z obremenitvami za sicer njihovo normalno stopnjo osebnostne in socialne razvitosti. Ta kategorija se pokriva z Bregantovo klasifikacijo MVO, ki smo jo zato tudi enako poimenovali. V tej kategoriji najdemo lahko Jesnessove kategorije I4 Se (situacijsko emocionalne reakcije na aktualne krize v družini). Menimo, da bi večini tako motenih mladostnic bilo treba nuditi pomoč zunaj zavoda, v krajevni skupnosti, v raznih svetovalnicah itd. Če je že potrebno nuditi zavodsko pomoč, naj bi to bili predvsem kratki vzgojnosvetovalni oziroma terapevtsko-svetovalni programi.

Specifične vzgojnosvetovalne metode, za katere predpostavljamo, da so najustreznejše za to kategorijo mladostnic, so: kliničnopsihološko svetovanje, družinsko svetovanje, racionalno emotivna terapija, realnostna terapija.

Domnevamo, da bi najustreznejša osebnost vzgojitelja oziroma svetovalca - terapevta morala vse-

bovati značilnosti, kot so: uravnovešenost, ki vzbuja zaupanje, človeško toplino, občutek za realnost.

b) Kategorija osebnostno motenih

Ta kategorija se pokriva z Bregantovo podkategorijo "nevrotična struktura osebnosti" v kategoriji "sekundarnih peristatičnih motenj", pa tudi s statistično dobljeno Quayjevo kategorijo "osebnostnih motenj". Gre torej za kategorijo tistih, ki kažejo znake zavrtosti, počutja manjvrednosti, sramežljivosti, submistivnosti, počutij krivde itd. Po Palmerju in Warrenovi (odslej bomo krajšali CTP - Community Treatment Programm) bi se ta kategorija pokrivala v dobršni meri s podkategorijo "nevrotični" v kategoriji "vedenjsko in osebnostno moteni zaradi psihičnih konfliktov". V tej kategoriji lahko najdemo Jesnessovo kategorijo oziroma stopnjo interpersonalne zrelosti: I4 Nx ("nevrotični, anksiozni" z občutki krivde, z občutki manjvrednosti ipd.). Najdemo pa v tej kategoriji tudi Jesnessovo stopnjo zrelosti I3 Cfc ("kulturni komformist, ki se prilagaja močnim). Tudi za to kategorijo mladostnic je vzgoja oziroma prevzgoja v vzgojnih zavodih v bistvu nepotrebna. V zavod naj bi prišle mladostnice le, če gre za močnejše oškodovano življenjsko okolje.

Smatramo, da so pri tej kategoriji uspešne razne oblike psihoterapije, družinske terapije, racionalno-emotivne terapije, transakcijska analiza.

Domnevamo, da bi najustreznejša osebnost vzgojitelja oziroma svetovalca - terapevta morala vsebovati značilnosti, kot smo jih imenovali pri prejšnji kategoriji, le da je tu potrebno še več potrpežljivosti in vztrajnosti.

c) Vedenjsko motene

Kategorija "vedenjsko motenih", kot jo razumemo v Dekliškem vzgajališču, se pokriva z opisom podkategorije "disocialna struktura osebnosti" Bregantove kategorije "sekundarnih peristatičnih motenj". Prav tako se pokriva z opisom vedenjskih motenj Quaya. Gre za agresivne mladostnice, ki imajo slabše odnose s soljudmi, za disocialne pojave, kot so: prepirljivost, opolskost, nediscipliranost, disimuliranje, odsotnost počutij krivde, nesposobnost odložiti zadovoljitev svojih potreb itd. V tej kategoriji najdemo Jesnossove kategorije I2 Aa (asocialni agresivni) in I3 Mp (manipulatorji - mladostnice, ki skušajo zrušiti vsako avtoriteto ali pa si avtoriteto prisvojijo).

Kategorija "vedenjsko motenih", kot jo razumemo v DVVG, bi bila primerljiva v CTP kategorizacijo, s podkategorijo "impulzivnih mladostnic", ki niso tolerantne do bojazni in jih zato zanikajo skupaj s počutji nesprejetosti in neadekvatnosti. Mladostnice te kategorije so predvsem primerljive s CTP kategorijo mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti oziroma prestopnikov, ki so "orientirani k moči", mladostniki torej, ki doživljajo medčloveške odnose predvsem kot igro "kdo je močnejši". V sporu so z vsako avtoriteto, poskušajo jo prelističiti ali pa poskušajo sami avtoritarno nastopati. Podkategorija iste kategorije v CTP, ki tudi sodi med "vedenjsko motene" po DVVG kategorizaciji, so tisti mladostniki, ki se identificirajo s hladnimi, neobčutljivimi, prestopniškimi osebnostmi.

"Vedenjsko moteni" večinoma rabijo vzgojne oziroma prevzgojne domove, ni pa to vedno nujno. Vzgojno svetovanje in terapevtske metode, ki jih smatramo za najustreznejše pri vedenjsko motenih, so:

transakcijske analiza, realnostne terapija. Dobro vođeno skupinsko svetovanje takšnim dekletom lahko povrne do neke mere zaupanje v so-ljudi ter jih ozavešči o tem, da so se identificirale z neuspešnostjo, brezupom in da je možno njihove potrebe zadovoljiti tudi na socialni in ne le na disocialni način.

Za podkategorijo "impulzivnih mladostnikov", ki izkazujejo motnje vedenja in osebnosti pretežno na osnovi duševnih konfliktov, Warrenova priporoča osebnost vzgojitelja oziroma svetovalca - terapevta, ki ima sledeče značilnosti: sposobnost, da hitro spregleda obrambne mehanizme, da uvidi dejanske, skrite kapacitete mladostnika, da razume mladostnikovo odkritost in da razume mladostnikovo potrebo po samospoštovanju. Biti mora dovolj oprežen, da bo znal nuditi pomoč na ta način, da mladostnik ne bo prizadet v svoji potrebi po samostojnosti.

Za to kategorijo mladostnic je skoraj vedno potrebno, vsaj v začetku, da se jim nudi pomoč v vzgojnih zavodih. Kasneje se jih lahko premesti v intenzivnejše zunajzavodske programe.

Za to podkategorijo vedenjsko motenih mladostnic so - po našem mnenju - najbolj ustrezne metode: racionalno-emotivna terapija, realnostna terapija in grupne terapije.

Podkategorija "k moči orientiranih" MVO mladostnic skoraj vedno terjaja zavodski tretman. Žal, ne zato, ker bi bili zavodski ukrepi uspešni pri njihovi resocializaciji, ampak bolj zato, ker so vsi izvenzavodski programi povsem neuspešni.

Pri teh dekletih uporabljamo predvsem metodo realnostne terapije, določene elemente transakcijske analize in v okviru teh pristopov tudi

neke tehnike vedenjske terapije, s katerimi jim pomagamo doživeti realnejšo zaznavo lastnega vedenja in časovnih relacij.

Vzgojitelj naj bi bil ob takšnih osebnostih sposoben dovolj dosledno nadzirati vedenje takšne mladostnice, toda hkrati mora biti njegov nadzor čim manj opazen. Ker pa se pri teh mladostnicah ne moremo izogniti nadzoru v taki meri, da ga mladostnica ne bi opazila, mora vzgojitelj ob delu s tako mladostnico znati pokazati, da je osnovni motiv njegovega nadziranja zavzetost in skrb zanjo.

- d) Subkulturno oziroma izvenkulturno socializirane mladostnice z MVO

Ta kategorija se v DVVG sklada tako z Bregantovo kategorijo "primarno peristatičnih motenj" kot tudi s Quayjevo "subkulturno socializirano" skupino mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti. V tej kategoriji se pojavljajo Jesnesove kategorije, kot I4 Ci ("kulturno identificirani"). Gre za tiste mladostnice, ki se identificirajo z vrednotami, ki so tuje ali nasprotno vrednostnemu sistemu večinske populacije. Najdemo pa tudi I3 Cfn ("pasivno konformirani"). Gre za mladostnice, ki se prilagodijo vsakomur, le da se jim zdi dovolj močan.

Menimo, da izvenkulturno socializirane osebnosti (npr. nekateri romski otroci) ne rabijo nujno vzgojnih ustanov. V zavodih je uspeh pri takih otrocih vprašljiv, vprašljive pa je tudi etičnost takega ravnanja.

Za subkulturno socializirane so vzgojni zavodi lahko koristni kot dejavnik izločitve iz kriminogenega okolja, lahko pa po drugi strani tudi škodljivi, saj otroku lahko pomenijo presaditev iz ene subkulture v drugo in s tem svojevrstno potrditev "pravilnosti" norm njegove subkulture.

Pri tej kategoriji najraje uporabljamo realnostno terapijo, ker omogoča human pristop in samoodločitev dekleta za sprejem bolj realističnega vedenja, ki ga terjajo širše sprejete vrednote in moralne norme.

Vzgojitelj mora biti predvsem potrpežljiv, občutljiv in strpen pri srečevanju z drugačnimi kulturnimi navadami, kot jih je vajen.

e) Nezrele mladostnice

Do teh motenj pride predvsem zaradi nezadostne osebnotne zrelosti, da bi obvladale normalne obremenitve okolja. Te motnje se razlikujejo od situacijsko pogojenih reaktivnih motenj osebnosti, kjer je okolje prezahtevno za sicer normalno stopnjo osebnotne razvitosti. Ta kategorija se sklada s Quayevo kategorijo "nezreli".

Pri tej kategoriji se zdi, da je v začetku obravnave najboljše uporabljati neke tehnike vedenjske modifikacije v okviru splošno humanističnega pristopa.

f) Primarno biološko pogojene motnje vedenja in osebnosti

Predpsihotična stanja, psihoze, okvare OŽS s SMCD, mentalna podnormalnost itd. se večkrat kombinirajo z motnjami vedenja in osebnosti. Žal je še vedno pritisk za sprejem takšnih deklet v Dekliško vzgojališče, ker Slovenija ne premore specializiranih ustanov za omenjene kombinirane oblike motenosti.

g) Razvojno ogroženi mladostniki brez motenj vedenja in osebnosti

Mladostnic te kategorije je v DVVG vse manj. To je dobro, saj takšna dekleta ne sodijo v vzgojni

zavod. Ta kategorija se sklada z Bregantovo kategorijo "razvojno ogroženi brez disocialnih motenj".

Kadar smo prisiljeni sprejeti takšno dekle, jo skušamo v DVVG kar najbolj pripraviti za samostojno življenje in jo čimprej odpustiti.

5. Pristop k posamičnim, konkretnim problemom

Doslej smo opisali splošen pristop h gojenkam, ki ga označuje humanost, realističnost in dejavno spreminjanje sebe. Opisali smo tudi, kako upoštevamo osebnostno - socialno zrelost, ki terja različno strukturiranost programov glede na sposobnost dekleta za obvladovanje večje ali manjše kompleksnosti okolja. Opisali smo, kako upoštevamo relevantne konstitucionalne značilnosti, ki terjajo različno frekvenco in jakost vzgojnih ukrepov. Razvrstili smo gojenke na kategorije, katerih kvaliteta terja različne vrste ustanov, različne vzgojno - terapevtske metode in različne osebnostne značilnosti strokovnih delavcev, ki delajo z njimi.

Ko pristopimo k posamičnim konkretnim motnjam, je te potrebno spraviti v funkcionalno zvezo s preteklimi in sedanjimi objektivnimi pogoji okolja, ne le v tradicionalnem smislu (npr.: zaradi vzgojne zanemarjenosti so se pojavile motnje vedenja: kraje, laži, izostajanje iz šole), pač pa tudi bolj v specifičnem smislu: kateri vedenjski vzorci manjkajo dekletu, ki bi bili sicer potrebni v repertuarju njenega vedenja, da bi laže živela v svojem okolju? S katerimi ojačevalci lahko pri dekletu vzpostavimo zaželeno vedenje? Kaj ojačuje, kdaj in v kakšnih okoliščinah njeno neustrezno vedenje? Itd. Na ta način kategorialno opisane motnje operacionaliziramo. Motnja dobi konkretnjšo vsebino, večkrat celo količinsko obeležje spre-

jemljivke, kar omogoča določitev sedanjega stanja in ciljev tako vzgojitelju kot gojenki, hkrati pa obema omogoča tudi preverjanje, ali je metoda uspešna ali ne.

Torej oprezno - in v okviru splošnega humanističnega pristopa - uporabljamo pri "diagnosticiranju" in odpravljanju motenj tehnike in načela vedenjske terapije.

Tehnike vedenjske terapije, kolikor niso zajete v dosedanjih vzgojno-svetovalnih metodah, se lahko uporabljajo predvsem za ublažitev "enostavnejših" motenj, ki jih je lažje izolirati (enureza, fobije, nevajenost na učne in delovne napore itd.). Z razvijanjem tehnik opazovanja in operacionaliziranja pa lahko tudi pri kompleksnejših motnjah vključimo spoznanja teorije učenja in tehnike vedenjske terapije (npr. začarani krog z acceliriranimi promiskuitetnim vedenjem, kjer gre lahko za krog: občutek zavrženosti, emocionalna deprivacija - - iskanje rešilne slamice - - fantovo dvorjenje - - iluzija sprejetosti in ljubezni - - panično kupovanje te iluzije s spolnimi in drugimi uslugami, npr. sodelovanje s fantom v kaznivih dejanjih, - fantov odhod - - povečan, dvakraten občutek zavrženosti - - še bolj panično iskanje rešitve, če novi fant ne dvori njej, prične ona dvoriti njemu - - ponovno kupovanje iluzije - - novo, še hujše razočaranje itd.) . Če ne spregledamo tega začaranega kroga, potem se nam takšno vedenje lahko zdi nedolžno najstniško veselje. V Dekliškem vzgajališču uporabljamo celo vrsto tehnik vedenjske terapije od verbalnega prepričevanja, humorja, sistematičnih pozitivnih povratnih informacij, metode Premackov princip, programirano učenje (posebej v šoli in delavnicah), ojačevanje, relaksacija, učenje in vivo, prekinitev (pri športu), postopna umaknitev vzgojiteljevega nadzora, desenzetizacijo, negativno prakso, nadzor in samo-

nadzor zznaki, igranje vedenja, posnemanje vzorov itd. Najpogostejše pa uporabljamo metodo "sporazum" v pisni in nepisni obliki. Individualni načrti v svojem operativnem delu slone na tehniki "sporazumevanja". Metoda je še posebej sprejemljiva zato, ker maksimalno vključuje gojenko kot subjekt vzgoje.

Opisane pristope k motnjam vedenja in osebnosti, seveda, ne smemo razumeti, kot da se jih uporablja ločeno. Pri "začaranem krogu" promiskuitetnega vedenja npr. splošni pristop osebjem opisan pod II/1 s svojim vzajemnim odnosom lahko nudi gojenki nove potrebne informacije, s katerimi začaran krog preseka. Če ne, je potrebno analizirati vedenje osebjem in vedenje gojenke in najti nove metode. Pri iskanju ustrezne vzgojno-svetovalne metode in ustrezne vzgojiteljeve osebnosti ne tako deklet, lahko upoštevamo kategorijo motenosti. Kako pogosti in kako intenzivni naj bodo vzgojni vplivi, nam lahko pove ocena njene odzivnosti, koliko strukturiran program, koliko zahtevne moralne norme postaviti pred njo, nam spet pove ocena njene osebnostne in socialne zrelosti itd.

Vse opisane metode, seveda, lahko izvajamo v didaktičnih ali grupnih situacijah, odvisno od problema, osebnosti mladostnice, strukture skupine itd. O pomenu grupnega dela smo na Slovenskem bolj seznanjeni, zato o tem tu ne poročamo.

B) TEORETIČNE UTEMELJITVE METOD DELA V DVVG

1. Vsekakor je izbira med množico psiholoških teorij osebnosti, med še večjo množico pedagoških in psiholoških pristopov k vzgoji ter množica načinov obravnavanja otrok in mladostnikov z MVO ter mladoletnih prestopnikov s strani socialnih delavcev, psihologov, psihiatrov

in pedagogov lahko le igra na srečo (samo priho-
terapij lahko naštejemo čez 250). Igra na srečo
seveda le dotlejš, dokler ne premislimo osnovnih
dilem in si ne postavimo nekih osnovnih izhodišč.

V DVVG smo si zastavili številne dileme. Nekatere
so nam zastavili drugi. Vse pa so bile vredne pre-
misleka. Na vse dileme si sicer nismo znali jasno
odgovoriti, vedno pa smo se morali za nekaj od-
ločiti, ker za pedagoške delavce v DVVG te dileme
niso le teoretične, ampak tudi moralne dileme.
Da bi bil izbor konkretnih metod dela z mladostni-
cami z MVO bolj razumljiv, naj naštejemo nekaj
dilem.

- a) Ali imamo sploh pravico vzgajati? To vprašanje
so nam večkrat zastavljali drugi. Predvsem med
mlajšimi študenti se je to vprašanje ponavlja-
lo v raznih oblikah. Zdi se, da so hoteli pove-
dati, da je vsaka vzgoja neke vrste prisila, ne-
ke vrste omejevanje človekove svobode, njego-
ve samouresničitve, samovzgoje itd.

Mi mislimo, da je vzgoja specifična človeška
dejavnost, s katero prenašamo socialno dedišči-
no z generacije na generacijo in je eden naj-
važnejših mehanizmov socializacije. Človek kot
zgodovinsko, generično bitje, samoustvarjeno
preko dela in družbenosti, razvije zavest, raz-
vije projekt sebe in s tem smotrne dejavnosti.
Človek, ki ni le subjekt svojega osebnega raz-
voja, ampak tudi zgodovinskega razvoja, je nuj-
no razvil smotrno dejavnost, vzgojo, s katero
vpliva na mlajše generacije, kumulira znanje o
naravi in svojem rodu ter s tem omogoča mlajšim
generacijam vedno večjo svobodo. Vsak član
mlajše generacije je tako ne le subjekt vzgoje,
ampak tudi objekt in tako, kot je človeštvo
v svojem zgodovinskem razvoju usmerjeno od po-
polne odvisnosti od narave v "kraljestvo svobo-

de", tako prehaja tudi človek v svojem individualnem razvoju od faze, ko je skoraj povsem odvisen od svojih staršev - vzgojiteljev, do "popolne" neodvisnosti od katerikoli vzgojiteljev, in to tedaj, ko doseže stopnjo ustvarjalne delovne neodvisnosti z drugimi člani družbe.

Vojan Rus v knjigi "Etika in socializem" govori v odstavku o moralni avtonomiji in heteronomiji, da so sicer kljub naprednosti intencije tistih, ki hočejo ukiniti vse avtoritete, tradicije in izkustva preteklih generacij ter delati izvorno in samo iz svoje osebnosti, prenapete in absolutizirane. Citat: "Moralno oblikovanje izkustva je bistveno za jasen pregled, kako posamično dejanje v konkretnih pogojih nadaljuje in prerašča preteklo, obče vrednote; kaj je v našem trenutku največ vredno in več vredno od preteklega, je jasno le, če to preteklo poznamo. Popolna osvobojenost od preteklega, ki jo nekateri povzdigujejo v vrhunsko svobodo osebnosti, je samo suženjstvo preteklosti, ker vodi do neznanja o njej, zaradi tega neznanja pa je bistveno več možnosti, da novo dejanje pade na raven posnemanja in ponavljanja preteklega, tudi nevrednega. Maksimalna osebno-moralna avtonomija in izvornost je torej možna samo v neposredni zvezi in v dialogu z delom heteronomije, z moralnim izkustvom (preteklih generacij, opomba L.L.)".

- b) Ali ni oddaja v vzgojni zavod omejevanje človekove svobode, omejevanje ene osnovnih "človeških pravic"?

Vprašanje je, seveda, lahko postavljeno z več vidikov. En vidik je legalnost odvzema svobode. Drugi vidik je strokovne narave: vprašljiva uspešnost neke vzgoje, svetovanja ali terapije, če svetova-

nec oziroma gojenka ne odloči sama za vzgojno svetovanje ali terapijo. Tretji vidik je filozofski: razumevanje svobode je lahko metafizično, npr.: subjektivistično pojmovanje absolutne svobode, ali pa svobodo razumemo v dialektični celoti človeka, v delovnem in kulturnem razmahu njegovega bitja.

Če bomo odgovorili na tretje filozofično vprašanje, bomo delno s tem odgovorili tudi na drugi dve.

Vojaž Rus pravi v svoji knjigi Izvirna marksistična dialektika, da "je nepoznavanje dialektike svobode ne le ocen od kulturnih škandalov 'svobodne' in 'kulture' Evrope in sveta, ampak, na žalost, del usodno družbene in duhovne zmede, ki ima negativne posledice za sodobno družbeno življenje človeštva". Zanimivo je, da k nam vse bolj prodirajo subjektivistično absolutistična pojmovanja človekove svobode. Za zapadno družbo je razumljivo vse večje poudarjanje "človečanskih pravic" in liberalizacija na neštevilnih, nebitvenih področjih življenja. S tem verjetno žele maskirati osnovni problem in zadržati status quo na najpomembnejšem področju proizvodnih odnosov. Čeprav so subjektivistične, posebno eksistencialistične teorije dale zanimivo snov o fenomenu doživljanja človekove svobode, je to še daleč od resnične svobode človeka v vsej njegovi celovitosti. Marks pa pravi o takšni liberalistični svobodi: "Svoboda je torej pravica, da delaš in počneš vse, kar ne škoduje komu drugemu. Meja, do katere lahko gre vsakdo, ne da bi škodoval drugemu, je določena z zakonom, kot je meja med dverma poljema označena z mejnikom. Gre za svobodo človeka kot izolirane, nase skrčene monade." "... Toda človekova pravica svobode ne temelji na povezavi človeka s človekom, ampak

nasprotno ne ločitvi človeka od človeka. To je pravica te ločitve, pravica omejenega, nase omejenega individua. Praktična uporaba človekove pravice svobode je človekova pravica privatne lastnine." In dalje: "... Človek se zaradi tega ni osvobodil svoje lastnine, dobil je versko svobodo. Ni se osvobodil lastnine. Dobil je svobodo do lastnine". In dalje: "V predstavi so torej individui pod vlado buržuazije svobodnejši kot prej, ker so njihovi življenjski pogoji naključni, v dejanskosti so, seveda, nesvobodnejši, ker so bolj podrejeni oblasti stvari."

Mislila, če bi lahko ob dilemah v zvezi s svobodnostjo oziroma nesvobodnostjo tladostnice oziroma tladostnika v zavodih, potegnili nekaj vzporednic.

Vzemi za primer dedle, ki so jo našli skoraj zarzgnjeno na smetišču. Ugotovilo se je, da je popivala v sarskem domu, da so jo tam pretepli in vrgli na cesto. Po zdravniški pomoči socialno služstvo odredi oddajo v vzgojni zavod v Višnji gori. Dekle se prve dni zelo upira, tako da moramo budno paziti nanjo, da ne pobegne. Čez čas se umiri, se vpiše v šolo, napreduje, naredi celo poklicno šolo, vmes se ukvarja s raznimi konjički, s športom, postane funkcionarka osnovne organizacije ZSMS itd. Vendar, priznati moramo, da smo pričeli tretman pri tem dekletu s prisilo.

Ali ne velja tudi zanjo, da bi bila "večje svoboda" zunaj zavoda bolj navidezna? Ali ne bi bila dejansko bolj podrejena "oblasti stvari" zunaj zavoda kot pa v zavodu? Ali ne bi mogli tudi za takšno dekletko reči, da je zunaj zavoda sicer imela svobodo do popivanja in svobodo do potepanja in promiskuitetnih odnosov, ni pa se osvobodila odvisnosti od alkohola, od prosjačenja za ljubezen in kruh. Prav tako lahko čvorimo, da so bili njeni odnosi s soljudmi v sarskem domu za-

res svobodni odnosi, ki so temeljili na poveza-
vi človeka s človekom. Prej bi verjeli, da so
bili ti odnosi, ki so temeljili na pravici "lo-
čenih individumov, ki so si vzeli pravico se-
bične koristi. To je meščansko razumevanje svo-
bode: delam, kar hočem. Vojan Rus pravi, da me-
ščanska ideologija pri tem prezre glavni kriterij
svobode: vsestranski, celoviti razvoj človeka,
vsestransko gibanje človeških sil, katerega del
je tudi dejanska svoboda. Meščansko stališče po-
pularizira kot "svoboda" to, da se mora uresniči-
ti katerikoli želja, katerikoli gon po prisva-
janju (karkoli se mi zahoče), in to popolnoma
brez zveze s človeško celovitostjo in, seveda,
pogosto tudi v najostrejšem nasprotju z njo. Za-
to je izkoriščevalsko-lastniško pojmovanje svo-
bode tisti idejni, duhovni most, ki omogoča su-
ženstvo ljudi in vladavino stvari. To je modro-
vanje: podredimo se katerikoli stvari, ki je zbu-
dila trenutno poželenje in ki se je lahko pravno
polastimo (pa naj bo materialna dobrina ali vsa
življenjska vsebina samega sebe ali drugega). S
tem pa se je človeka polastila družbena in člo-
veška metafizika: lastniška odtujenost.

Zdaj lahko na naslovno vprašanje odgovorimo s
protivprašanjem: ali ima tudi otrok z motnjami
vedenja in osebnosti pravico do zakladnice gene-
racijskih izkušenj, ali pa mu bomo dostop do te
zakladnice preprečili mi - dodobra založeni z za-
kladi - v imenu neke naše vrednote (zaklada svo-
bode, ki ga še nismo stlačili povsem v žep), ki
smo jo abstraktno absolutizirali tudi kot vred-
noto za otrokovo situacijo? Takšna zaslepljenost
z lastnimi potrebami me spominja na anekdoto, ko
so lačni podložniki prišli h kraljici potožiti, da
nimajo kruha, ona pa jih je z začudnim nerazume-
vanjem pobarala: "Zakaj vendar potem ne jeste po-
tice?"

Skratka, omogočiti mlademu človeku svobodo, pomeni v vzgojnih zavodih pripeljati ga iz stihijskega sveta osamljenih posameznikov v svet človeške skupnosti in mu v tej skupnosti omogočiti, da se vsestransko izoblikuje. Kadar je mladostnik močnejše ogrožen in če ne gre drugače, tudi s kratkotrajnim odvzemom prostosti, kajti tudi on ima pravico do vzgoje.

Vse, kar smo povedali v zvezi z osebno svobodo in zavodsko prisilo, pa, seveda, ni apologija prisile. V vzgojnih zavodih se zelo dobro zavedamo, in večkrat to tudi občutimo na svoji koži, kako neuspešna in nevarna zna biti kakršnakoli prisila - tudi vsiljena pomoč. Zato podpiramo vse oblike izvenzavodskih tretmanov, kadar so le mogoči in kadar so, seveda, organizirani. Ker pa po naših in tujih izkušnjah kaže, da bodo vedno določene kategorije mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti in mladolenih prestopnikov, ki jim ne bo moč pomagati v izvenzavodskih oblikah obravnavanja, je naloga zavodov, da še naprej raziskujejo vse mogoče oblike transformiranja, doživljaja prisile pri mladostniku, ko je oddan v zavod, v zavest o nujnosti in koristnosti takega ukrepa zanj.

- c) Ali je ob vse večji relativnosti in spreminjanju moralnih norm možno in koristno te norme mladostniku privzgjajati in ali ni človekova moralnost spontana in neodvisna od vzgoje, izkušenj, dejavnosti?

Etični relativizem kot etični absolutizem sta dve vrsti vrednostno - normativne metafizike. Absolutizem postavlja vse glavne vrednote iz območja empiričnega, spremenljivega človeka in njegovega spremenljivega okolja. Danes etični absolutizem gojijo le v strogo religioznih krogih in v nekaterih totalitarnih političnih sistemih. Ker absolutizem ni upošteval človeške prakse in človeš-

kih interesov, ustvarja ugodna tla za - danes
modernejši - etični relativizem.

Relativizem pa - pravi Vojan Rus v knjigi "Etika
in socializem" - spet zaide v protislovje in sle-
po ulico, ker vedno znova trči ob dokaze, da je
v svetu nekaj skupnega, vrednega, bistvenega. Ta-
ko lahko subjektivizem pripravlja tla za moderni
absolutizem v obliki subjektivizma in apriorizma.

"Samo življenje pa človeku pokaže, da je neodgo-
voren do svoje lastne kozmične obdarjenosti, do
svoje lastne biti, če se obnaša kot neodgovoren
otrok, ki se sam pred seboj izgovarja na absolut-
no enostransko bitje ali na subjektivistično apri-
ornost." (Vojan Rus).

Če pa se človek zaveda, da se dobro in zlo spočne
v človeških situacijah, v katerih tudi sam sode-
luje, potem se zave, da je njegova sreča v moral-
nem dejanju, s katerim skupaj z drugimi razširja
do optimuma možnosti sebi in drugim za celovitej-
še, polnejše življenje. O tem ne bi pisal, če ne
bi vzgojni zavodi doživljali toliko ciničnih ob-
tožb s strani "relativistov", češ, da zganjamo
etični absolutizem.

Tisto, s čimer skušamo preseči obe vrsti vred-
nostno - normativne metafizike, je dajavna etika.
S čimer hočemo preseči sholastično vprašanje
človekove determeniranosti oziroma nedetermi-
ranosti, svobodnosti oziroma nesvobodnosti, vpra-
šanje, kaj je družbeni interes in kaj posamez-
nikov, vprašanje, ali je gojenka subjekt ali ob-
jekt vzgoje, ali prilagajamo gojenke v etičnem
ali konformističnem smislu itd., pa rešujemo z
dejavno vzgojo.

2. Po poskusu razreševanja opisanih dilem so izhodišča za izbor teorij in izhodišča za vzgojno delo jasnejša. Zavračali bomo tiste teorije v vzgoji, porevzgoji in psihoterapiji, ki postavljajo osebnost v razvoju, osebnost z motnjami ali osebnost z odklonskim vedenjem v vlogo golega objekta. Morda je bolje reči: Odklanjali bomo tiste elemente v takšnih teorijah, ki bi nas pripeljali do vzgojnih akcij, s katerimi bi reducirali osebnost v vlogo golega objekta. Klasična psihoanaliza in klasični behaviorizem sta tipična predstavnika takega pristopa k človeku in njegovim problemom. (Povsem smo odvisni od iracionalnih nagonov oziroma povsem nas nadzorujejo zunanji dražljaji.) Kot reakcija na te preveč deterministične teorije so se pojavile druge, ki vračajo subjektu vlogo akterja, največkrat, žal, ne vključujoč dialektičnega razumevanja "subjekt-objekt" relacije, ne razumevajoč dela in dejavnosti kot sinteze osebnosti z materialnim in družbenim okoljem. Gre za vse tiste utopično - idealistične koncepcije o človekovi osebnosti, njegovi absolutni svobodi odločanja, samouresničevanja itd., ki jih sicer benevolentno gojijo eksistencialistične teorije osebnosti in terapije, razne neopsihoanalitične teorije, prav tako "humaniistična psihologija". Tudi neobehaviorizem se skuša izogniti zanemarjanju subjekta s tehnikami samoktrole, manipuliranja z okoljem itd.

S pedagoškega oziroma psihološkega vidika so te teorije osebnosti sodobnejše od klasične psihoanalize in behaviorizma, ker vračajo ponovno vlogo človekovi zavestni dejavnosti. Vrnile so vlogo subjektovi zavestni dejavnosti, prinesle so nova spoznanja o človekovi duševnosti in vedenju, od katerih nekatera uporabljamo tudi v vzgojnoizobraževalnem delu v organizaciji za usposabljanje, vendar so neodvisnost osebnostne rasti, samoak-

tualizacije, sreče itd. od objektivnega okolja tako poudarjene, da se včasih približujejo pravemu solipsizmu. Manjka jim razumevanja dialektičnega odnosa "subjekt-objekt", "posameznik-družba", "svoboda-nujnost", "vzgoja-samovzgoja".

Rekli smo, da te dileme preraščamo z dejavno vzgojo. Dejavna vzgoja ima v DVVG dva pomena, prvi pomen se nanaša na gojenke. Pomeni z vzgojo preko dela, ustvarjalnosti, samovzgoje (primerno dekletovi stopnji osebnostne in socialne zrelosti, sposobnosti za samovzgojo, njeni ustvarjalni potenci, njenim konstitucionalnim značilnostim, njenim izkušnjam v preteklosti) razkriti gojenki svobodo v delovnem, kulturnem in družbenem delovanju. Vedno v delovanju k nekemu cilju. Tudi, če je v začetku cilj primitiven, kot npr. cilj čimprej priti iz zavoda, mora k temu cilju napredovati tudi ona sama s svojo lastno dejavnostjo. S tem ne bo dosegla le cilja, ampak bo doživela tudi svoje človečno ustvarjalno bistvo. (Ni važno, na kako nizkem umskem ali osebnostno zrelostnem nivoju so cilji in njena dejavnost.) Takšno razkritje naj bi dekletu zaščitilo pred porabniško "svobodo", kjer gre za malomeščansko razumevanje svobode sebičnega človeka - človeka, ki ne pozna svobode dela in ustvarjanja, ampak se lahko "svobodno" odloči, da ne bo delal, prav tako ne pozna osvobojenosti od mamil ampak "svobodno uživa" mamila, skratka, zaščititi jo pred usodnimi posledicami nerealnega dožemanja svobode brez odgovornosti.

Drugi pomen "dejavne vzgoje" se nanaša na delo strokovnih delavcev - vzgojiteljev. Vzgojitelju je osnovno merilo vrednosti njegovega dela praksa. Še tako dobro poznavanje dobre teorije je nezadostno. Še tako lepo pripovedovanje, kaj in kako bi bilo treba delati, ali kaj in kako dela, je nezadostno. Sicer opremljen s teorijami

usmerja svojo vzgojno dejavnost, a se ne drži
togo teorij, čim mu praksa pokaže, da v dani si-
tuaciji gojenki ni v korist.

To je pristop, ki nam omogoča široko, čeprav se-
lektivno razgledovanje po raznih razvojnih teo-
rijah, teorijah osebnosti, omogoča nam izbor
raznih psiholoških in pedagoških pristopov, te-
rapevtskih in svetovalnih metod in tehnik, ne
da bi pri tem zapadli v ateoretični pragmatizem
in še manj v tisti neproduktivni eklekticizem,
ki predstavlja le načičkano okraševanje zasta-
rele prakse.

2. Kako s pomočjo prakse združujemo različna teo-
retična spoznanja o mladostniku z MVO.

Oglejmo si na kratko preko nekaterih problemov,
kako uporabljamo elemente raznih teorij.

- a) Iskanje humanih, ustreznih in učinkovitih
postopkov

Če vzamemo delo (dejavnost) kot tipično
splošno človeško vrednoto, ki ni le sredstvo
za doseg cilja (materialnega blagostanja),
če "je delo ustvarilo človeka", če je delo
tisto, ki omogoča individualno izkazovanje
življenja, če v "svoji individualni dejavnosti
neposredno potrjujemo in udejanjamo svoje res-
nično bistvo, svoje človeško in svoje skupno
bistvo", če je človek generično bitje, ki
svoje izkustvo izoblikuje heteronomno in
avtonomno, potem moramo poiskati vodila za
človečno vzgojno delo v teorijah, ki vidijo
človekovo srečo v dejavnem spreminjanju sve-
ta okrog sebe in s tem sebe, ki upoštevajo
tako objektivno in subjektivno resničnost,
jemljejo prakso kot najvišji kriterij res-
nice, tako za uspešnost gojenkine samovzgo-
je kot za ustreznost vzgojiteljevega dela.

Človečna (humana) dejavna vzgoja je torej vzajemno delo (ne brbljanje o delu) gojenke in vzgojitelja, s katerim skuša vzgojitelj posredovati gojenki izkustvo generacij na način, ki je ustrezen njenemu psihofizičnemu razvoju, gojenka pa posredovano izkustvo dejavno vključuje (kar pomeni selektivno, saj njena konkretna praksa izloči, kar je neuporabno) v svoje osebno izkustvo. S takim delom si oba, vzgojitelj in gojenka, šele omogočata polnejše življenje. Ne pa, kot nekateri mislijo, da si z medsebojnim vplivanjem in z vzajemnim delom omejujeta osebno svobodo.

Po dolgi odisejadi iskanja med različnimi teorijami smo v Dekliškem vzgajališču oblikovali splošni pristop (vpisan pod II/1), ki predstavlja humano realistično in dejavno vzgojo. Je nekoliko modificirana realnostna terapija W. Glasserja, ki je v razlagi človeškega vedenja teleološko-dinamična (Allport, Maslow, Fromm), v terapevtskem postopku pa izrazito dejavna.

Glasser domneva, da težave pri človeku nastajajo, kadar človek specifično človeških potreb ne zadovoljuje na odgovoren, realističen način ("človek ne ravna neodgovorno zato, ker je duševno bolan, ampak je duševno bolan zato, ker ravna neodgovorno"). Osnovne značilnosti samega terapevtskega postopka so: vzpostavitev vzajemnega prijateljskega odnosa med gojenko in vzgojiteljem, gojenkino uvidevanje lastnih ciljev in iskanja skupaj z vzgojiteljem odgovorne realistične poti do teh ciljev, izdelava načrta ter vzgojiteljeva stalna podpora gojenki, ko premaguje pot k svojemu cilju. Kaznovanja ali poniževanja ta pristop ne pozna, ker je povsem v neskladju z vzajemnim odnosom in potrebami gojenke. Pri mnogih dekletih lahko opazimo, da so se identificirale z življenjsko neuspešnostjo in kaznovanje lahko

samo utrjuje njihovo "negativno identiteto". Tisto, kar v zvezi s teorijo kritiki DVVG običajno pomešajo, so "naravne posledice" nekega gojenkega vedenja na eni strani in na drugi strani kaznovanje. Vendar mi menimo, da so naravne posledice - četudi negativne - koristna povratna informacija nekemu, ki neustrezno zadovoljuje svoje potrebe. Odstranjevanje vseh negativnih posledic, ki slede nekemu neodgovornemu vedenju, je prav tako v neskladju z zahtevo, da naj bi praksa dala posamezniku povratno informacijo o vrednosti, ki ga ima njegovo delovanje zanj samega.

Poznavalci realnostne terapije pravijo, da je - za razliko od konvencionalnih psihodinamičnih terapij, ki so bolj uspešne pri bogatih, inteligentnih osebah in osebah s pozitivno identifikacijo, - uspešna tudi pri prestopnikih hlepotnežih, pri problematiki, ki se pojavlja pri revnejših slojih. V knjigi "Šole brez neuspešnih učencev" se Glasser zelo približa našim težnjam po čim manjšem osipu v osnovni šoli in po zmanjševanju škode, ki jo napravimo otroku s svojo storilnostno naravnostjo; škodo, ki jo napravimo posebno mladini revnejših slojev, pa tudi tistim, ki izhajajo iz neurejenih socialnih in družinskih razmer. Gre za pristop, ki terja, da gojenka z lastno aktivnostjo razvije samospoštovanje in pozitivno identiteto, manj pa zato, da bi s storilnostnim hlastanjem dosegala cilje, ki so jih postavili drugi.

- b) Razlikovanje razvojnih stopenj glede na obvladovanje kompleksnosti okolja

Pod II/2 smo opisali stopnje osebnostne in socialne zrelosti. Gre za razvojne stopnje otrokovega obvladovanja različnih nivojev kompleksnosti okolja oziroma različnih stopenj strukturiranosti vzgojnih programov, ki so jih - na osnovi klasične Kurt Leewinove formule, da je vedenje funkcija

osebnosti in okolja ($B = \{ (P, E) \}$) - opisali D.E. Hunt in drugi.

Stopnje osebnostne socialne zrelosti določa število in raznovrstnost informacijskih komponent v okolju, ki jih posameznik še lahko razume oziroma vrednostno dojame. Čim nižja je stopnja zrelosti, tem višja strukturiranost je potrebna, kar pomeni, da morajo biti elementi okolja že v naprej precej pripravljene in to na organiziran in dosleden način. Tako so ugotovili, da otroci na nižji stopnji zrelosti rabijo visoko stopnjo nadzora, reda, zahteve, ki jih postavljamo pred njih, morajo biti jasne, rabijo stalno pomoč, če damo takemu otroku preveč avtonomnosti, se zgubi, svetovanje v zvezi z osebnostnimi motnjami je pri takih otrokih ponavadi nekoristno.

Obratno pa rabi otrok z visoko stopnjo zrelosti malo nadzora, malo v naprej določenega reda in organiziranosti dneva, toda veliko avtonomnosti, svetovalni pogovori pa lahko takim otrokom koristijo.

Osebnostno socialno zrelost ter določitev bolj ali manj strukturiranega programa za vsako posameznico je pomembna, ker v primeru, če pripravimo zrelemu dekletu preveč strukturiran program, ne napreduje, medtem ko dekleta na nižji zrelostni stopnji ne more vzgojno napredovati, če ji pripravimo premalo strukturiran program.

Tako se ponuja odgovor na stalno kolebanje v SRS o tem, ali predstavljajo zavodi preozek ali preširok okvir za vzgojo in prevzgojo otroka in mladostnika z MVO. Da in ne. Za nekatere otroke so to res preozki okviri, za druge so lahko celo preširoki in za tretje pravi!

Ker je Dekliško vzgajališče v Višnji gori praktično poleg dveh oddelkov v PMD edini vzgojni zavod za adolescentna dekleta, smo morali nujno

znotraj zavoda pripraviti več stopenj strukturiranosti programov, v preteklosti bolj v smislu odprtosti - zaprtosti posameznih skupin znotraj zavoda, zdaj pa v smislu večje oziroma manjše strukturiranosti programov.

c) Razlikovanje razvojnih stopenj moralnega presojanja

O tem le na kratko, ker delo na osnovi tega razlikovanja le načrtujemo, delno pa diferencirano obravnavanje različnih stopenj osebno - socialne zrelosti (II/2) že vsebuje neke elemente nalog, ki smo si jih zastavili glede moralnega presojanja (gre za L. Kohlbergove zamisli razvoja moralnega presojanja, ki so oprte na Piagetove raziskave otrokovega kognitivnega razvoja).

Čemu kognitivističen pristop k moralnim normam? Ali s tem odstopamo od prepričanja, da je prava moralnost moralna akcija? Ne. "Le atomarni moralni akt predstavlja integralni moralni fenomen, ki ga "čista" sodba ali moralno čustvo ali moralna stališča itd. sploh ne morejo predstavljati." (Vojan Rus, "Etika in socializem"). Vsekakor pa moralno dejanje vse te aspekte vsebuje. Zato menimo, da je v vzgoji potrebno gojiti vse aspekte, ki povečajo verjetnost, da bo posameznik opravil čimveč moralnih dejanj.

Dejavni in emotivni aspekt zajema v DVVG "splošni pristop" h gojenki s poudarjanjem prijateljstva in s toplino ter z zavzetostjo, ki se kaže tudi s tem, da gojenka pri vzgojitelju ne naleti na spogledljivo popuščanje (kar vse pogosteje srečujemo kot surogat za permissivno vzgojo).

Kognitivnega aspekta moralne vzgoje doslej v DVVG še nismo znali izkoristiti. Vse prerado se dogaja, da zaradi pridiganja naletimo na odpor pri dekletih, namesto da bi dosegli vedno zre-

lejšje moralno presojanje. Da bi to preprečili, pripravljamo posebne vaje moralnega presojanja, s katerimi bi deklice napredovalo od stopnje do stopnje moralnega razvoja, kot ga razume L. Kohlberg. Predpostavljamo, da mnogi te stopnje poznate in jih bomo zato samo na kratko opisali.

Predkonvencionalna raven

1. stopnja: Moralni smo zaradi ubogljivosti in iz strahu.
2. stopnja: Naivno egoistična orientacija: pravilno je tisto, kar zadovoljuje moje potrebe, naivno razumevanje enakopravnosti in orientacija k "daj - dam" komuniciranju.

Konvencionalna raven

3. stopnja: Moralnost, kot jo razume "pridkan fantek". Kar storim, storim zato, da bom izzval priznanje, da bom ugajal.
4. stopnja: Izvor moralnosti na tej stopnji izhaja iz prepričanja, da red mora biti, svoje dolžnosti je treba opraviti, avtoritete je treba spoštovati, vse to je samo po sebi razumljivo.

Postkonvencionalna raven

5. stopnja: Zakonsko-pogodbeno razumevanje moralnosti. Zakoni in pravila so zato, da se ljudje lahko medsebojno sporazumejo. Dolžnost se tu definira v terminih pogodbe, s katero se izogibljemo kakršnegakoli kršenja pravic drugih, želja večine in splošnih koristi.
6. stopnja: Ozaveščena, načelna orientacija. Tu naša moralna dejanja ne krmarimo le na splošno sprejetih družbenih pravilih, ampak tudi na načelih, ki

nam predstavljajo univerzalnost in osebno istovetnost. Moralni smo zaradi lastne vesti, zaradi medsebojnega spoštovanja in zaupanja.

d) Razlikovanje glede odzivnosti na vzgojne vplive

Aktivacijske teorije osebnosti, ki imajo predhodnikav Pavlovu in njegovih naslednikih (orientacijski refleks, orientacijsko vedenje), pa v K.S. Lashley-u, ki je ugotovil, da tudi specifična možganska dejavnost ni mogoča brez neke potrebne stopnje splošne aktiviranosti nevronov, govore danes o nujni ravni čuječnosti, ki šele omogoča pojavljanje in potek normalnih psihičnih procesov in funkcij.

Po H.J. Eysencku in G. Claridgeju obstojata dve sicer povezani - a ne povsem identični - komponenti sistema vzburjanja: aktivacija "kortikalne" čuječnosti in aktivacija središč "avtonomnega" vzburjanja. Aktivacija kortikalne čuječnosti je odvisna od tega, ali prevladujejo (domnevno v retikularni formaciji) ekscitacijski ali inhibicijski procesi. Če močno prevladujejo ekscitacijski procesi, je korteks takšne osebe skoraj v stalni čuječnosti in takšne osebe se vedejo tipično intravertirano. To so tihe samotarske vrste oseb, introspektivne, raje imajo knjige kot ljudi, do ljudi so rezervirane in distancirane, imajo malo intimnih prijateljev. Nagnjene so k temu, da načrtujejo daleč naprej in ne zaupajo impulzom trenutka. Ne marajo močnih vzburjenj, zadeve vsakodnevnega življenja jemljejo dokaj resno, rade imajo dobro urejen način življenja. Čustva strogo kontrolirajo, redko se vedejo agresivno in ne zgubljujejo zlahka potrpežljivosti. So zanesljive, vendar nekako pesimistične osebe, veliko pozornosti posvečajo etičnim normam.

Če prevladujejo inhibicijski procesi, je možganska skorja "premalo" čuječna, takšne osebe iščejo močnejših vzpodbud in se zato vedejo kot tipične ekstrovertirane osebe. Takšne osebe so družabne, rade imajo zabave, veliko prijateljev, potrebujejo druge ljudi, s katerimi se pogovarjajo, niso preveč navdušeni za njige, tudi študirajo neradi sami. Hrepene po vzburjenjih, pustolovščinah, v katerih se pogosto po nepotrebem izpostavljajo. Delujejo po navdihu trenutka in impulzivno. Radi se šalijo na račun drugega, na zbadanje drugih imajo takoj pripravljen odgovor. Radi imajo spremembe, so brezskrbni, življenje jemljejo z lahke strani, so optimistični, živijo po pravilu: smej se in uživaj. Radi se gibljejo, radi nekaj počenjajo, hitro zgubijo potrpljenje. Čustev ne kontrolirajo najbolje.

Kako vpliva večja ali manjša vzburljivost središč avtonomnega živčnega sistema? (AŽS). Ob besu ali strahu simpatični del AŽS vpliva na povečanje srčnega utripa, na znojenje in celo vrsto drugih telesnih pojavov, ki jih čez čas parasimpatični del AŽS odpravi. Pri osebah z večjo vzburljivostjo središč AŽS se pojavljajo močni, dolgo trajajoči telesni korelati emocij in takšne osebe se vedejo neuravnovešeno in dezintegrirano. Osebe z manjšo vzburljivostjo AŽS pa v istih življenjskih pogojih ostajajo "hladnokrvne" in se vedejo uravnovešeno.

Poleg teh dveh osebnostnih razsežnosti: introvertiranosti - ekstraventiranosti, uravnovešenosti - neuravnovešenosti Eysenck govori še o razsežnosti bolj ali manj toge naravnosti (psihotizma), ki domnevno bazira na hormonalnem sistemu (na različnem ravnovesju androgena / estrogena).

Zakaj, menimo, da je tovrstno razlikovanje pomembno za vzgojo?

- Zato, ker nas približno orientira, kako intenzivni in kako gosti naj bodo vzgojni vplivi. Ljudje se mnogokrat čudimo, kako z istimi postopki pri enem otroku vzbudimo normalni osebnostni razvoj, pri drugem se prično kazati pretirane plahosti in pretirane ubogljivosti, pomanjkanje zdravega uveljavljanja svojih potreb; tretji pa se vede, kot da ga sploh nihče ni vzgajal. Ob isti vzgoji je težko razložiti tako različne rezultate. Tu nam lahko pomagajo podatki aktivacijskih teorij.

Če obstajajo pri ljudeh različne stopnje čuječnosti možganske skorje in s tem večja ali manjša odzivnost na isto intenziteto zunanjih vplivov, potem lahko domnevamo, da je prvi otrok povprečno odziven in je bil zato njegov odziv na običajne vzgojne vplive normalen. Pri drugem otroku prevladujejo ekscitacijski procesi, otrok se pretirano odziva na zunanje vzpodbude (Eysenck bi rekel: je pretirano kondiciabilen) in običajna vzgoja z vsakdanjimi prepovedmi ga lahko povsem imobilizira. Tretji otrok s prevladujočimi inhibitorynimi procesi - torej s slabšo čuječnostjo in slabšo odzivnostjo vsakdanjih vzgojnih prijemov sploh ne registrira. Zato ni čudno, da se vede, kot da se ni nikoli srečal z vzgojo.

Če torej nočemo škodovati otrokom in mladostnikom, je treba razlikovati različne stopnje njihove odzivnosti in tej odzivnosti prilagoditi intenziteto in frekvenco vzgojnih vplivov.

Dobri pedagogi sicer intuitivno začutijo, kako je treba ravnati z različno odzivnimi otroki. Vendar obstoje vsaj dve nevarnosti, prva, da

jih zapelje enako ravnanje z vsemi otroki, druga nevarnost je, da pedagogi ocenjujejo odzivnost otrok glede na stopnjo odzivnosti svoje lastne osebnosti. Morda je tudi v tem iskati slabšo uspešnost delavcev, ki delajo z otroki in mladostniki z motnjami vedenja in osebnosti. Vedenjsko moteni so namreč najpogosteje osebnosti z manjšo odzivnostjo, za socialne poklice pa se odločamo običajno ljudje z nadpovprečno odzivnostjo in ko pripisujejo tudi vedenjsko motenim osebam isto odzivnost ter temu primeren tudi pristop, je neuspeh zagotovljen.

- Zanimivost Eysenckovih ugotovitev je tudi v tem, da osebnostni razsežnosti intra-ekstravertiranosti in nevrotizma ne dovoljujeta enodimenzionalnega tolmačenja intravertnosti kot stanja pred prebojem nevrotičnih simptomov, torej kot neke predstopnje nevrotičnosti. (Podobno po tej teoriji ne moremo psihotičnih motenj videti na še skrajnejšem delu iste dimenzije: normalnost - intravertnost - nevrotičnost - psihotičnost.)

Tako tudi na vedenjske motnje ne gledamo le kot na hujšo obliko osebnostnih motenj. Za vedenjske in osebnostne motnje je značilna skupna razsežnost emocionalne labilnosti, toda tisto, kar razceplja osebnostne in vedenjske motnje, je dimenzija intraekstravertnosti. Bolj ko se neka oseba približuje intravertni skrajnosti, bolj jasno se kažejo osebnostne motnje s počutji krivde, počutji manjvrednosti, anksioznost, introspektivna razglabljanja o sebi itd.

Bolj ko se oseba približuje ekstravertni skrajnosti, bolj jasne so vedenjske motnje, težave v koncentraciji, lagodnost, površnost, impulzivnost. Če pa gre pri isti osebi še za visoko stopnjo toge naravnosti, se pojavlja tudi ču-

stvena hladnost (poleg impulzivnosti), nesposobnost empatije, agresivnost itd.

Tako razločevanje stopenj odzivnosti nam v Dekliškem vzgajališču pomaga pri odmerjanju intenzitete in frekvence vzgojnih vplivov, kar variramo s tem, da dela z gojenko, npr. eden ali več vzgojiteljev, da v individualnih načrtih planiramo ustrezno število pogovorov na teden, da oblike pogovorov prilagajamo stopnji odzivnosti od oblik psihoterapije v konvencionalnem kliničnem smislu do skupinskega, intenzivnega prepričevanja posameznice.

C) V kakšni zvezi sta strokovnost in odprtost vzgojnega zavoda?

Vprašanje smo zastavili zato, ker bi radi pokazali na nekaj vsakdanjih zmot v zvezi s tema dvema pojmom, zmot, ki nas lahko drago stanejo, če bomo na njih gradili prihodnost tega področja.

Mislimo, da strokovnosti dela in odprtosti ne moremo enačiti. Zavod je lahko povsem odprt, toda to ne zagotavlja avtomatično strokovnosti dela v njem. Zavod je lahko tudi zelo zaprt in to prav tako avtomatično ne pomeni, da se v njem ne dela strokovno ali pa da je zaprtost posledica nestrokovnih odločitev. V miselnosti ljudi pri nas je nekakšna hierarhija strokovnosti v institucijah: najbolj strokovno je delo v svetovalnicah, kamor pridejo svetovanci sami (ali s starši), potem je strožji nadzor, disciplinski center, potem vzgojni zavodi (najslabše je Dekliško vzgajališče, ker je najbolj zaprto), potem Prevzgojni dom Radeče (včasih rečemo, da že bolj strokovno dela od DVVG, ker gredo fantje tam lahko večkrat domov kot dekleta v DVVG, potem celjski pisker itd.

Morda je tudi res prišlo do takšnih razlik v strokovnosti med omenjenimi organizacijami, toda to je bolj posledica javnega mnenja, ki vpliva na strokovnjake, da se odločajo prej za "strokovnejše" institucije, kot pa direktna posledica zaprtosti zavoda.

Mi ne branimo zaprtosti zavoda. Trdimo pa, da bomo morali v Sloveniji - tako kot drugod po svetu - zgraditi celo vrsto (kontinuum) organiziranega dela z otroki in mladostniki z motnjami vedenja in osebnosti od organizirane pomoči mladostniku v družini, disciplinskih centrih, odprtih vzgojnih zavodih, v polodprtih VZ, v polodprtih prevzgojnih domovih, v zaprtih prevzgojnih domovih itd. Priznajmo si: tisto, kar nam gre najslabše od rok, je organizacija pomoči doma, pomoč družini, skrb in pomoč v krajevnih skupnostih, dobre svetovalnice v vseh večjih krajih, vzgoja večjega števila prostovoljnih delavcev itd. Nikogar s tem ne obtožujem, da je kriv za tako stanje. Stanje le ugotavljam. Hkrati pa bi rad opozoril na nevarnost, ki smo se je DVVG zavedli ob lanskoletni ostri kritiki naše organizacije za usposabljanje. Upravičena nejevolja strokovnjakov, ker se problematika motenj vedenja in osebnosti ne rešuje v "odprtejših" okoliščinah (zunaj institucij), lahko dobi svoji iracionalni odvod prav v strelovodu katere od obstoječih institucij. Seveda, povzročanje težav instituciji še ne pomeni izboljšave strokovnega dela zunaj institucij.

Deinstitucionalizacija pomoči otrokom in mladostnikom z MVO je velika ideja. Toda kot vse dobre ideje ima tudi ta svoje meje. Če smo prepričani - in čas je že, da smo - da je strokovna in splošna človeška pomoč otrokom in mladostnikom z motnjami vedenja in osebnosti v krajev-

nih skupnostih možna in nujna, še ne pomeni, da moramo iz vzgojnih zavodov napraviti krajevne skupnosti.

V državi New York so se leta 1971 lotili deinstitucionalizacije. Kapaciteto za pet tisoč mladostnikov so skrčili na kapaciteto le za 375 mladostnikov. Ameriško bogato pripravljene na terenu so pričakali armado mladostnikov in uspeli. Skoraj uspeli. Kakšnih 10 % do 12 % mladostnikov, ki so bili obravnavani izven zavodov, je zaradi napačne razvrščenosti zelo motilo programe v krajevnih skupnostih in v taki meri ogrožalo prebivalstvo, da se je v zadnjem času spet pojavil hud pritisk s strani javnosti, češ, da je treba vse mladostnike s težavami vtakniti v zavode, mladostnikom - prestopnikom pa soditi enako kot odraslim za enake prekrške.

Thomas Mullen (ZDA) je rekel s tem v zvezi v govoru na srečanju Združenja državnih vzgojnih zavodov in ustanov, ki ga je naslovil deinstitucionalizacija - navdušenje in streznitev:

"Napako smo storili, ko smo obrnili hrbet širokemu in prepotrebneemu znanju, ki se je nakopičilo na področju vzgojnih zavodov. Preprosto se je ob deinstitucionalizaciji pojavila polarizacija. "Dobri ljudje" so bili tisti, ki so zahtevali, da se zavodi zapro, "hudobni" pa so bili tisti, ki so bili iz vzgojnih zavodov in njihovih idej ni bilo vredno poslušati. ... Mi moramo priznati, da obstoje mladostniki, za katere je potrebno ustanoviti zavode zaprtega tipa zato, da bomo zaščitili njih kot tudi okolico. Moramo tudi priznati, da so mladostniki, ki jih moramo odstraniti iz krajevne skupnosti, iz družine. Spoznati moramo, da ni nič umazanega, če osebje zahteva red, disciplino, dosledno programiranje, da ni nič slabega niti neustreznega, če osebje postavi

pred mladostnika pozitivna pričakovanja itd. Tega ne smemo mešati z zanemarjanjem ali zlorabo mladostnikov. Le tako bomo lahko pomagali ideji deinstitucionalizacije, da se ne bo izkazala kot neustrezna za dosego ciljev pri večini populacije otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti."

Torej citirani avtor želi povedati, da moramo paziti, da v ustanove zaprtega tipa ne razvrščamo otrok in mladostnikov, ki takšnega pristopa ne rabijo. Prav tako pa hoče povedati, da ne smemo namestiti v odprte vrste programov tistih mladostnikov, ki jim s takšnimi programi ne moremo koristiti.

Mislím, da je tudi za Slovenijo potrebno, da se izdela sistem, v katerem bomo pravočasno in strokovno čimbolj utemeljeno lahko ugotavljali, katere kategorije motenj (in v katerih okoliščinah) lahko obravnavamo zunaj institucij in katere ne. (Pri tem naj opozorim na študijo, ki je trajala trinajst let in je primerjala obravnave različnih kategorij mladostnikov v krajevnih skupnostih in v zavodih. Gre za študijo Community Treatment Project in o njem poroča M.Q. Warren v Criminal Justice and Behavior reviji, 1977.)

III. ŠE NEKAJ POSEBNOSTI ŽENSKÉ MLADINE Z MVO

V zvezi s posebnostmi adolescentne ženske mladine na tem področju bi rad opozoril na knjigo "Delinquency in Girls" avtorjev John Cowie, Valerie Cowie in Eliot Slater, kjer so zbrane študije o tej problematiki. Zdi se mi namreč, da to problematiko in njene posebnosti v Sloveniji premalo poznamo.

Tu naj opišem le posebnost populacije mladostnic z motnjami vedenja in osebnosti, ki se nam v DVVG zdi pomembna za razumevanje razlik v obravnavanju

deklet in fantov. (Očitano nam je bilo, da s tem, ko drugače obravnavamo dekleta kot fante, v bistvu zganjamo dvojno moralo.)

Trinajst, štirinajst ali petnajstletno dekle "na cesti" se znajde pred mnogo bolj kompleksnim okoljem kot fant iste starosti, pred nepri- merno večjim številom in raznovrstnostjo informacijskih komponent okolja.

Oglejmi si le nekatere: Vzemimo, da je čustvena obubožanost doma prisilila fanta in dekle na ce- sto. Oba sta na istem glede potreb. Rabita sred- stva za preživljanje in rabita čustveno oporo pri ljudeh.

Fant si bo s krajami, vlomi, goljufijami preskr- bel sredstva za preživljanje, čustveno oporo pa bo dobil pri vrstnikih s podobnimi težavami. Zna- čilno za fanta je, da bo pri tem stalno dobival signale od celotne družbe, da je njegovo početje v neskladju s splošnimi normami.

Dekle lahko obema potrebama zadosti na isti način. V začetku to običajno tudi je tako. Toda njej se kmalu odprejo druge možnosti - čustveno oporo dobi skoraj pri 1/4 prebivalstva (skoraj pri vseh odraslih moških). Pri ne tako redkih posameznikih dobi tudi sredstva za preživljanje, če le nudi spolne usluge.

Ni čudno, da je dekle zmedeno. Ne tako majhen del odrasle populacije, ki sicer predstavlja enega glavnih izvorov moralnih norm, je dvoletna - po eni strani spolnost prepoveduje na sto načinov, po drugi strani to spolnost prakticira na sto načinov. To je populacija, ki enkrat govori o zvestobi, o družinskem življenju, drugič pa stoka v naročju naše petnajstletnice.

Ali si lahko zamislimo, koliko nasprotujočih si informacij dobi takšno dekletce, če ga primerjamo

s 15-letnim fantičem, ki izmika jabolke na trgu, ker je lačen in ker se s tem postavlja pred vrstniki? No, najbrž si te razlike ni težko predstavljati. Bolj čudno je, zakaj se čudimo, da so mladostnice z motnjami vedenja in osebnosti tako težko dostopne! Po vsem tem najbrž takšna mladostnica razmišlja nekako takole:

- Odrasli, s katerimikoli normami, naj se gredo solit. Tako kot so dvoletni pri spolnosti, so dvoletni pri vseh drugih zadevah, ki jih razglašajo za vrednote (poštenost, enakopravnost, samoupravnost itd.).
- Jaz se lahko preživim brez kakršnekoli pomoči vzgojnih zavodov, svetovalnic, socialnih skrbstev itd.

Marsikdo morda zdaj poreče - pa naj se preživlja in živi po svoje. No, tu je treba spet pogledati uvodne strani tega spisa, kjer govorimo o svobodi, o človekovi odtujenosti. Seveda je res, da lahko skoraj vsa dekleta iz Dekliškega vzgajališča odpustimo, pa bodo vse preživele in tudi nobena od njih ne bo zares bistveno ogrozila naše družbe. S fanti z motnjami vedenja in osebnosti je drugače. Večkrat so nevarni in zato laže opravičujemo institucionalni tretman. Otroci z MVO vzbujajo sočutje v javnosti in zato, kadar ne najdemo boljših oblik, javnost tudi laže sprejme stroške njihovega bivanja v zavodih. Adolescentna dekleta niso niti nevarna niti vzbujajo sočutje. Prav zato pa mislim, da se kultura naše stroke tehta prav v odnosu do deklet. Stroški in napore služijo skoraj izključno odpravljanju njihove ogroženosti kot človeškega bitja.

IV. NEKAJ OSNOVNIH PROBLEMOV, KI BI JIH BILO TREBA V PRIHODNJE REŠITI

Poleg idejnih in strokovnih vprašanj, ki smo jih v tem spisu na kratko pretresli, je seveda še

cela vrsta praktičnih problemov, ki jih bomo tu le naštel.

1. Homogenizacija populacije po posameznih zavodih in s tem v zvezi
  - praktično (ne le teoretično) orientirana kategorizacija skupine motenj vedenja in osebnosti,
  - raziskave, ki bi za posamezne podkategorije MVO populacije odkrile najustreznejše vzgojno-terapevtske oblike dela z njimi, osebnostne strukture in značilnosti delavcev, ki lahko najboljše vplivajo na posamezne podkategorije in najustreznejšo vrsto institucije oziroma neinstitucionalne pomoči.
2. Iskanje novih oblik obravnavanja MVO, ne da bi pri tem zavrgli tisto, kar se je v dosedanjih oblikah pokazalo pozitivno.
3. Delati na metodologiji spremljanja in preverjanja rezultatov dela celotnega področja MVO problematike.
4. Pravočasnost pomoči in večja skladnost sodelovanja
  - med zavodi (možnosti hitrejših premestitev iz zavoda v zavod, strokovne izmenjave izkušenj med zavodi),
  - zavodi - druge institucije (upoštevanje sugestij, ki jih dajemo drug drugemu kot suverene strokovne in dobronamerne sugestije, hitrejši postopki na sodiščih, večje sodelovanje socialnih skrbstev v času vzgoje v vzg. zavodih, spremljanje individualnih načrtov, spremljanje gojenke na dopustih, predvsem pa

pripravljanje terena za dekletovo vrnitev, kot so družina, stanovanje, delo, prosti čas, pa tudi priprava prostovoljcev, ki bi trajneje in nevsiljivo spremljali mladostnico po odpustu),

- zavodi - javnost (ozaveščati javnost, da so izražanja negativnih čustev do institucij naše vrste največkrat odvod počutij krivde, odvod, ki nikogar ne rešuje, javnost lahko le pasivizira ali sprovoči na nerazumne akcije, delavce v vzgojnih zavodih pa frustrira).

5. Kadri

- a) Redni študij bi moral biti mnogo, mnogo bolj povezan s prakso.
- b) Nujnost permanentnega izobraževanja delavcev. (Študij ne more zaobjeti vseh posebnosti kategorij MVO niti vseh posebnosti konkretnega dela z njimi).

Leon LOJK, dipl. psiholog
ravnatelj Dekliškega
vzgojališča v Višnji gori

PREVZGOJNI DOM RADEČE

Dom je ustanovilo Ministrstvo za notranje zadeve SR Slovenije, 13. novembra 1951. S spremembo zakona o izvrševanju kazenskih sankcij je prešel 1. julija 1968 v sestav Republiškega sekretariata za pravošodje, upravo in proračun.

Zajema nekdanje samostanske objekte, ki so bili zgrajeni v 18. stoletju in kasneje večkrat obnovljeni. Po vojni so bila izvršena večja gradbena in vzdrževalna dela v letih 1954 - 1957 in 1968 - 1970.

PD Radeče je prevzgojna ustanova, ki izvaja vzgojni ukrep oddaje mladoletnikov v prevzgojni dom in je edina tovrstna ustanova v Sloveniji. Izvrševanje vzgojnega ukrepa oddaje v PD urejajo zvezni in republiški zakon, zakon o izvrševanju kazenskih sankcij ter na njegovi osnovi izdani podzakonski predpisi. Osnovno zakonsko določilo, kateremu so prilagojena vsa ostala določila in ki je še posebej poudarjeno pri ukrepu oddaje v PD, pove, da je osnovni namen pripraviti storilce kaznivih dejanj za življenje na prostosti, tako da bodo živeli v skladu s predpisi in z moralo socialistične samoupravne družbe.

Za izvajanje vzgojnega ukrepa oddaje v PD pa zvezni kazenski zakon še posebej določa, da je namen izvršitve vzgojnih ukrepov ta, da se mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z varstvom, pomočjo, nadzorstvom, strokovnim usposabljanjem in razvijanjem njihove osebne odgovornosti zagotovi vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj ter tako vpliva na njih, da v prihodnje ne bodo več izvrševali kaznivih dejanj. Vsi ostali nameni izvrševanja kazenskih sankcij (neposredna zaščita družbe pred storilci kaznivih dejanj, socialna in generalna prevencija)

so podrejeni opisanemu osnovnemu namenu.

V naš zavod prihajajo intenzivno moteni mladostniki in mlajši polnoletniki v starosti od 14 - 21 let na podlagi sklepov vseh slovenskih temeljnih sodišč. Večino teh so obravnavali že drugi vzgojni zavodi, vendarle brezuspešno in tako pomeni oddaja v PD poslednji poskus obravnave v vzgojnem zavodu.

V glavnem se tu sedimentira disocialna populacija. Le-to različni avtorji ne pojmujejo enotno, kar pa ne izključuje njenega bistva. Gre namreč za negativno potrjevanje samega sebe s težnjami po samokaznovanju. Kaj pa je negativno, določa družba. Pojem disocialnosti lahko prikažemo tudi z disharmoničnim odnosom so ljudi. Srečujemo se s populacijo, ki je neuspela, frustrirana in na vse načine izraža svoje nezadovoljstvo s seboj in okolico. Takšen posameznik se ne more umakniti na samotni otok in pobegniti v samoto svoje osebnosti. Rabi stik z ljudmi, družbo, četudi je ta za vse boleč.

Na osnovi teh značilnosti smo tudi izdelali koncept tretmana in prevzgojni program doma. Do Aichornovega eksperimenta (1925) je veljalo, da je mogoče s tovrstno motenimi pričakovati socializacijo le v trdnih, zunanjih okvirih, ki naj bi nadomestili manjkajoče notranje okvire in neizdelan ali mankajoč superego. Takšna naziranja so "strokovno" opravičevala represivno prakso v zaporih in popljševalnih ter prevzgojnih domovih.

Kasneje so še drugi avtorji dokazali, da je možno z modifikacijami terapevtskimi oblikami pri teh ljudeh doseči uspehe (Slavson, Redl, Klüwer, Maillox). Vsi so eksperimentirali v pogojih relativne svobode, v permisivni terapevtski atmosferi, na indirektni način. Ne nazadnje gre zasluga tudi eksperimentu v Logatcu, ki je s svojimi izhodišči položil pri nas temelje za sprejemanje permisivnosti kot antiteze splošno veljavnemu principu represije.

Permisivnost jemljemo torej kot metodo, ki je uporabna pri disocialnih osebnostih, s katerimi se tukaj srečujemo, Pomeni pa sledeče: "Zagotoviti dovolj širok življenjski in psihološki prostor, ki preprečuje, da bi se pri bazično frustriranih osebnostih še bolj utrjevali neprilagojeni vzorci vedenja". Represivna naravnost, ki je usmerjena zgolj na simptome, vodi nujno do frustracij in še bolj utrjuje togost, povečuje obrambne mehanizme, odpore do okolja in zmanjšuje frustrativno toleranco gojencev. Ker pa permisivni pristop naleti na odpore, ki se utemeljujejo na različne načine, je treba poudariti, da ga ne tolmačimo kot "laissez faire" sistem. Kot takšen bi lahko pripeljal do hudih skrajnosti, v povečanju disciplinskih problemov in tudi v utrjevanju nezaželenih osebnostnih potez pri mladostnikih. Obratno, šlo naj bi za dinamično širjenje življenjskega prostora, pri čemer se stalno upošteva dana populacijo, dane življenjske pogoje in stopnjo, do katere smo prišli, tako mladoletniki in tudi osebe, ki dela z njimi.

V PD Radeče je trenutno zaposlenih 85 delavcev, od tega 11 delavcev vzgojne službe (vzgojitelji, socialna delavka, pedagoški vodja-pomočnik upravnika, psiholog), 38 delavcev gospodarske enote (inštruktorji, učitelji praktičnega pouka, tehnično osebje), 11 PUO, 3 učitelji (vključno z upraviteljem šole), 12 delavcev oddelka splošnih zadev (upravno-administrativni delavci, računovodstvo) in upravnik zavoda. Dom ima skupno kapaciteto za namestitve 80 mladoletnikov (brez ukinitve MD - malega doma), ki še niso v celoti zasedene, saj je trenutno pri nas 56 mladoletnikov (teoretično 64, a to so tisti, ki so že v priporu, rejniških družinah, a se vodijo še pri nas.). Porazdeljeni so v 5 vzgojnih skupin, ki so razen ene (5. skupina je zaprta) polodprtega tipa. To naj bi pomenilo, da so mladostniki v stavbi, kjer je vsak izhod do

delovnih in športnih objektov mogoč le preko nadzorovanih vrat. Odprti oddelek smo zaradi stabilizacijskih ukrepov ob malem številu gojencev zaprli. V zaprti skupini pa so gojenci, ki redno begajo in potrebujejo večji nadzor. Zaradi specifičnih obrambnih mehanizmov, ki se javljajo pri naših gojencih, dajemo prednost skupinskim oblikam dela. Male skupine (8-12) imajo prednost pred individualnim kontaktom (ki se ga nujno poslužujemo v posebnih situacijah), saj nastopa v njih več stimulacij, v svoji sestavi združujejo člane z različno stopnjo motenosti in nekateri lahko skupno z vzgojitelji tvorijo "zdravo jedro". Tisti, ki vodi skupino, je znotraj nje tudi dosti bolj zaščiten pred manipulacijami, ki se pri disocialnih strukturah redno javljajo. Obveznosti, ki se sprejemajo v grupi, so globlje in naletijo na manj odpora, kot če so posredovane le z naše strani. Dosti je bilo govora o klasifikaciji skupin (glede na stopnjo motenosti) in o direktivnih ali nedirektivnih skupinah. Za naš način dela ustrezajo čim bolj heterogene skupine, vodenje pa je poldirektivno.

Izredno pomembna oblika medsebojnega vplivanja je TS (terapevtska skupnost). Poteka enkrat tedensko in nje naj bi se udeležili vsi sodelujoči v ustanovi. Namen je premostiti prepad v medsebojnem komuniciranju med mladoletniki in osebjem zavoda. Svobodna komunikacija znotraj okvira, v katerem se lahko odvija, daje možnost neposrednega sproščanja ter vplivanja na življenje v domu. Seveda pa nastopijo pri takšnem delu precejšnje težave, saj neradi priznamo, da je uspeh resocializacije mladostnikov v veliki meri odvisen od spreminjanja naših neustreznih lastnosti in naravnosti.

Pred namestitvijo v eno izmed zgoraj navedenih

skupin se mladoletnik ob prihodu v dom namesti za dobo 20 dni v sprejemni oddelek. Tu je življenje organizirano po vzoru drugih skupin. Seznanja se z novim okoljem, spoznava gojence in delavce doma, določbe hišnega reda, možnosti šolskega in poklicnega usposabljanja. V tem času člani strokovne skupine zbirajo dokumentacijo, ki služi za spoznavanje mladostnikove osebnosti in za sestavo individualnega vzgojnega programa.

Mladostnik pod mentorstvom obiskuje delovna mesta, se seznanja s pravilnikom o varstvu pri delu ter pred vključitvijo na delovno mesto opravi izpit iz varstva pri delu.

K sodelovanju vabimo mladoletnikove starše in predstavnike skrbstvenega organa občine, da bi bili individualni programi čim bolj življenjski. Na diagnostični konferenci se ta program sestavi, prisostvuje tudi mladoletnik, katerega mnenje se skuša čim bolj upoštevati. Nato se nastani v eni izmed vzgojnih skupin.

V okviru našega zavoda se mladoletnikom omogoči dokončanje osnovne šole, pridobitev polkvalifikacije in poklicno usposabljanje v različnih smerih. Izobraževanje se izvaja v skladu s predpisi o osnovni šoli in drugimi predpisi s področja vzgoje in izobraževanja.

V usmerjenem izobraževanju se bo naš koncept dela menjal, saj bomo vključevali mladoletnike v skrajšane programe srednjega izobraževanja, za katere ni nujno, da so izpolnili osnovnošolsko obveznost. Naša naloga bo v dodajanju manjkajočih znanj, ki so potrebna za obvladovanje skrajšanih programov srednjega izobraževanja. Tisti del mladostnikov, ki pa iz kakršnihkoli razlogov ne bo sposoben za vključitev v redne oblike izobraževanja, se bo usposabljal za eno-

stavna dela in opravila po enostavnem postopku in z enostavnimi delovnimi sredstvi. Tu navajam nekaj podatkov, ki se nanašajo na izobraževanje naših fantov:

V osnovno šolo vključenih	20,3 % mlad.
v PŠ	" 24,1 % "
v tečaj PK	" 37,0 % "

En razred OŠ končajo povprečno v 6 mesecih, en letnik poklicne šole pa v enem letu. Od vpisanih (zgoraj navedenih) je končalo izobraževanje:

v OŠ . . .	75,00 %
v PŠ . . .	54,20 %

Težišče poklicnega usposabljanja se postavlja na izvajanje skrajšanih programov srednjega izobraževanja, ki dajejo poklicno izobrazbo enostavnih profilov, na tej osnovi pa bo mogoče nadaljevati izobraževanje v zahtevnejših programih usmeritve. Do sedaj se je pogosto zgodilo, da so mladoletniki končali le en ali dva letnika poklicne šole v času bivanja pri nas, kasneje pa je vedno bolj vprašljivo dokončanje začetega usposabljanja.

Mladoletnik je za delo v gospodarski enoti nagrajen. Ena petina plačila za delo, ki ga prejme, se hrani kot njegov obvezni prihranek (smiselna uporaba 54. člena ŽIKS), s preostalim denarjem pa prosto razpolaga. Ta sredstva so namenjena nakupu v domski trgovinici, za izhode, letni počitek ter nakupe obleke in obutve. Tesno pa je vse povezano z negotovinskim poslovanjem in dogovarjanjem z vzgojiteljem.

Za olajšano pot do socializacije, razvijanje samostojnosti in preoblikovanje mladoletnikove osebnosti skušamo čim bolj smotrno izrabiti prosti čas, ki ga imajo na razpolago. Ravno interesne aktivnosti so tiste, ki omogočijo, da se dotaknemo vseh področij od sproščanja agresije, preko

sodelovanja pa do razvijanja samoupravnih odnosov. Organizirane imamo naslednje dejavnosti:

- 1) Kulturno-prosvetna (knjižnica s čitalnico, dramski in literarni krožek, glasbeni krožek, tečaj tujega jezika).
- 2) Telesnovzgojna dejavnost (redna šolska telovadba, tekmovalne ekipe znotraj občinskih lig, krožki orodne telovadbe, košarke, namizni tenis in rekreativne dejavnosti).
- 3) Druge dejavnosti (ribiška sekcija, foto sekcija, ročne spretnosti). Pri vključevanju v te oblike dejavnosti gre za prostovoljni interes mladoletnikov, kar omogoča zadovoljevati njihove potrebe.

Gojence vključujemo tudi v organizacijo dela in življenja v domu. S tem želimo spreminjati mladoletnikovo pasivnost v samoaktivnost, večati njegovo kritičnost in sodelovanje z gojenci ter družbo. Da se te samoupravne lastnosti lahko res razvijajo, moramo v domu segati po taki organizaciji, metodah in oblikah, ki spodbujajo mladoletnikovo aktivnost in učinkovito sodelovanje. Preko domske skupnosti sodelujejo pri obravnavanju lastnih individualnih in vzgojnih programov skupin ter doma. Preko komisij skrbijo za red ter disciplino v domu ter izven njega. V sodelovanju z mentorji pospešujejo domske aktivnosti in boljšo izrabo prostega časa.

Nosilci samoupravljanja v šoli so razredne skupnosti in šolska skupnost, ki organizirajo in spodbujajo šolske ter druge dejavnosti v prostem času in s tem globlje uveljavljajo nove družbene odnose.

V GE je organiziran SMP (svet mladih proizvajalcev), ki ga izvoli svet domske skupnosti. Razpravlja o medsebojnih odnosih, o delovnih programih in rezultatih dela, o varnosti pri delu. Nujno je, da poleg pridobivanja strokovnega znanja in

izvrševanja delovnih nalog pripravimo ter seznamimo mladoletnika še s samoupravljanjem, ki ni le pravica, ampak tudi dolžnost sprejemati in nositi posledice odločitev.

Ker pa je za resocializacijo pomembno tudi okolje, kjer gojenec živi, moramo poleg PD kot celote in mladoletnikove družine upoštevati še sososko. Stiki se navezujejo preko sodelovanja v raznih akcijah, športnih tekmovanjih in urejanju okolja, kjer smo pa do sedaj bili v zaostanku.

Za ohranjanje povezanosti z domačim okoljem in zunanjim svetom omogočamo gojencem, ki sledijo zastavljenemu programu, redne ugodnosti v smislu izhodov domov preko sobot in nedelj, obisk kino predstav, športnih in kulturnih prireditev. Istočasno je to tudi preverjanje samostojnosti in dejanske utrjenosti sprejemljivejših oblik vedenja, ki jih pokažejo pri nas.

Na koncu bi naštel še nekaj osnovnih problemov, s katerimi se srečujemo v PD. Na prvem mestu so nedvomno begi iz zavoda, ki najbolj odjeknejo med ljudmi, posebno, če so povezani s kaznivimi dejanji. Pred njimi se skušamo zavarovati z intenzivnejšim delom, z zapiranjem mladoletnikov v posebno skupino, z disciplinskimi kaznimi in še s celo vrsto drugih ukrepov. Vseeno se občasno še vedno javljajo. Pride obdobje, ko jih je več (spomlad, zgodnje poletje), in spet, ko jih je manj (zima). Zaradi begov doživlja osebje zavoda mnogo pritiskov s strani javnega mnenja, družbenih dejavnikov in posameznikov. Pojavljajo se zahteve po popolni zaprtosti begavcev, hudih disciplinskih kaznih. Dosedaj - če so bile realizirane - niso spremenile situacije. Če bi begavce v času bivanja pri nas temeljito zastražili in zaprli, bi gotovo zmanjšali samo število begov, še bolj pa bi zmanjšali njihovo možnost za resocializa-

cijo. Slej ko prej bi jih morali izpustiti iz zavoda, vendar le še bolj sovražne do družbe in njenih norm.

Drugi problem so neustrezni prostori stare stavbe glede bivanja in dela. Predvsem se to nanaša na glavno stavbo - grad, v katerega je bilo vloženih že dosti sredstev, a stanje še vedno ni zadovoljivo. Močno primanjkuje prostorov za obravnavo intenzivno motenih fantov. Ne moremo jih primerno poklicno izobraževati in so tako prikrajšani tudi na tem področju.

Zanimivo, da nas tarejo tudi kadrovski problemi, kljub visoki številki 85 zaposlenih v domu. Primanjkuje vzgojnega kadra, učiteljev, delovnih in drugih terapevtov. Če tudi so se v primerjavi izpred petih let težave izboljšale, so še vedno pereče. Pomagati si skušamo s prestrukturiranjem kadra, s poklicno preusmeritvijo ljudi.

Posebne težave imamo s tistim delom populacije, kjer se poleg vedenjske in osebnostne motenosti javlja še večja mentalna prizadetost. Že dalj časa skušamo opravičiti potrebo po uvedbi terapevtske delavnice za zaposlovanje teh mladoletnikov, saj ne morejo slediti delu v rednih delavnicah in ostalim zahtevam, ki se pred njih postavljajo. Trenutno ni nobenih možnosti za njihovo uspešno rehabilitacijo znotraj našega zavoda in se jim stanje lahko le slabša. Sam prostor pa ne bi rešil problema, saj rabimo tudi usposobljene ljudi za primeren tretman. Znanje, ki ga takšno delo zahteva, je večje, kot ga imamo, pristop pa drugačen, kot smo ga vajeni.

Kot dodatna težava se nam v sedanjem času pojavlja zmanjšano število skupin. S tem, ko smo zaprli mali dom, smo izgubili prostore dveh skupin, da ne omenjam ostalih prednosti, ki jih je ponujal odprti del našega zavoda. Posledica je skoraj

že prenapolnjenost skupin v gradu, tako da bomo kmalu morali namestiti del gojencev v bivalne prostore dekliškega oddelka. Zato se javlja bojazen, da bomo naleteli na velike težave ob morebitnem prihodu gojenk v Radeče. Zanje nismo trenutno niti prostorsko pripravljeni, da ne omenjam naše nepopolne teoretične usposobitve in praktičnih možnosti, ki bi jim jih lahko nudili (glede izbire poklica, delovnega mesta, ...).

Zaključim naj s spremljanjem gojencev po odpustu iz doma in postpenalno pomočjo. Kljub temu, da je v času bivanja v zavodu izdelan način spremljanja uspešnosti gojencev (na rednih spremljevalnih konferencah se pregleda izpolnjevanje programov, ugotavlja mnenje, ali izboljšanje simptomatike, sprejemljivejše urejanje medosebnih odnosov, poklicna in delovna uspešnost), to ne moremo trditi za čas po odpustu iz našega zavoda. To, da ima nekdo zagotovljeno službo, ko pride iz zavoda, še zdaleč ni dovolj, da bi se uspešno vključil v življenje. Velikokrat ni bistvenih sprememb v družini, kamor se vrača, okolje ga ne sprejema in nastopajo pritiski, ki ponovno porušijo s trudom vzpostavljeno ravnotežje. Za tiste mladostnike, ki nimajo svojcev ali pa so odnosi z njimi tako slabi, da stikov ne moremo vzpostaviti, se skuša postaviti svetovalca. Vendar je odziv iz terenskih socialnih služb majhen, saj se pri njih javljajo svojstveni problemi.

Radovan ZUPANČIČ
dipl. psiholog, PD Radeče

Uporabljena literatura:

1. F. Mlinarič: Vloga Prevezgojnega doma Radeče in njegove razvojne perspektive Lj, 1980

2. V. Skalar: K pojmu permisivnosti
Vzgoja in izobraževanje, 2/1973,
ZŠ SRS
3. M. Kobal: Vedenjske motnje v otroštvu in adol-
lescenci, Lj, 1976.
4. Vzgojni program Radeč 1971.
5. Osnutek Prevzgojnega programa Radeč 1980.

KRATKA PREDSTAVITEV PROCESA USPOSABLJANJA OTROK
IN MLADOSTNIKOV Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI
V PREHODNEM MLADINSKEM DOMU
(stalna dekliška skupina)

PMD je bil ustanovljen leta 1953 kot diagnostično - triažni center za vso Slovenijo. Leta 1964 so se delavci PMD-ja s Kodeljevega preselili v Jarše v novo namensko zgrajeno zgradbo, prvo novogradnjo od vseh vzgojnih zavodov. Leta 1968 je ustanoviteljske pravice nad PMD prevzel IS skupščine SR Slovenije. S tem sta bila rešena dva problema: financiranje in klasifikacija vzgojnih zavodov.

Kapaciteta zavoda je 72 gojencev in gojenk v 6 vzg. skupinah. Dva razloga sta vplivala, da smo se v PMD poleg diagnosticiranja začeli ukvarjati z usposabljanjem ženske MVO populacije:

- Zakon o usposabljanju, ki je na nek način zaobšel dogovore iz leta 1968 (znana politika sprejemanja v vzg. zavode),
- dejstvo, da smo se vse bolj srečevali z vrsto deklet, ki niso bila težje motena (za vključitev v življenje so potrebovale še nekaj specialno-pedagoške pomoči).

Poleg teh dveh razlogov pa so igrale in še vedno igrajo pomembno vlogo široke možnosti ljubljanske regije za vključitev deklet v realno življenje v skladu z njihovimi interesi in sposobnostmi.

Gre torej za dekleta, katerih težave so posledica čustvene oškodovanosti in življenja v nestimulativnem okolju za razvoj ega, za nevrotično populacijo z delno ohranjenimi normami in manj lagodnostno problematiko. Kot taka je predstavljena populacija ocenjena prognozično u-

godno tudi zaradi predvidevanja oziroma predpostavke prisotnosti večjih lastnih sil za zdrav razvoj. Vse to pa ni dovolj, če ni strokovnega, trdega, vztrajnega in potrpežljivega dela vzgojiteljev, saj je potrebno pripravljenost za razreševanje lastne problematike pri dekletih šele ustvariti. Ob tem, da ta manj zrela dekleta z manj trdnim egom takoj po diagnostični konferenci vključimo v zunanje okolje, postane razumljivo, da se na začetku srečujemo s probojnim obnašanjem.

Dekliška stalna skupina je torej sestavljena iz deklet, ki so vključena v ljubljanske srednje šole in organizacije združenega dela. V vzgojni skupini delajo trije vzgojitelji, ki spremljajo in usposabljaajo dekleta od jutra do večera. Za vsako dekle se izdelata na teamu individualni načrt usposabljanja. Poleg vzgojiteljev bdita nad dekleti še socialna delavka (stiki s starši in šolo oziroma OZD) in psiholog. V dekliški stalni skupini se uporabljata dva medsebojno vedno povezana pristopa - individualni in grupni.

Z individualnimi razgovori vzgojitelji spremljajo osebno rast deklet, vplivajo na spreminjanje stališč in pomagajo pri razreševanju fiksiiranih in neprimernih oblik vedenja ter tako pripravljajo dekleta za grupno delo. Osnovni pristop je psihodinamski, poudarek je na osveščanju vloge vsakega posameznega dekleta v vzpostavljanju odnosov tako v šoli kot na delovnem mestu, do vrstnikov in odraslih in do nasprotnega spola. Vse pa služi doseganju končnega cilja, ki je osamosvojitvev in aktivna vključitev v našo socialistično samoupravno družbo.

Grupni pristop (razne oblike verbalnega in neverbalnega dela) pa služi za reflektiranje lastnega vedenja in za učenje novih oblik vedenja z

nabiranjem ugodnih življenjskih izkušenj. Gre torej za aktiviranje vseh pozitivnih potencialov ob doživljanju sprejetosti, saj dekleta lahko v skupini doživijo, da se njih več srečuje s podobnimi težavami. Prav slednje pa je ob pravilnem vzgojnem vplivanju pomemben motivacijski faktor za aktivnejše in konstruktivnejše iskanje novih oblik vedenja.

Optimalna vključitev mladostnikov z MVO v realno življenje je tista teoretična in praktična osnova, ki utemeljuje stalne skupine, saj sledi naj-sodobnejše družbene in strokovne tokove pri tej kategoriji MVO. Kje drugje se lahko mladostnik tako realno usposablja kot v neposrednem soočanju z obveznostmi in normami, ki veljajo, z obremenitvami, ki so del človeškega vsakdanjika! Preživeti pol dneva izven zavoda pa istočasno pomeni zmanjšati stigmatizacijo populacije MVO, na drugi strani pa olajšati ponovno vključitev v življenjske tokove po odpustu.

Poudariti velja tudi aktiviranje deklet za razreševanje lastnih težav, kar je istočasno pogoj in garancija, da bo posameznici uspelo najti svoje mesto v življenju v skladu z lastnimi željami in zmožnostmi.

Strokovno delo s "stalnimi" dekleti poteka tako, da je vzgojno osebje na začetku za njih opora, brez katere ne bi mogle, na koncu pa le izkušnja, da so v življenju še ljudje, ki so pripravljene pomagati mladim in jih razumeti.

Večja raziskava o uspešnosti stalnih skupin ni bila narejena, zato je to naloga, ki jo je potrebno čimprej uresničiti. Spremljanje "stalnih" deklet po odpustu pa vseeno obstaja, saj obdobje enega do dveh let vpliva na vzpostavitev marsikaterega pristnega odnosa med dekleti in vzgojitelji, ki se ohrani tudi po odpustu.

Obiski odpuščenih deklet zato niso nobena redkost.

O neuspehi vključitvi v življenje po odpustu pa nam govorijo podatki o kasnejši ponovni vključitvi v zavodski tretman (DVVG).

V utemeljenost in s tem v prihodnost stalnih skupin ni potrebno dvomiti. V prihodnosti bo potrebno storiti več na dveh področjih:

- Delo s starši, saj je trenutno leto bolj prepuščeno posameznim poskusom vzgojiteljev in socialnih delavk kot pa načrtno in organizirano,
- spremljanje po odpustu, kjer bo potrebno najti nove rešitve, saj občinske socialne službe iz znanih razlogov ne vršijo svoje funkcije tako, kot bi bilo potrebno (analiziranje možnosti angažiranja vzgojiteljev ob ustrezni razrešitvi problema finansiranja).

Na koncu bi rad poudaril, da govori stalnosti in s tem optimalni vključitvi populacije MVO v realno življenje v prid tudi dejstvo, da ima naša družbena stvarnost vse več posluha za mlade ljudi, ki so v težavah in jim je vse bolj pripravljena pomagati. O tem sem se prepričal ob vrsti stikov z odgovornimi ljudmi iz šol in OZD, ko sem se zanimal za uspešnost naših deklet.

Jože PEKLAJ
vzgojitelj
PMD Ljubljana

KRATKA PREDSTAVITEV VZGOJNEGA ZAVODA PLANINA
PRI RAKFKU
(oddelek za poklicno usposabljanje)

I. Osnovni podatki

Kapaciteta: 5 lažje duševno podnormalnih mladostnic.

Starost: od 15-tega leta naprej.

Poklicno usposabljanje: za kuharskega pomočnika.

Trajanje: 2-letni program.

Status: poklicno usposabljanje ni verificirano.

V usposabljanje so zajeta dekleta, ki so bila vključena v zavodsko osnovno šolo s prilagojenim programom, vendar po zaključnem 8. razredu osnovne šole niso izpolnjevala kriterijev za odpust.

Dekleta, ki se poklicno usposabljujejo, nimajo svoje posebne skupine. Nekaj deklet je vključenih v dekliško skupino, nekaj v mešano skupino.

II. Problemi

Kapaciteta za poklicno usposabljanje deklet s kombiniranimi motnjami vedenja in osebnosti in duševne podnormalnosti je premajhna. Dobivamo veliko prošenj od zunaj in jih moramo odklanjati.

Dekleta nimajo nobene alternativne možnosti za izbiro poklica. Bilo bi zaželeno, da bi imeli poklicno usposabljanje vsaj še v eni stroki (npr. tekstilni). Za organizacijo še ene poklicne smeri doslej nismo imeli nobenih možnosti - ne finančnih, ne prostorskih, ne kadrovskih.

Jasna ŠABJANIČ - PUPIS
dipl. psiholog

30 LET VZ PLANINA

V vzgojnem zavodu Planina praznujemo letos 30-letnico ustanovitve. Osrednjo proslavo bomo imeli v mesecu maju. Pripravili bomo kulturni spored in razstavo, s katero bomo prikazali življenje in delo otrok v zavodu. V znamenju praznovanja pa smo pripravili še nekaj športnih srečanj med zavodi, kot so: tekmovanje v veleslalomu, rokometu, atletiki in nogometu.

Vzgojni zavod Planina pri Rakeku stoji ob glavni cesti, ki pelje iz Ljubljane proti Postojni in se kmalu za stavbo prične vzpenjati v znane planinske "ride". Zavod je ostal danes edina pomembnejša ustanova v vasi Planina, ki je sicer znana tudi po 5 km dolgi kraški jami, razvalinah nekoč enega najlepših baročnih gradov v Sloveniji in adaptiranem Ravbarjevem stolpu. Zavod razpolaga z več stavbami, v katerih so šola, dom za gojence, delavnice za poklicno usposabljanje, telovadnica, upravni in tehnični prostori.

Leta 1951 so bivšo italijansko vojašnico spremenili v dom za otroke, ki so izgubili starše in so bili vzgojno težavni. Ob ustanovitvi je bila kapaciteta zavoda 30 otrok. Z leti se je zavod širil do sedanje kapacitete 72 otrok. Poleg domskih otrok so leta 1953/54 višje razrede osnovne šole pričeli obiskovati tudi vaški otroci. To sožitje je trajalo do leta 1963/64. V zavod so namreč prihajali otroci s težjo problematiko - vedenjske motnje in umska razvitost. Ker učenci z znižanimi mentalnimi sposobnostmi niso mogli slediti učni snovi osnovne šole, smo prešli v šolskem letu 1968/69 na program posebne osnovne šole. Tudi danes v zavodu deluje osnovna šola s prilagojenim programom. Ker se število otrok v posameznih razredih

od leta do leta spreminja, je tudi število razredov različno. Več učencev je v višjih razredih, nižji razredi pa se odpirajo po potrebi ob zadostnem številu učencev.

Zavod pomeni začasni dom fantom in dekletom v starosti od 9. do 19. leta. Vsa leta je na usposabljanju več fantov kot deklet. Dekleta so bila vključena v proces prevzgoje prvič v šol. letu 1961/62. Koedukacija je pokazala zelo dobre rezultate in se uspešno izvaja tudi v sedanjem času.

V tridesetih letih delovanja zavoda je obstajalo več pomembnih mejnikov, to so bili večkratna adaptacija ustanove, izgraditev telovadnice, delavnic za poklicno usposabljanje, napeljava centralnega ogrevanja in modernizacija kuhinje.

Otroci prihajajo v zavod iz raznih krajev Slovenije, vendar iz podobnih življenjskih razmer. Izhajajo iz nepopolnih družin, družin, kjer vlada alkoholizem ter prepiri. Vzgojna nemoč staršev, subkulturno okolje onemogočajo otroku pravičen razvoj in napredovanje. Zaradi navedenih dejavnikov so otroci šolsko neuspešni ter socialno neprilagojeni. Otroci ob prihodu v zavod kažejo različno problematiko - čustveno prikrajšanost, nevrotizem, znake MCD, motnje branja in pisanja, enurezo, nekateri kazniva dejanja, bolj redko tudi alkoholizem. Večina jih do tedaj ni osvojila primernih delovnih navad.

Glede na problematiko otrok, starost in razred, ki ga obiskujejo, imamo v zavodu formiranih 6 vzgojnih skupin, ki delujejo po načelih družinske vzgoje. Od teh šestih skupin so v eno vključeni samo mladostniki na poklicnem usposabljanju, ena skupina je dekliška in ena mešana. Vživljanje v zavodsko življenje traja pri otrocih različno dolgo. Nekateri se prilagodijo že v kratkem času, drugim pa je

prilagoditev zaradi prejšnjega nekontroliranega obnašanja zelo otežkočena in včasih stisko odreagirajo z begi.

Strokovni delavci v zavodu težimo, da bi otroci v času bivanja v zavodu pridobili primerne higienske navade, delovne navade, da bi razvili svoje sposobnosti in spretnosti, širili svoje interese, pridobili pozitivne vzorce vedenja in dosegli zaupanje vase in druge ljudi. Že s samo oddajo v zavod oziroma z izločitvijo iz domačega okolja se marsikatera motnja gojencev ublaži, saj se znajde v ustaljenem in zanesljivem življenjskem okolju, ki ga potem, ko se z njim seznaní, več ne bega. S tem mu je omogočena jasna orientacija o sebi, o odraslih in o človeških odnosih. Skupina, v katero se je vključil, mu omogoča razvoj občutka pripadnosti in s pomočjo vzgojiteljev tudi doživljanje sprejetosti, tako mu je dana podlaga za postopno osvajanje drugačnih pravil vedenja, kot jih je imel prej. Pri doseganju teh ciljev sodelujejo učitelji, vzgojitelji, socialna delavka, psihologinja, medicinska sestra, enkrat tedensko logopedinja, splošni zdravnik in zobozdravnik.

Načela samoupravljanja so se uveljavila tudi v zavodu. Najbolj pereče probleme in tudi vsakdanjo problematiko gojenci obravnavajo na terapevtskih sestankih v skupinah. Probleme, ki zadevajo vse gojence, obravnavajo enkrat mesečno na domski skupnosti.

Interesne dejavnosti so v zavodu dobro organizirane. Ročne spretnosti učenci lahko razvijajo s številnimi oblikami ročnega dela, glasbene sposobnosti lahko širijo pri pevskem in instrumentalnem krožku. Veliko volje do učenja narodnih plesov imajo predvsem dekleta in folklorni krožek je uspešno zastopal ustanovo že na mnogih proslavah.

V politehnični delavnici pridobivajo učenci izkušnje v ravnanju z orodjem in stroji, kar marsikateremu pomaga pri izbiri poklica. Zelo radi se otroci vključujejo v športne dejavnosti.

V zavodu se otroci lahko tudi poklicno usposabljujejo v lesarski, kovinsko-predelovalni in gostinski usmeritvi. Program usposabljanja traja dve leti, z naslednjim šolskim letom pa bomo začeli z uvajanjem skrajšanega prilagojenega usmerjenega izobraževanja.

Spremljanje mladostnikov po končanem poklicnem usposabljanju je pokazalo ugodne rezultate. Približno polovica odpustnikov je zaposlena na delovnih mestih, za katera so se usposabljali, druga polovica pa uspešno dela v drugih strokah.

V tem srednjeročnem obdobju želimo, da bi uspeli dobiti sredstva za dograditev zavoda in s tem rešiti problem pomanjkanja prostorov za osnovno dejavnost ustanove.

E. KOKALJ
VZ Planina